

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse instituut

Nelli Romanyuk

JÄLITUSTEGEVUSE REGULATSIOONI ARENGUST
JA
KURITEO MATKIMISEST

Magistritöö

Juhendaja: Heino Tõnismägi

Tallinn

2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. JÄLITUTEGEVUSE ARENG EESTIS.....	7
1.1 Põhiõigused kriminaalmenetluses.....	7
1.2 Jälitustegevuse olemus ja tähtsus.....	9
1.3 Meie jälitustegevuse regulatsiooni ajalooline taust.....	12
1.4 Uuest jälitustegevuse regulatsioonist.....	14
1.4.1 Seaduse eelnõu 286 SE III I.....	14
1.4.2 Seaduse eelnõu 175 SE III	19
2. KURITEO MATKIMINE	27
2.1 Kuriteo matkimise tähendus ja funktsioonid.....	27
2.2 Kuriteo matkimise ajalooline areng	29
2.3 Kas kuriteo matkimine või teoproovokatsioon.....	30
2.4 Kuriteo matkija.....	34
2.4.1 matkija kui salaagent.....	34
2.4.2 matkija kui <i>agent provocateur</i>	37
2.5 Kuriteo matkimise käsitus EIK otsuste valguses.....	38
2.6 Kuriteo matkimisega seotud EV kohtulahendite analüüs.....	47
2.6.1 Üldised märkused ja analüüsi eesmärk.....	47
2.6.2 Kohtulahendite võrdlev analüüs.....	49
2.7 Kuriteo matkimine teistes riikides.....	64
KOKKUVÕTE	74
SUMMARY	78
KASUTATUD LÜHENDID.....	83
KASUTATUD KIRJANDUS.....	84
KASUTATUD ÕIGUSAKTID.....	86
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	87
MUUD KASUTATUD ALLIKAD.....	92
Lisa nr 1.....	97
Lisa nr 2.....	98
LIHTLITSENTS.....	104

SISSEJUHATUS

1. Probleem ja teema aktuaalsus

Tänapäeval on mõttetu rääkida jälgimisühiskonnast tuleviku perspektiivis, kuna me juba selles ühiskonnas elame. Meie igapäevane elu on läbi imbinud jälgimisega, mis tuleneb mitte ainult riigi poolt, vaid ka erasektori poolt.¹ Tasakaalu otsimine riigi kohustuste vahel kaitsta oma kodanikke ühelt poolt ja tagada üksikute isikute õigusi teisalt poolt, on pidev võitlus. Peamine viis riigi julgeoleku tagamiseks on informatsiooni kogumine. Riiklik julgeolek tähendab reageerivat tegevust – see tähendab, et riik peab olema suuteline prognoosida ja koheselt reageerima, kui keegi on ette võtnud ohustavaid või ähvardavaid meetmeid. Seega informatsiooni kogumine inimeste tegevuse kohta on väga oluline. Tänu tehnoloogilisele arengule 20 saj lõpus ja 21 saj alguses on informatsiooni kogumine muutunud kergemaks. Kunagi varem ei ole olnud nii palju võimalusi inimeste ja sündmuste uurimiseks ja vahendeid saadud andmete töötlemiseks. Selle progressi tulemusena töötasid riigid välja teabe kogumise poliitikat kehtestades õigusaktid, millest riigi esindajad peavad juhinduma ja pakkusid konkreetsed meetodid selle töö tegemiseks.² Jälitustegevus on alati olnud kuritegevusevastase tegevuse lahutamatu osis³ ja pole vähemutki põhjust seada kahtluse alla jälitustegevuse vajalikkust tänastes oludes.⁴

Riigikohtunik E. Kergandberg on öelnud, et „Kui keegi küsiks näiteks, et mis tänases Eesti Vabariigis teeb mulle kriminaalkohtunikuna ausa kohtumenetluse põhimõtte kontekstis kõige enam muret, siis pärast mõningast kaalumist nimetaksin siiski jälitustegevust“.⁵ Jälitustegevusega seotud temaatika oli viimastel aastatel pingelise riigipoolse tähelepanu all ja tekitab piisavalt palju muret. Nimelt alates aastast 2008 on püütud korrastada jälitustegevuse regulatsiooni. Sellel pinnal tekkis palju diskussioone. Peamiselt kritiseeriti jälitustoimingule allutatud isikute ringi määratlematust, teabe kogumise võimalust ettevalmistavate kuritegude kohta, ebaselget edasikaebamise korda jälitustegevuse vaidlustamisel, järelevalvet jälitustoimingu üle, jälitustoimingust teavitamata jätmise aluseid ja jälitustoimingu järgset järelevalvet. Jälitustegevusega seotud probleemide aktuaalsusele viitavad ka viimaste aastate jooksul avalikuks tulnud riigiasutuste ametnike korruptsioonijuhtumid ja jälitusasutuste ametnike poolt teostatud ebaseaduslik jälitustegevus. Teatud juhtudel kuriteo avastamine on

¹ M. Tzanou. The EU as an emerging „Surveillance Society“. - Vienna Online Journal on International Constitutional Law 2010/3, Vol 4, lk 407.

² T. Moonen. Special investigation techniques, data processing and privacy protection in the jurisprudence of the european court of human rights. - Pace International Law Review Online 2010/9, Vol 1, lk 97.

³ E. Kergandberg jt. Kriminaalmenetlus. 2. tr. Tallinn: Sisekaitseakademia 2004, lk 67.

⁴ S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. – Akadeemis 2008/11, lk 2403.

⁵ E.Kergandberg. Per aspera ad fair treial. – Juridica 2011/1, lk 73.

võimatu või oluliselt raskendatud ilma jälitustegevuseta. Siia kuulub kõigepealt latentne ehk varjatud kuritegevus. Näiteks terrorism, korruptsioon, narkokaubandus, prostitutsioon jne. Probleemid tavaliselt tekivad jälitustoiminguga saadud tõendi lubatavuse hindamisel, kuna kriminaalmenetluse seadustik § 126¹ lg 4 seab ranged nõudmised jälitusasutusele, vältimaks seadusrikkumisi jälitustoiminguga tõendite kogumisel. Mis tahes seadusrikkumine jälitustoiminguga tõendi kogumisel tähendab automaatselt selle väljajätmist tõendite baasist.

Varjatud kuritegevuse avastamisele aitab tihti selline jälitustoiming nagu kuriteo matkimine. Kuriteo matkimine on kõikidest jälitustoimingutest isiku põhiõigusi enam riivav jälitustoiming. Probleem seisneb selles, kuidas eristada kuriteo matkimist teo provokatsioonist. Kuriteo matkimine pole pelgalt kriminaalmenetlusõiguse probleem. Sel teel saadud tõendite kasutamine isiku karistamisel on lahutamatult seotud konstitutsiooniõigusega, põhiõiguste ja vabadustega, eriti aga õigusega õiglasele kohtulikule menetlusele.⁶ Kriminaalmenetluse seadustikus kuriteo matkimist sisalduv regulatsioon on napolisõnaline ega sisalda täpsustavaid tingimusi selle lubatavuse kohta, et vältida võimalikku teoprovokatsiooni. Olukorda ei parandatud ka hiljuti toimunud jälitustegevuse regulatsiooni korrastamise käigus, kuigi antud vajadusele juhtisid tähelepanu nii Õiguskantsler kui ka Riigikohus. Kuriteo matkimise regulatsioon jäeti muutmata.

2. Töö eesmärk ja hüpotees

Autor seab käesolevas töös eesmärgiks analüüsida Eestis kehtivat kriminaalmenetluslikku jälitustegevuse regulatsiooni, sellega kaasnevaid olulisemaid muudatusi ja nende mõjusid. Eraldi vaadeldakse kuriteo matkimisega seonduvat ja püütakse selgitada kas hetkel kehtiv regulatsioon on piisav ja vastab ühiskonnas kujunenud olukorrale või vajab täiendamist/muutmist. Autor tunneb huvi kuidas on kuriteo matkimist Eesti õiguses käsitletud läbi tema lühi ajaloo ning kuidas on see määratletud teistes Euroopa riikide kehtivates õigusaktides. Samuti annab autor soovitusi kuriteo matkimise regulatsiooni muutmiseks koos põhjendustega. Nende eesmärkide saavutamiseks analüüsib autor Eesti ja välismaist teoreetilist kirjandust, Eesti ja välisriikide õigusakte, Eesti ja EIK kohtupraktikat, Eesti Riigikogu stenogramme, Eestis vastu võetud seaduste eelnõusid ja Eestis läbiviidud uuringute tulemusi.

Seatud eesmärki arvestades püstitab autor järgmise hüpoteesi: jälitustegevuse uus regulatsioon ei ole toonud kuriteo matkimise osas selgust ning selle läbiviimise tingimused hetkel kehtivas kriminaalmenetluse seadustikus ei ole piisavalt selged. Teisisõnu kehtiv

⁶ U.Lõhmus. Kuriteo matkimisest. Kas riik võib provotseerida kuritegu? – Juridica 2006/4, lk 223.

regulatsioon ei taga teoprovokatsiooni vältimist piisaval määral ning antud paragrahvi oleks vaja muuta.

3. Uurimismetoodika ja töö struktuur

Antud töö näol on tegemist nii teoreetilise kui ka empiirilise uurimisega. Omas töös kasutab autor ajaloolist ja kronoloogilist meetodit jälitustegevuse arengu ja kuriteo matkimise kujunemisloo kirjeldamisel, kohtulahenditel baseeruvat empiirilist analüüsi, andmekogumismeetodit erinevates Euroopa riikides kehtiva regulatsioonide vaatluseks ja interpreteerimismeetodit saadud tulemuste tõlgendamisel.

Käesolev töö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk käsitleb lühidalt põhiõigusi kriminaalmenetluse kontekstis ja jälitustegevuse põhiseaduslikkuse riivet. Jälitustegevuse puhul on tegemist riigitegevuse valdkonnaga, millega kaasnevad olulised isikuvabaduste riived. Riigisisese regulatsiooniga peab olema tagatud tõhus ja sõltumatu kontroll jälitustegevuse üle ja võimaliku riigivõimu omavoli vältimine. Seejärel analüüsitakse mida kujutab endast jälitustegevus, selle olemust ja selle tähtsust. Viimasena on toodud jälitustegevuse regulatsiooni ajalooline areng. Selle teema raames vaadeldakse kuidas muutus jälitustetgevuse regulatsioon koos õiguskorra arenguga. Põhjalikumalt käsitletakse hiljuti toimunud jälitustegevuse regulatsiooni korrastamise protsessi, mis ei piirdunud ainult ühe seaduse vastuvõtmisega. Samuti tuuakse välja sellel pinnal tekkinud olulisemad diskussiooniteemad.

Teine peatükk on pühendatud kuriteo matkimisele. Kõigepealt vaadeldakse mida endast kujutab kuriteo matkimine, milleks seda on vaja. Seejärel uuritakse, mis vahe on kuriteo matkimisel ja teoprovokatsioonil, kuidas neid piiritleda. Muuhulgas selgitatakse, kes on kuriteo matkija ja puudutatakse tema vastutuse küsimust. Antud teema raames on analüüsitud peamisi EIK kohtulahendeid kuriteo matkimise tulemusel saadud tõendi lubatavusest. Seejärel analüüsitakse Eesti kohtupraktikas leiduvaid kohtulahendeid, kus on kasutatud kuriteo matkimist. Lisaks käsitletakse ja võrreldakse teiste riikide kuriteo matkimise ja sellega sarnase toimingu alaseid regulatsioone.

Töö kokkuvõttesse koondab autor olulisemad järeldused ja seisukohad ning analüüsib Eestis kehtiva kuriteo matkimise regulatsiooni täiendamise vajadust võimu kuritarvitamise ja lubamatu teoprovokatsiooni vältimiseks. Samuti teeb vastavad ettepanekud võimaliku õigusliku regulatsiooni kohta.

Autor siiralt tänab oma juhendajat Heino Tõnismägi käesoleva töö koostamisel antud panuse eest. Tema teadmised ja kogemused aitasid autoril laiendada silmaringi ning süveneda uuritud teema põhiolemusesse.

1. JÄLITUSTEGEVUSE ARENG EESTIS

1.1 Põhiõigused kriminaalmenetluses

Demokraatlikes riikides isiku põhiõigused ja –vabadused on kesksel kohal. EV Põhiseadus on riigiõiguse põhiline õigusallikas, mis kuulutas isiku ülimaks väärtuseks tema õigused ja vabadused. Lähtuvalt sellest on riigi üheks põhikohustuseks nende põhiõiguste ja –vabaduste tunnustamine, järgimine ja kaitsmine mistahes omavoli eest.

Inim- ja põhiõiguste tunnustamine on vastukaaluks ideele, mille kohaselt riik võib sekkuda piiramatult igatühe vabadusse ning inimesel on õigused vaid siis, kui riik neid annab ja tunnustab. Inimõigused on eelkõige moraalsed õigused, mis kehtivad sõltumata sellest, kas neid mõni riiklik institutsioon tunnustab või mitte.⁷ Seega ulatuvad põhiõigused ja –vabadused palju kaugemale riigi sisemisest õiguskorrast.

Põhiõiguste kaitse Euroopas on üks tõhusamaid maailmas, kuid samal ajal üks keerulisemaid. Samas geograafilises ruumis eksisteerib kolm normatiivset korda. Need on põhiseadusega loodud rahvuslik, Euroopa Nõukogu liikmete loodud rahvusvaheline ja Euroopa Liidu õiguskord. Nende süsteemide olulisemad põhiõiguste allikad on Eestis põhiseadus, eriti selle II peatükk, Euroopa Nõukogu raames 4.novembril 1950 Roomas koostatud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon koos hilisemate muudatuste ja lisaprotokollidega ning 2000. aastal alla kirjutatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta, mis alates 1. detsembrist 2009 on õiguslikult siduv põhiõiguste allikas. Seega iseloomustab põhiõiguste Euroopas süsteemi kolmekihiline struktuur, kusjuures kõigil süsteemi osadel on oma põhiõiguste kataloog ning institutsioonid, sealhulgas kohtud, mis peaksid tagama põhiõiguste austamise.⁸

Eespool mainitud kolm akti on ka kriminaalmenetlusega seotud põhiõiguste olulisemad allikad.⁹ Kriminaalmenetlus on isiku põhiõigusi kõige enam riivav menetlus, mille tulemusel võidakse isikule tekitada äärmiselt kahjulikke tagajärke. Tulenevalt PS § 3 lõikest 1 on isiku eraellu või mis tahes muusse põhiõigusesse sekkumiseks vajalik seaduses sätestatud alus- ehk volitusnorm.¹⁰

Sisemise rahu tagamine on riigi oluline ülesanne. Selle ülesande täitmiseks on vajalik koguda infot, et planeerida võitlust riigi julgeolekut, põhiseaduslikku korda ning avalikku

⁷ T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006, lk 221.

⁸ U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 13.

⁹ *Ibid.*, lk 15.

¹⁰ Õiguskantsleri 25.08.2011 arvamus KrMS ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III kohta, p 2. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313200742> (13.01.2013).

korda ähvardavate ohtudega ning viia tõhusalt läbi kriminaalmenetlust.¹¹ Kriminaalmenetlusega on lahutamatult seotud jälitustegevus. Just jälitustoimingute teostamise raames leiab aset eriti intensiivne privaatsuse riive. Jälitustoimingu põhiolemus seisneb selle salajasuses, varjatuses selle isiku eest, kelle suhtes vastavat toimingut tehakse.

Salajasuse tõttu „ründab“ (riivab) jälitustegevus põhiõiguse kahes liinis, s.o avangardrünnak ja arjegardrünnak. Jälitusaluse isiku jaoks tulenebki jälitustegevusega seotud avangardrünnak otseselt jälitustegevuse põhiolemusest – salajasusest. Jälitustegevuse salajasuse tõttu ei saa isik lihtsalt oma üksikute põhiõiguste riivist teada. Teadmatus enda põhiõiguste riivist välistab ju selle riive lubatavuse ja proportsionaalsuse vaidlustamise võimaluse ja kujutab endast seeläbi kahtlemata PS § 15 sätestatud põhiõiguse riivet. Nimelt välistab jälitusaluse isiku kohtusse pöördumise õiguse realiseerimist. Jälitusaluse isiku jaoks jälitustegevuslikuks arjegardrünnakuks on mingi tema konkreetse põhiõiguse piiramine konkreetse jälitustoiminguga. Isikuandmete salajase kogumise ja töötlemisega sekkub riik inimese privaatsfääri ning riivab seeläbi eelkõige PS § 26 lõikega 1 tagatud perekonna- ja eraelu puutumatust. Kuigi PS § 26 lg 1 kaitsealasse kuulub kogu eraelu valdkond, sisaldab põhiseadus *lex specialis*’ena ka norme, mis on pühendatud eraelu mõne kitsama aspekti kaitsele, nt PS §-d 33 ja 43.¹²

Jälitustoiminguga põhiõiguse riivamisel jälitusasutus peab alati lähtuma PS §-st 11, mille kohaselt õigusi ja vabadusi tohib piirata, kuid üksnes kooskõlas põhiseadusega. See tähendab, et põhiõiguse riive peab olema nii formaalselt kui ka materiaalselt põhiseadusega kooskõlas. PS § 11 teisest lausest tuleneb proportsionaalsuse põhimõte, mille järgi peab iga põhiõiguse riive (sh jälitustoiminguga kaasnev riive) olema legitiimse eesmärgi saavutamiseks sobiv, vajalik ja mõõdukas.¹³ Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Vaieldamatult ebaproportsionaalne on sobivuse mõttes abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Sobivuse nõude sisuks on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust.¹⁴

Riigisisese regulatsiooniga peab olema tagatud tõhus ja sõltumatu kontroll jälitustegevuse üle vältimaks võimaliku riigivõimu omavoli. Kui teistel juhtudel piisab ka sellest, et isikule

¹¹ S. Laos. *Op cit*, lk 2403.

¹² E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 310-311.

¹³ S. Laos. *Op cit*, lk 2416-2417.

¹⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18.10.2004 otsus asjas nr 3-1-1-85-04, p 15.

on õigus pöörduda kohtusse, siis jälitustegevuse puhul on see küsitav. Kuna inimene ei pruugi teada saada tema õiguste rikkumisest, puudub tal võimalus ennast kaitsta kasutades seaduses ettenähtud õiguskaitsevahendid.

Hiljutises Riigikohtu lahendis on märgitud, et kriminaalmenetluse läbiviimine kuulub riigi tuumikfunktsioonide hulka, milles võimaldatakse ulatuslikult riivata isikute põhiõigusi. Mida ulatuslikumad on mingis valdkonnas põhiõiguste piiramise legaalsed võimalused, seda vastutusrikkamalt peab riik toimima isikute kaitsmisel ja sellise olukorra kujundamisel, vältimaks põhiõiguste põhjendamatuid riiveid. Isiku võimalus end kaitsta ja turvaliselt tunda süüteo menetluste kontekstis tähendab nii avaliku võimu poolt süüteo menetluse reeglite kehtestamist, kui ka seda, et avalik võim vastutab süütegude menetlejate koolitamise eest ning tagab ametkondliku kontrolli nende tegevuse üle, sealhulgas ka selle üle, et iga konkreetse menetluse raames ei riivataks ülemääraselt põhiõigusi.¹⁵ Nende põhimõtete järgimine on iseäranis oluline just jälitustegevuse, kui olemuslikult salajase tegevuse puhul.¹⁶ Kuivõrd jälitustegevuse puhul on tegemist riigitegevuse valdkonnaga, millega kaasnevad olulised isikuvabaduste riived, on peamine põhiseaduslik probleem riigi jaoks sisemise rahu tagamisel tasakaalu leidmises isikute põhiõiguste ning julgeoleku eest vastutavate riigiasutuste tegevuse tõhususe vahel.¹⁷

Edasiselt võib mainida, et Eestis on seadusandja jälitustoimingutega tõendite kogumise lubatavuse osas otsustanud nn range subsidiaarsusklausli kasuks ehk kui muude menetlustoimingutega tõendite saamine on välistatud või oluliselt raskendatud. Sellist lähenemist nimetatakse ultimo ratio põhimõtteks. Seejuures tuleb tähele panna, et seadusandja ei erista erinevaid jälitustoiminguid isiku privaatsfääri tungimise intensiivsuse alusel, käsitledes neid kõiki selles tähenduses võrdsena.¹⁸

1.2 Jälitustegevuse olemus ja tähtsus.

Jälitustegevuse võib jaotada 4 gruppi:

- 1) kuritegudega seotud jälitustegevus;
- 2) julgeolekuasutuse teostatav jälitustegevus ehk teabe hange;
- 3) kaitseväge luure;

¹⁵ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 13.01.2014 otsus asjas nr 3-1-1-129-13, p 8.2.

¹⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 20.01.2014 otsus asjas nr 1-12-2761, p 7.3.

¹⁷ S. Laos. *Op cit*, lk 2403.

¹⁸ Tallinna Ringkonnakohtu 20.01.2014 otsus asjas nr 1-12-2761, p 6.2.

4) isiku suhtes julgeolekukontrolli, töö- või teenistuskohale vastavuse või riiklike lubade taotlemise aluste kontrolli teostamine või tunnistajakaitse teostamine jälitustegevuse meetodiga.¹⁹

Käesolevas töös käsitleb autor üksnes esimeses punktis toodud kriminaalmenetluslikku jälitustegevust ehk kuritegudega seotud jälitustegevust.

Alates 01.01.2013 kehtima hakanud kriminaalmenetluse seadustiku täiendused (edaspidi KrMS) eraldi jälitustegevuse mõistet ei anna, vaid defineerib jälitustoimingu mõiste. Tulenevalt KrMS § 126¹ lg 1 jälitustoiming on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest. Kõik jälitustoimingud on ammendavalt loetletud KrMS 3¹ peatükis. Alates 01.01.2013 kehtetuks tunnistatud jälitustegevuse seaduse (edaspidi JTS) § 2 kohaselt oli jälitustegevus jälitustoimingute teostamine JTS-s ja KrMS-is sätestatud alustel ja korras. Kehtinud JTS loogikast tulenes, et eranditult kõigi jälitustoimingute eesmärk oli mingil viisil teabe saamine.²⁰ Lisaks tuleneb jälitustoimingute endi olemusest, et tegemist on informatsiooni kogumisega viisil, millega sekkutakse isiku õiguste ja vabaduste kasutamisse varjatult, s.o isiku teadmata, ja eesmärgiga varjata isiku eest tema kohta andmete töötlemist.²¹

Rahvusvahelistes aktides jälitustegevuse mõiste tähistamiseks võib leida erinevaid termineid. Euroopa Nõukogu 2005.a soovitusel liikmesriikidele on toodud termin eriuurimismeetodid (ingl *special investigation techniques*). Soovitusel eriuurimismeetodid tähendavad selliseid meetodeid, mida kohaldavad pädevad asutused kriminaaluurimiste raames raskete kuritegude ja kahtlustatavate väljaselgitamise ja uurimise eesmärgil ja on suunatud informatsiooni saamisele sellisel viisil, mil ei hoiatata sihtisikuid.²²

Eelpoolmainitud soovitusel eelnõu seletuskirjas sellisteks eriuurimismeetmeteks võivad olla näiteks salajased operatsioonid (ingl *undercover operations*), informaatorid (ingl *informants*), kontrollitud kohaletoimetamine (ingl *controlled delivery*), varjatud jälgimine (ingl *observation*), elektrooniline jälgimine (ingl *electronic surveillance*), sidekanalite kaudu edastatava teabe salajane pealtkuulamine/kinnipidamine (ingl *interception of communications*), otsinguid (ingl *searches*), piiriülene tagaajamine (ingl *cross-border (hot)*

¹⁹ T. Järvet. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. – Sisekaitseakadeemia toimetised 2010/9, lk 61.

²⁰ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 21.03.2003 otsus asjas nr 3-1-1-25-03, p 8.1.

²¹ S. Laos. *Op cit*, 2405-2405.

²² Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Chapter I. Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (04.03.2013).

pursuits), pseudo ostud (ingl *pseudo-purchases*) ja muud pseudo süüteod (ingl *pseudo offences*).²³

Venemaal jälitustegevuse tähistamiseks kasutatakse termin operatiiv-jälituslik tegevus (vn *оперативно-разыскная деятельность*). Operatiiv-jälituslik tegevus on sellise tegevuse liik, mis toimub avalikult või varjatult volitatud erisubjektide poolt oma pädevuse piires ja elu, tervise, isiku/kodaniku õiguste ja vabaduste kaitse eesmärgil ning riigi ja ühiskonna julgeoleku tagamiseks kuritegelike rünnakute eest.²⁴ Sarnaselt on jälitustegevus defineeritud ka Lätis.

Tegevus, mille raames toimub isikuandmete ja muu informatsiooni salajane kogumine ja töötlemine võib jaotada 4 gruppi:

1. Varjatud uurimine suhtlemisega ja ilma petmiseta (nt informaatorite kasutamine).
2. Varjatud uurimine ilma suhtlemiseta ja ilma petmiseta (hõlmab kõik tehnika vahendeid isiku kontrolli all hoidmiseks, s.o jälitamiseks, jälgimiseks, pildistamiseks või filmimiseks, telekommunikatsiooni kinnipidamiseks ja kontrollimiseks ning posti avamiseks).
3. Varjatud uurimine suhtlemisega ja petmisega (nt varjatud operatsioonid, millega kaasneb selliste suhete loomine uurija (või politsei poolt määrtletud isiku, kes varjab oma tõelist identiteedi) ja kahtlustatava (või potentsiaalse õigusrikkuja) vahel, mille eesmärgiks on jälgida õigusrikkumist. Teiste sõnadega tõendid ja informatsiooni kogutakse pettuse kaudu. Näiteks sisseimbumine kuulub antud gruppi.
4. Varjatud uurimine ilma suhtlemiseta ja petmisega (antud grupp hõlmab ahvatluste ja lõksude kasutamist võimaldamaks õigusrikkumise toimepanemist, selle jälgimist või tõendite kogumist. Näiteks koostöö puudumisel vale informatsiooni levitamine või üleandmine, eesmärgiga viia kahtlustatavat sellisesse tegevusse, kus ta oleks tabatav.²⁵

Mis tahes kuriteo avastamine on tegevus, mis võib kulgeda äärmiselt rasketes ja kõige ootamatute situatsiooniderikkas olukorras. Antud tegevus on suunatud informatsiooni saamisele, mis aitab kaasa tõe väljaselgitamisele ja õigusrikkuja vastutusele võtmisele. Teatud juhtudel kuriteo avastamine on võimatu või oluliselt raskendatud ilma jälitustegevuseta. Siia kuulub kõigepealt latentne ehk varjatud kuritegevus, kus mõlemad pooled soovivad salajasust (nt altkäemaksu andja ja altkäemaksu võtja). Keegi nendest ei soovi uurimisasutuse sekkumist

²³ Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Explanatory memorandum, p. 27. Arvutivõrgus: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/Rec%20_2005_%2010%20E%20Explanatory%20memorandum.pdf (04.03.2013).

²⁴ В. Некрасов. МВД России. Энциклопедия. Москва: Олма-Пресс 2002, lk 360.

²⁵ P. De Koster. Terrorism: special investigation techniques. Strasburg: Council of Europe Publishing 2005, lk 15.

ja kuritegu võib jääda varjatuks. Seepärast selliste kuretegude avastamine on üliiraske tavaliste KrMS-is sätestatud menetlustoimingutega.

Põhilised valdkonnad, kus ilma jälitustegevusteta oleks kuriteo paljastamine oluliselt raskendatud on valgekrae- ja organiseeritud kuritegevus. Valgekraekuritegevuse all mõeldakse korruptsiooni- ja majanduskuritegusid. Organiseeritud kuretegevuse all mõistetakse narkogrupeeringuid, inimkaubanduse grupeeringuid ning raskeid korruptsiooni- ja majanduskuritegusid.²⁶

Jälitustegevuse tähtsust eelpoolmainitud kuritegude avastamisel on raske ülehinnata. Jälitustegevuse raames saadud informatsioon ja selle edastamine uurijale, annab nimetatule kindustunnet püstitatud menetlueversioonide õigsusest, võimaldab tal õigel ajal muuta oma käitumist tõendamiseseme asjaolude selgitamiseks. Jälitustegevuse raames saadud informatsiooni tähtsus seisneb ka selles, et reeglina selle allikad on isikud, kes on ammendavalt teadlikud kuriteost või sellega seotud asjaoludest, kes olid selle osalejad või pealtnägijad. Eriline tähtsus sellist laadi informatsioonil ilmneb selle realiseerimisel, kui uurija saab võimaluse menetlusseaduses sätestatud korras leida ja fikseerida varem mitteavastatud dokumente ja esemeid, mida kuriteo ettevalmistamises või toimepanemises kahtlustatavad isikud kasutasid või kasutasid kuriteo varjamiseks või lavastamiseks.²⁷

1.3 Meie jälitustegevuse regulatsiooni ajalooline taust

Eesti Vabariigi esimene JTS jõustus 18.märtsil 1994 aastal. Vaatamata mitmesugustele lahenduseeta jäänud probleemidele ja regulatiivsetele küsitavustele oli kahtlemata tegemist meie õigusriikliku suure saavutusega vähemalt selles mõttes, et esmakordselt õnnestus teatud määral seadusega hõlmata midagi sellist põhiõigusi tõsiselt riivavast valdkonnast, mis nõukogude perioodil näis seadusega täiesti hõlmamatuna.²⁸ 1994.aastal vastu võetud jälitustegevuse seaduse eesmärgiks oli koondada kogu jälitustoiminguid puudutav regulatsioon.²⁹

Õiguskorra areng, muutunud olud ja õigusriikluse arenguga kaasnevad kõrgendatud nõudmised on praeguseks aga viinud selleni, et JTS regulatsioon ei taga nõutaval viisil jälitustegevuse seaduslikkust. Jälitustegevuse seaduse toimet on mõjutanud ka teiste seaduste vastuvõtmine, mis reguleerivad isikuandmete varjatud kogumist. Jälitustegevuse seaduse

²⁶ A. Ahven jt (koost). Kuritegevus Eesti 2011. Tallinn: Justiitsministeerium 2012, lk 30.

²⁷ А. Гриненко. Руководство по расследованию преступлений. Москва: Норма 2008, lk 671-672.

²⁸ E. Kergandberg, M. Sillaots. *Op cit*, lk 311-312.

²⁹ S. Laos. *Op cit*, lk 2408.

reguleerimisala otsese kitsendamise kõrval ei ole kehtivas õiguskorras välistatud mitmete seaduste koosmõjust tulenev tõlgendamisvajadus ja tõlgendamisega kaasnevad raskused.³⁰

1. märstil 2001 jõustus julgeolekuasutuste seadus³¹ (edaspidi JAS). Nimetatud seaduse eelnõu seletuskirjas on märgitud, et riigi julgeoleku tõhusaks tagamiseks on vajalik anda julgeolekuasutustele õigus koguda vajalikku teavet ka viisil, mis piirab üksikisiku põhiõigusi ja vabadusi, sätestades korda PS §§ 26, 33 ja 43 nimetatud õiguste piiramiseks. Nimetatud õiguste piiramine erineb jälitustegevusest selle poolest, et siin on tegemist piirangutega kuritegude tõkestamisel, jälitustegevuse puhul aga eelkõige nende avastamisel kriminaalmenetluse raames. Julgeolekuasutuste seaduse eelnõu on üks samm korrakaitse ja karistusmenetlusliku jälitustegevuse eraldamisel, mille tulemusel JTS tuleb kaotada.³²

Seejärel võeti vastu kriminaalmenetluse seadustik³³, mis jõustus 01. juulil 2004. KrMS sisaldas ka jälitustoimingute regulatsiooni kriminaalmenetluse raames kogutavate tõendite kohta. Kuid selleks hetkeks õiguspoliitilised vaated oli muutunud ja JTS jäi kehtima.

Järgmised suundumused muuta jälitustegevusega seotud regulatsiooni ja selle korrastamisel olid seotud Riigikogu menetluses paralleelselt olevate kahe eelnõuga. Nimelt 16.05.2007 algatati korrakaitse seaduse eelnõu 49 SE III³⁴ (edaspidi KKS eelnõu) ja 09.06.2008 algatati kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE.³⁵ Jälitustegevuse süsteemi ja seadusandluse korrastamine algas juba JAS eelnõu väljatöötamisega. KKS eelnõu seletuskirjas on märgitud, et isikuandmete varjatud kogumise regulatsiooni sätestamine osaliselt korrakaitse seaduse eelnõus oli aga veel üks samm jälitustegevust puudutava regulatsiooni korrastamisel. KKS eelnõu eesmärk oli eristada lõplikult kriminaalmenetluslik (kriminaalmenetluse raames KrMS-i sätete kohaselt läbiviidav) ning korrakaitse (korrakaitse seaduse alusel ohutõrje eesmärgil läbiviidav) jälitustegevus.³⁶ Tol ajal JTS jaoks valikuid oli kaks: jälitustegevuse seaduse kehtetuks tunnistamine või jälitustegevuse sidumine korrakaitse eesmärgiga ning reguleerimisala kitsendamine.³⁷

Nagu näeme olid mõtted jälitustegevuse korrastamisest ja jälitustegevuse seaduse kehtetuks tunnistamiseks juba ammu päevakorral. Kuid antud protsessi alguseks võiks pidada 10.06.2008 kui eelpoolmainitud kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise

³⁰ *Ibid*, lk 2408.

³¹ Julgeolekuasutuste seadus. – RT I 2001, 7, 17 ... RT I 26.03.2013, 2.

³² Seletuskiri julgeolekuasutuste seaduse eelnõu ja vabariigi valitsuse seaduse § 60 muutmise seaduse eelnõu 359 SE juurde. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003671359 (01.03.2013).

³³ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I 03.05.2013, 12.

³⁴ Korrakaitse seaduse eelnõu. 49 SE III. – Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=93502&u=20130505001337> (05.05.2013).

³⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 286 SE III. – Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505002216> (05.05.2013).

³⁶ Seletuskiri korrakaitse seaduse eelnõu eelnõu 49 SE III juurde, lk 60. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=93502&u=20130301142604> (01.03.13).

³⁷ S. Laos. *Op cit*, lk 2411.

seaduse eelnõu 286 SE (edaspidi eelnõu I) oli Riigikogus menetlusse võetud. Eelnõu I eesmärgiks oli korrastada kehtiv jälitustegevuse süsteem, näha ette kindlad alused, mille olemasolul on lubatud teha isiku põhiõigusi riivavaid jälitustoiminguid ning tõhustada nende üle teostatavat järelevalvet.³⁸ Eelnõuga kaasnev kõige olulisem sisuline muudatus seisneb seletuskirja järgi selles, et korrakaitseline ehk ohutõrje eesmärgil teostatav jälitustegevus eraldatakse kriminaalmenetluslikust jälitustegevusest. Uue poliitilise otsuse kohaselt korrakaitseline jälitustegevuse regulatsioon kantakse osaliselt KrMS-sse (mitte korrakaitseseadusesse) ja osaliselt vastava valdkonna eriseadustesse (nt tunnistajakaitse seadusesse). Eelnõu vastuvõtmine eeldas JTS kehtetuks tunnistamist.³⁹

Jälitustegevuse regulatsiooni korrastamise protsess osutus pikemaks ja keerulisemaks kui algul võis tunda ega piirdunud ainult ühe seaduse vastuvõtmisega. Parema ettekujutuse saamiseks käesoleva töö lisas nr 1 on toodud tabel, mis ajaliselt näitab kogu protsessi kulgemist.

1.4 Uuest jälitustegevuse regulatsioonist

1.4.1 Seaduse eelnõu 286 SE III

Arvestades jälitustegevuse regulatsioonis toimunud muudatuste ulatust ja olulisust, eelnõu I tekst ei olnud põhjalikult analüüsitud. Samuti seletuskiri oli pealiskaudne ning ei andnud vastust paljudele küsimustele. Näiteks puudus algul eelnõus tol ajal kehtinud samalaadne KrMS § 111 paragrahv, mille kohaselt jälitustominguga saadud tõend oleks lubatav ainult siis, kui selle saamisel on järgitud seaduse nõudeid⁴⁰. Seletuskiri ei selgitanud, miks oleks vaja antud paragrahvi kaotada. Veel üheks näiteks võib tuua kuriteo matkimise kui põhiõiguse enam riivava jälitustoimingu regulatsiooni muutmise. Seletuskirjas on märgitud muudatuse kohta ainult, et regulatsioon on võetud kehtivast õigusest ja lisatud on toimingu läbipaistvuse ja arusaadavuse huvides kuriteo matkimise mõiste.⁴¹ Arvestades eelnõu I eesmärki, puudub antud juhtumil muutmisvajadust põhjustav analüüs. Kuriteo matkimisega seotud probleemidest ja lubatavusest on palju analüüsitud nii õiguskirjanduses kui ka

³⁸ Seletuskiri KrMS ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde, lk 1. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (12.12.2013).

³⁹ Õiguskantsleri 25.11.2008 arvamus (viide 10), lk 1.

⁴⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I RT I 2003, 27, 166 ... RT I 2009, 27, 165.

⁴¹ Seletuskiri seaduse eelnõu 286 SE III juurde (viide 38), lk 10.

kohtupraktikas ning muudetud paragrahv võiks sisalduda ka täpsustavaid tingimusi võimaliku teoprovokatsiooni vältimiseks.⁴²

Euroopa Inimõiguste kohtuotsuses *Malone vs UK* seoses riigisisese regulatsiooniga on märgitud, et isiku eest varjatud avaliku võimu tegevustega kaasneb isiku eraellu meelevaldse sekkumise suur oht. Seega riigisisene regulatsioon peab olema piisavalt selge asjaoludes ja tingimustes, millal õiguskaitse organid võivad teha varjatud ja ohtlikku sekkumist isiku eraelu austamise ja sõnumi saladuse põhiõigustesse.⁴³ EIK praktika näeb ette minimaalsed nõuded, mis peavad kindlasti siseriiklikus regulatsioonis olema tagatud. Sätestatud peab olema:

- 1) isikute ring ja kuritegude kataloog, mille puhul võidakse jälitustegevust alustada ja teostada – kusjuures, tegemist peab olema raske kuriteoga,
- 2) konkreetse, põhjendatud kuriteo kahtluse nõue – üldise iseloomuga informatsiooni kogumine ei ole lubatud,
- 3) *ultima ratio*⁴⁴ ehk hädavajalikkuse põhimõtte jälitustegevuse alustamise eeldusena st, et muul viisil ei saa kuriteo tõkestamine või tõe väljaselgitamine võimalik olla – vajalikkuse nõue on isegi olulisem kui formaalsed alused jälitustegevuse alustamiseks, sest kui hädavajalikkust ei suudeta tõestada, võib isegi formaalse aluse olemasolul jälitustegevus ebaseaduslikuks muutuda, ajaline piirang ja ranged menetluslikud nõudmised, sh protokollide koostamise, teabe edastamise, kasutamise ja hoidmise, kasutusele võetavate ettevaatusabinõude ning salvestiste hävitamise kohta, eriti olukorras, kus süüdistused on tühistatud või inimene on õigeks mõistetud,
- 4) sõltumatu ja tõhus järelevalve täitevvõimu tegevusele nii jälitustegevusele loa andmisel kui ka selle teostamisel ja lõpetamisel.⁴⁵

Kahe aasta jooksul enne kui eelnõu I võeti vastu, toimus palju arutelusid ja diskussioone jälitustegevuse regulatsiooni üle. Kõige rohkem kritiseeriti jälitustoimingule allutatud isikute ringi määratlematust, teabe kogumist ettevalmistavate kuritegude kohta, ebaselget edasikaebamise korda jälitustegevuse vaidlustamisel, järelevalvet jälitustoimingu üle, jälitustoimingust teavitamata jätmise aluseid ja jälitustoimingule järgnevat järelevalvet. Eelnõu I teksti viimane redaktsioon võrreldes algtekstiga oli oluliselt muudetud, arvestades

⁴² Õiguskantsleri 25.11.2008 arvamus (viide 10), lk 15; Riigikohtu 18.11.2008 arvamus seaduse eelnõu nr 286 SE I kohta, p 4.4. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313200742> (04.05.2014).

⁴³ EIKo 02.08.1984, 8691/79, *Malone vs UK*.

⁴⁴ Lad *ultima ratio* - viimne vahend, abinõu; äärmine vajadus. – K. Adomeit jt (koost). Ladina-Eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2005, lk 254.

⁴⁵ K. Käsper, M. Meiorg. Õigus austusele perekonna- ja eraelu vastu. - Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne 2012, lk 53-54.

regulatsiooni kohta tehtud ettepanekuid ja arvamusi. Allpool toob autor kõige teravamad diskussiooni teemad ja olulisemad muudatused.

Õiguskantsler esitas väga põhjalik ülevaade eelnõust I koos suure hulga muudatusettepanekutega. Õiguskantsler märkis, et kuigi eelnõus sisaldub senise jälitustegevuse regulatsiooniga võrreldes põhiõiguste kaitse ja õigusselguse põhipõhimõtte valguses mitmeid positiivseid muudatusi, on kehtiv jälitustoimingute süsteem tervikuna eelnõus põhjalikult läbi töötamata. Kokkuvõtvalt Õiguskantsleri arvamusel seisnevad peamised probleemid järgmises:

- 1) **ettevalmistatavate kuritegude kohta teabe kogumise vajadus kui jälitustoimingute alus on sõnastatud ebamääraselt.** Selle põhiõiguse riivet lubava alusnormi paiknemine kriminaalmenetluse seadustikus koosmõjus jälitustoimingute tegemisele ja jälitustoimiku avamisele prokuratuuri loa nõude laiendamise ning jälitusmenetlusele allutatud isikute ringi määratlemata jätmisega ei taga korrakaitsealise jälitustegevuse eesmärgi selget eristamist kriminaalmenetluslikust jälitustegevusest. Problemaatiline on selle sekkumisnormi puhul ka isiku võimalus näha ette avaliku võimu reageeringut tema käitumisele.
- 2) **eelnõus on puudulikult reguleeritud jälitustoimingu tegemisega riivatud põhiõiguste kaitseks kaebuste esitamise kord.** Ei ole selge, kas kriminaalmenetlusväliselt tehtud jälitustoimingu, sellest teavitamise ning jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamise või sellest keeldumise puhul laieneb kaebuste esitamisele ja lahendamisele kriminaalmenetluses või haldusmenetluses kehtiv kord.
- 3) **vajab põhjalikumalt läbitöötamist menetlusgarantiide süsteem.** Seaduses tuleb ette näha menetlusreeglid, mis tagavad jälitustoimingu ja jälitustoiminguga saadud teabe töötlemise seaduslikkuse kontrollitavuse kõigis menetlusetappides. Samuti on vaja tagada see, et eri järelevalveasutuste kontrollipädevus on selgelt piiritletud. Tuleb tõsiselt kaaluda, kas kriminaalmenetlusväliste jälitustoimingute tegemiseks prokuratuuri loa nõude sätestamine tagab senisest parema kontrolli jälitustoimingute üle, kuna sellega võib kaasneda jälitusasutuse juhi ja siseministri vastutuse hägustumine.⁴⁶

Mis puudutab võimalust vajadusel koguda teavet ettevalmistavate kuritegude kohta, leidis Õiguskantsler, et iseenesest on see põhiseaduse järgi lubatav tegevus. Isikuandmete salajane kogumine ja kasutamine on põhiseaduse järgi lubatavad üksnes siis, kui selliseks tegevuseks volitavad sätted on legitiimse eesmärgiga. Kõigi jälitustegevuse kontekstis oluliste

⁴⁶ Õiguskantsleri 25.11.2008 arvamus (viide 10), lk 2.

põhiõiguste piiramist õigustab kuriteo tõkestamise ja kriminaalmenetluses tõe tuvastamise vajadus. Teabe varjatud kogumine ettevalmistatavate kuritegude kohta kui korrakaitse (preventiivne) tegevus on suunatud kuritegude ärahoidmise ja tõkestamise ülesande täitmisele.⁴⁷ Samas eelnõus I pakutud redaktsioon ei sisalda:

- eesmärki⁴⁸, sest "vajadus koguda teavet" ei viita iseenesest sellele, kust selline vajadus tuleneb ja mis on info kogumise eesmärk. Tuleb arvestada, et teabe kogumine on vahend mingi eesmärgi saavutamiseks, mitte omaette eesmärk.⁴⁹
- lähtepunkti, mis võib käivitada isikuandmete salajase kogumise. Selleks, et õigustada salajaste andmekogumismeetoditega põhiõigustesse sekkumist enne, kui kuritegu on toime pandud või on selgunud kriminaalmenetluse alustamiseks piisav kuriteokahtlus, peab olema tegemist olulise ohuga avaliku korra jaoks. Isik, kelle põhiõigusi sellise preventiivse jälitustoimingu läbiviimisega võidakse riivata, ei saa eelnõus I sätestatu alusel mingilgi määral ette näha seda, kuna ja millist tegevust peab riik neutraalseks ja millist kuriteo ettevalmistamiseks, s.o kahtlaseks ja ohtlikuks. See tähendab seadusandja poolt selge vastuse andmise vajadust küsimusele, millistel eeltingimustel kujutab kuriteo ettevalmistamine ohtu avalikule korrale, isiku elule, tervisele, vabadusele ja muudele olulistele õigushüvedele, mis nõuab jälitustoimingute rakendamist.⁵⁰

Riigikohus avaldas ka arvamust antud teemal leides, et õiguslik alus kriminaalmenetluslike jälitustoimingute tegemiseks kui on vajadus koguda teavet ettevalmistatavate kuritegude suhtes üldse puudub kuna karistusseadustik ei näe kuriteo ettevalmistamise eest ette sedavõrd ulatuslikku vastutust. Jälitustegevuse seaduses sisaldunud regulatsiooni lülitamisel kriminaalmenetlusõigusesse tuleb vältimatult kinni pidada ka nendest õiguslikest piiridest, mille seab kriminaalmenetluse rakendamisele materiaalne karistusõigus.⁵¹

Justiitsministeerium vastuseks Riigikohtu ja Õiguskantsleri tähelepanekutele märkis, et võrreldes kehtiva õigusega parandab eelnõu I olukorda ning näeb ette rangemad tingimused jälitustoimingute tegemiseks. Jälitustoimingu eesmärk on siinkohal koguda teavet kuriteo ettevalmistamise kahtluse kontrollimiseks. Jälitustoimingut võib teha isiku suhtes, kelle puhul on alust arvata, et ta valmistab ette kuritegu. Samuti Justiitsministeerium arvas, et täiendavate

⁴⁷ *Ibid*, lk 7.

⁴⁸ Isikuandmete kaitse seaduse § 6: "Isikuandmete töötleja on kohustatud isikuandmete töötlemisel järgima järgmisi põhimõtteid: [...] 2) eesmärgikohasuse põhimõte – isikuandmeid võib koguda üksnes määratletud ja õiguspärase eesmärkide saavutamiseks ning neid ei või töödelda viisil, mis ei ole andmetöötluse eesmärkidega kooskõlas; [...]".

⁴⁹ *Ibid*, lk 9.

⁵⁰ *Ibid*, lk 10.

⁵¹ Riigikohtu 09.12.2010 täiendav arvamus seaduse eelnõu 286 SE III kohta, p 2.4. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (13.03.2013).

ohtude sätestamine kõigi jälitustoimingute puhul alusena ning konkreetse isikute ringi määratlemine ei ole otstarbekas.⁵² Jälitustoiming peab olema lubatud ka ettevalmistavate kuritegude puhul, eesmärgiga koguda täiendavat teavet, mis võimaldaks hiljem alustada kriminaalmenetlust.⁵³

Problemaatiliseks osutus ka isikute ringi, kelle suhtes võidakse jälitustoiminguid teostada, määratlemine, mis sai ka diskussiooni teemaks. Eriti selgelt on probleem nähtav sõnumisaladuse riivet lubava pealtkuulamise ja –vaatamise toimingute puhul. Tõendamiseseme asjaolude loetelu (KrMS § 62) ei ole selles mõttes piirav tegur, kuna tõendamiseseme asjaolude kohta andmete kogumine ulatub kaugemale kui kahtlustatava või süüdistatava enda kõned.⁵⁴ Kuna kehtiv õigus ei sätestanud isikute ringi, kelle suhtes on lubatud teha jälitustoiminguid, ei leidnud Justiitsministeerium selles probleemi. Seda, kas konkreetse isiku suhtes jälitustoimingut läbi viia, otsustatakse üksikjuhtumi põhiselt jälitustoiminguks loa andja poolt.⁵⁵

Tähelepanu väärib veel üks eelnõus I sisalduv huvitav regulatsioon, mis annab võimaluse edasilükkamatutel juhtudel prokuratuuri ja kohtu poolt anda „vormivaba“ loa jälitustoimingu tegemiseks. Antud asjaolu kritiseeris tõsiselt Riigikohus kuna jälitustoimingu lubatavuse üle otsustamisel peab pädev ametiisik - nii prokurör kui kohtunik - eelkõige lahendama küsimuse jälitustegevuse eelduste olemasolust konkreetsetes kriminaalasjas. Nimetatud tähendab esmajärjekorras jälitustegevuse *ultima ratio* põhimõtte (eelnõu I § 126¹ lg 2) järgimise kontrolli. Seaduslikkuse kontrolli teostamine *ex post*⁵⁶ on kindlasti oluliselt raskendatud kui isegi mitte võimatu olukorras, kus KrMS võimaldab jälitustoimingute sanktsioneerimist pädevate ametiisikute poolt suuliselt või kirjaliku loa alusel, mille vorminõuded on jäetud seadusandjal määratlemata (nn vormivaba luba).⁵⁷ Jälitustoiminguks vormivaba loa andmise võimalus õiguriiklikus riigis ei saa olla aktsepteeritav ega anna piisavat põhiõiguste kaitset. Tänu Riigikohtu tähelepanekule muudeti regulatsioon antud osas, nimetades loa andjaks riigi peaprokuröri või tema nimetatud prokuröri (mitte aga eeluurimiskohtunikku). Samuti asendati ebamäärane termin „vormivaba“ ja täpsustati, et luba antakse taasesitamist võimaldaval viisil. Samas jäi täpsustamata, milliseid minimaalseid andmeid peab taasesitamist võimaldaval viisil antud luba sisaldama.

⁵² Justiitsministeeriumi 05.03.2009 arvamus KrMS ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde, p 9-10. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (13.03.2013).

⁵³ Justiitsministeeriumi 23.12.2010 täiendav arvamus KrMS ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde, p 9-10. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130302231030> (02.03.2013).

⁵⁴ Õiguskantsleri 25.11.2008 arvamus (viide 10), p 48.

⁵⁵ Justiitsministeeriumi 05.03.2009 arvamus (viide 52), p 26.

⁵⁶ Lad *ex post* - peale sündmust, pärast jõustumist toimuv. - K. Adomeit jt (koost). Ladina-Eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2005.

⁵⁷ Riigikohtu 09.12.2010 täiendav arvamus (viide 51), p 4.

Äärmiselt oluliseks teemaks oli eelnõus I esinevad puudused seoses kaebuse esitamisega ja kohtusse pöördumisega oma õiguste kaitseks. Eelnõu pinnalt ei selgu, mis on kohtu edasikaebamise kord jälitustegevuse vaidlustamisel, kuidas toimub järelevalve jälitustoimigu üle, millistel tingimustel võib jätta isikut teavitamata jälitustoimingust ja kuidas toimub jälitustoimingu järgne järelevalve. Antud teemad osutusid kõige teravamaks kriitika objektiks eelnõu I menetlemisel, peamiselt Riigikohtu ja Õiguskantsleri poolt.

Vaatamata paljudele lahendamata probleemidele, 17.02.2011 võeti eelnõu I vastu. Seaduse jõustumise kuupäevaks oli pandud 01.01.2012. Seejärel 17.05.2011 esitas Õiguskantsler Riigikogule ettepaneku nr 12, kuna on tuvastanud jõustuvas eelnõus I paragrahvi jälitustoimingust teavitamata jätmise osas põhiseadusega vastuolus olevaks.⁵⁸ Õiguskantsler tegi ettepaneku õigusliku regulatsiooni kooskõlla viimiseks põhiseduse normidega. Seoses tehtud ettepanekuga moodustati Justiitsministeeriumis jälitustegevuse õigusliku regulatsiooni analüüsi töörühm, kes pidi käsitlema jälitustegevust reguleerivaid küsimusi tervikuna ja teha vastavaid muudatusi. Uue töörühma seaduseelnõu valmimiseks, kooskõlastamiseks, piisava menetlusaja Riigikogus tagamiseks, lükati vastu võetud eelnõu I jõustumise kuupäev ühe aasta võrra edasi kuni 01.01.2013.

1.4.2 Seaduse eelnõu 175 SE III

Justiitsministeeriumis moodustatud uus töörühm valmistas ette kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III (edaspidi eelnõu II), mis oli menetlusse võetud 07.02.2012.⁵⁹ Antud eelnõu raames said lahendatud osa eelnõu I regulatsioonis esinevaid puudusi. Kuid lisaks mõnede olemasolevatele tekkisid ka uued.

Uueks kriitika alla sattunud teemaks said päringud seoses andmete nõudmistega sideettevõtjalt. Nimelt eelnõu II regulatsioonis sideettevõtjatelt omanikupäringu ja kõneeristuste nõudmine muutus tavaliseks uurimistoiminguks, antud toiming kadus jälitustoimingute nimekirjast. Eelnõu nägi ette elektroonilise side ettevõtjalt päringuga andmete saamise õiguse mistahes süüteoga seonduvas menetluses, kusjuures kohtueelses menetluses ei ole selleks vajalik ka kohtu luba. Selliste päringutega saadud andmed riivavad isikute eraelu puutumatust ning eelnõus sätestatud meetmed ei ole piisavad põhiõiguste kaitse

⁵⁸ Õiguskantsleri ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 1. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_ettepanek_nr_12_riigikogule_jalitustoimingust_teavitamine_ja_kontroll.pdf (01.03.2013).

⁵⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu. 175 SE III. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=1473805&u=20130505005628> (05.05.2013).

tagamiseks.⁶⁰ Seega on ilma menetluslike garantiideta, mis kehtivad jälitotoimingute kohta. Õiguste riivet tasakaalustatavate garantiidena on eelnõus sätestatud ainult prokuratuuri või kohtuniku luba selliste andmete kogumiseks väärtemenetluses ning KrMS § 90¹ lõikes 3 väljendatud *ultima ratio* põhimõte. Eelnõu II regulatsioonis aga puuduvad senise regulatsiooniga kaasnevad piirangud ja tagatised nagu ebaseadusliku jälitustoimingu kohaldamise eest järgnev kriminaalvastutus karistusseadustiku § 315 järgi, kohustus teavitada isikuid, kelle era- ja perekonnaelu toiminguga riivati, samuti ei laiene antud toimingutele edaspidi Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve komisjoni poolne järelevalve.⁶¹ Vaatamata sellele eelnõu koostajad järeldasid, et pakutud regulatsioon on piisav kuna põhjendamatute toimingute puhul isikul on võimalus kasutada üldisi õiguskaitsevahendeid. Samuti uurimistoimingutele allutatud isikul on võimalus tema suhtes tehtud toimingutest teada saada ka kriminaalmenetluses viidates KrMS §-dele 224 ja 224¹.⁶² Kuid sisulisi põhjendusi Justiitsministeeriumi arvamuses ja seletuskirjas ei toodud.

Minnes tagasi juba eelnõu I ajal tõusnud probleemi juurde seoses kuriteo ettevalmistamise ja tõkestamise eesmärgil tehtavate jälitustoimingutega selgub, et eelnõu II ei lahendanud seda ka nüüd. Vastav säte ikka ei sisaldanud eesmärki, mis õigustaks jälitustoimingute tegemist seoses vajadusega koguda teavet ettevalmistava kuriteo kohta. Õiguskantsler uuesti juhtis sellele tähelepanu, et sellisel kujul reguleeritud jälitustoimingu alus ei ole õigusselge.⁶³ Seejärel muudeti regulatsiooni antud osas asendades sõna „ennetamise” sõnaga „avastamise”. Justiitsministeerium leidis, et teabe kogumine eesmärgiga ennetada või tõkestada kuritegu on liiga kitsas ning võib kohati osutuda takistuseks jälitusasutustele nende töös.⁶⁴ Uue säte variandi kohaselt võib koguda teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil.

Positiivseks muudatuseks eelnõus II sai kuritegude kataloogi loomine, mille puhul võidakse jälitustegevust teostada ja jälitustoimingutele allutatud isikute ringi määratlemine. Antud regulatsioon puudus nii kehtivas õiguses kui ka eelnõu I tekstis. Eelnõuga I ei soovitud kehtivat olukorda muuta. Seevastu eelnõu II koostajad leidsid, et seaduses peab sisalduma võimalike isikute ring, kelle suhtes toimingute tegemine on lubatud, kuna jälitustoiminguid võib teha nii kriminaalmenetluses kui ka väljaspool seda.⁶⁵ Samas eelnõus II sätestatud isikute

⁶⁰ Eesti Advokatuuri 27.12.2011 aramus KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta. Arvutivõrgus: <http://eelnou.valitsus.ee/main#LDRdp6Er> (03.03.2013).

⁶¹ Õiguskantsleri 19.01.2012 aramus KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta, p 48. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/iguskantsleri_arvamus_eelnoule_kriminaalmenetluse_seadustiku_muutmise_eelnou.pdf (05.05.2013).

⁶² Seletuskiri KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III juurde, lisa nr 4, lk 21. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=1473805&u=20130505010801> (05.05.2013).

⁶³ Õiguskantsleri 19.01.2012 aramus (viide 61), p 48.

⁶⁴ Seletuskiri seaduse eelnõu 175 SE III juurde, lisa nr 4 (viide 62), lk 23.

⁶⁵ *Ibid*, lk 15-16.

ring sai liiga laiaks. Uus regulatsioon võimaldab jälitustoiminguid teha ka nn kolmandate isikute suhtes. Vajaduse korral jälitustoimingu tegemine on võimalik ka kannatanu suhtes.

Riigikohus kritiseeris sellist lähenemist isikute ringi määratlemisel. Vältimiseks erinevaid tõlgendusvariante vajaks isikute ring veelgi enam konkretiseerimist. Põhiõigusi intensiivselt riivavate normide konstrueerimisel tuleb taotleda nende võimalikult suurt täpsusastet. Samuti sisaldudes edaspidi kriminaalmenetlusõiguses, saab jälitustegevusele allutatud isikute ringi defineerimisel lähtuda üksnes nendest isikutest, keda seadus käsitleb kriminaalmenetluse subjektidena (KrMS 2. ptk). Riigikohus pidas õigusselgusetuks olukorda, kus KrMS-s sisalduvatele põhiõigusi riivavatele regulatsioonidele soovitakse allutada isikuid, kellel pole puutumust kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteo tunnustega teo uurimisega. Seega kriminaalmenetlusest tulenevale jälitustoimingule saab allutatuks olla eeskätt kahtlustatav ja süüdistatav. Riigikohus rõhutas, et erakordselt hoolikat kaalumist vajab küsimus, kas jälitustoimingutele võib allutada ka veel muid isikuid peale nende, kes oma käitumisega kriminaalmenetluse alustamist pole põhjustanud (nt kannatanu).⁶⁶

Samuti kuriteo ettevalmistamise ja tõkestamise eesmärgil tehtavate jälitustoimingute osas ei ole arusaadav, kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta paneb toime kuriteo. Juhul, kui kuriteo ettevalmistamine on kuriteona karistatav, on tegemist kahtlustavaga ja uue subjekti loomine on ebamõistlik ja -vajalik. Vastupidises olukorras – kuriteo ettevalmistamine ei ole karistatav – puuduvad isiku käitumises igasugused kuriteo tunnused ja tema suhtes kriminaalmenetluse läbiviimine, seda enam tema suhtes jälitustoimingute kohaldamine ei ole seaduslik lähtuvalt KrMS § 194 lg-st 2.⁶⁷ Kuid vaatamata Riigikohtu kriitikale jäeti antud tähelepanek arvestamata kuna jälitustoimingu tegemise alus on kriminaalmenetluse väline alus (see ei hõlma juhtumeid, kus ettevalmistamine on kriminaliseeritud).⁶⁸

Isikute ringi määratlematuse teema jätkus seoses sideettevõtjatelt omanikupäringu ja kõnede eristuste nõudmistega. Kuna KrMS ei näe reeglina menetlus- ja uurimistoimingute puhul ette meetme adressaate ehk isikuid, kelle suhtes on toiming lubatud, ei sätesta ka eelnõu II antud uurimistoimingule allutatud isikute ringi.⁶⁹ Sidevahendite tihe kasutamine toob kaasa teatud ulatuses kõrgendatud vajaduse kaitsta sõnumi saladust riigi sekkumiste eest, kuna toiminguga on lubatud teavet koguda ka kahtlustavaks või süüdistatavaks mitteolevate isikute kohta nn kolmandate isikute kohta.⁷⁰

⁶⁶ Riigikohtu 13.01.2012 arvamus KrMS ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta, p 2.4. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#LDRdp6Er> (05.05.2013).

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Seletuskiri seaduse eelnõu 175 SE III juurde, lisa nr 4 (viide 62), lk 16.

⁶⁹ *Ibid.*, lk 21.

⁷⁰ Õiguskantsleri 19.01.2012 arvamus (viide 61), p 6.

Kõige enam probleeme tekitavaks teemaks jälitustegevuse korrastamise protsessis osutus ikkagi jälitustoimingust mitteteavitamine ja jälitustegevuse järgne kontroll. See oligi üheks peamiseks põhjuseks juba vastu võetud eelnõu I jälitustegevuse regulatsiooni ümbervaatamiseks ja analüüsimiseks. Analüüsi objektiks oli kõigepealt jälitustegevuse järgne kontroll. Kuna jälitustoimingute teostamine ja nende abil isikuandmete kogumine ja töötlemine toimuvad isiku teadmata, mis seetõttu (kui isik sellest ei teavitata või info ei „leki“) välistab PS § 15 lõikes 1 sätestatud õiguse pöörduda kohtusse oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral. Sealjuures võivad isiku õigused ja vabadused saada rikutud kas jälitustoimingu tegemisel või jälitustoiminguga saadud teabe säilitamisel, kasutamisel või muul töötlemisel.⁷¹ Seepärast antud teema on üks olulisemaid jälitustegevuse regulatsioonis.

Demokraatlikus õigusriigis peab avalik võim olema läbipaistev ja avalikkuse poolt kontrollitav. Jälitustoimingute puhul on tegemist riigi ebatraditsioonilise tegevusega, mis riivab isikute põhiõigusi ja mis võib sõltuvalt läbiviidud jälitustoimingute olemusest, kestusest ja kogutud teabe sisust ja hulgast osutada väga intensiivseks. Jälitustoimingute lubatavuse, eelduste ja korra sätestamisest seadusega, s.o PS §-s 3 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte järgmisest ainuüksi ei piisa, kuna asjakohane ja arusaadav õigus ei paku kaitset iseenesest, vaid selleks on vaja ka kättesaadavat ja efektiivset menetluskorda, õigusrakendust ja institutsionaalset katet juhaks, kui omavoli siiski aset leiab.⁷² Ilma teavitamiseta on isiku põhiõigus - saada hüvitist võimaliku ebaseadusliku teo eest - sisutu. Kuigi teavitamine näib olema tingimus õiguskaitsevahendiks, tegelikult tema põhiväärtus on preventiivne, et ära hoida jälitustegevuse ülemäärast kasutamist ja isegi kuritarvitamist.⁷³

Jälitustoimingule allutatud isiku teavitamise kohustus sätestati kriminaalmenetluse seadustikus ja jälitustegevuse seaduses alates 01.07.2004. Enne nn aktiivse teavitamise kohustuse kehtestamist oli JTS § 17 alusel Eesti kodanikul õigus tutvuda enda andmetega, kui ei esinenud andmete tutvustamisest keeldumise aluseid.⁷⁴ Jälitustegevuse planeerimise, juhtimise ja kontrolli sai prokuratuur.⁷⁵ KrMS eelnõu 594 SE seletuskirja kohaselt on õigusriiklikust aspektist äärmiselt oluline, et jälitustoimingu läbiviinud ametkond või kohtueelne menetleja oleks kohustatud aset leidnud jälitustoimingust teavitama jälitustoimingule allutatud isikut, samuti isikut, kelle perekonna- ja eraelu puutumatust

⁷¹ Õiguskantsleri ettepanek nr 12 (viide 58), p 62.

⁷² R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 291.

⁷³ I. Cameron. National Security & the European Convention on Human Rights. Hague: Kluwer Law International 2000, lk 162.

⁷⁴ Õiguskantsleri ettepanek nr 12 (viide 58), p 60.

⁷⁵ Prokuratuuriseadus. – RT I 1998, 41, 625 ... RT I 21.12.2012, 1.

jälitustoiminguga rikuti, kohe kui teavitamine ei saa enam kahjustada kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamist.⁷⁶

Jälitustegevuse üle toimuva järelevalve osas toimus eelnõu II menetlemise käigus positiivne muutus, kuna jälitustegevusest mitteteavitamise üle lõpliku otsuse vastu võtmine on üleläänud prokuröörilt kohtunikule. Prokuröri kohta võib märkida, et see ametiisik ei vasta Eesti õiguskorras EIÕK artiklis 6 kirjeldatud sõltumatu ja erapooletu õigusemõistmise volitustega institutsiooni tunnustele, mis on põhiõiguste ja vabaduste tõhusa kaitse eelduseks. Prokuratuuriseaduse § 1 järgi on prokuratuur justiitsministri valitsemisalas olev valitsusasutus, millele pole antud õigusemõistmise volitusi, seega ei saa prokuröri kontroll asendada põhiõiguste ja vabaduste riive kohtulikkude kontrolli.⁷⁷

Uue regulatsiooni alusel võib jälitusasutus jätta jälitustoimingust teavitamata prokuratuuri loal järgmistel juhtudel, kui teavitamine võib:

- 1) kahjustada oluliselt kriminaalmenetlust;
- 2) kahjustada oluliselt teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi või seada teise isiku ohtu;
- 3) seada ohtu jälitusasutuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse.

Eelpoolmainitud aluste äralangemisel kontrollib prokuratuur teavitamata jätmise aluse olemasolu kriminaalasjas kohtueelse menetluse lõppemisel, kuid mitte hiljem kui ühe aasta pärast jälitustoimingu loa tähtaja lõppemist. Kui ühe aasta möödumisel ei ole jälitustoimingust teavitamata jätmise alus ära langenud, taotleb prokuratuur hiljemalt 15 päeva enne nimetatud tähtaja möödumist eeluurimiskohtunikult loa teavitamata jätmise tähtaja pikendamiseks. Eeluurimiskohtunik annab määrusega loa isiku teavitamata jätmiseks või keeldub loa andmisest. Isiku teavitamata jätmisel märgitakse määrukses, kas teavitamata jätmine on tähtajatu või tähtajaline.

Viie aastane töö jälitustegevuse regulatsiooni kallal jõudsid lõpuni eelnõu II 06.06.2012 vastuvõtmisega ja 01.01.2013 jõustumisega, mille tulemusel tunnistati JTS ja KrMS 3.peatükki 8.jao „Tõendite kogumine jälitustoiminguga“ kehtetuks ja täpsustati jälitustoimingutega seonduvat veel mitmetes eriseadustes. Kuid teema isiku jälitustoimingust teavitama jätmise osas ei ole ikkagi sellega lõppenud kuna eelnõu II § 25¹ lg 2 välistab enne 2013 a lõppenud jälitusloa alusel tehtud jälitustoimingust teavitamise edasilükkamise osas KrMS § 126¹³ lg 3 teises lauses ja lõikes 4 sätestatud korralise kohtuliku kontrolli ega näe ette

⁷⁶ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 594 SE juurde. – Arvutivõrgus:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (05.05.2013)

⁷⁷ Riigikohtu üldkogu 22.12.2000 määrus asjas nr 3-3-1-38-00, p 21.

alternatiivset jälitustoimingust teavitamise edasilükkamise üle tõhusa ja süsteemse kontrolli teostamist.

Seoses ülaltooduga esitas 24.01.2013 õiguskantsler Riigikohtule taotluse nr 10 tunnistada kehtetuks eelnõu II § 25¹ põhiseadusega vastuolus olevaks, kuna õiguskord ei taga varasemalt tehtud jälitustoimingutest teavitamise suhtes tõhusat ja süsteemset järelevalvet.⁷⁸ Kuid nimetatud taotlus oli Riigikohtus jäetud läbi vaatamata seoses PS § 142 tulenevate menetlusreeglite mittejärgimisega. Nimelt peab menetlusele Riigikohtus eelnema kohtueelne menetlus, mis tagab akti vastu võtnud või andnud organile võimaluse akt üle vaadata ja viia see kooskõlla Põhiseadusega, et kaitsta õigustloova akti vastuvõtnud organi pädevust.⁷⁹ Seoses sellega tegi 17.06.2013 õiguskantsler Riigikogule uue ettepaneku nr 23 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta ja palus kooskõlastada vaidlusalune säte põhiseadusega.⁸⁰ 12.09.2013 toimunud Riigikogu istungile ei leidnud õiguskantsleri ettepanek nr 23 toetust hääletustulemustega – 28 poolt ja 35 vastu, erapooletuks ei jäänud keegi. Mitte toetamisel oli oluline roll kahel järgneval põhiargumendil. Esiteks, ettepanekus taotletav olukord on juba minevikuks saanud ning käsitleb regulatsiooni kehtestamist tagantjärele, *ex post facto*. Õigusnorme võib tagasiulatavalt kehtestada, kuid selliseks sammuks peavad olema kaalukad põhjused ja see peab olema otstarbekas. Teiseks, kõiki varasemate aastate jälitustoimingute läbisorteerimine toob kaasa asjaomastele organitele erakordselt suure halduskoormuse. Kuivõrd tolle perioodi kohta puudub elektroonilise töötlesüsteem, tuleb kõike teha n-ö käsitsi. Samas arutamise käigus oli ikkagi märgitud, et eelnõu II § 25¹ on põhiseadusega vastuolus. Kuid mittekooskõla määr on niivõrd väike, et ei vääri eraldi seaduslikke meetmete vastuvõtmist, mis kohustaks asjaomaseid organeid teavitama isikuid juba aset leidnud asjadest.⁸¹

Edasine jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli puudutav arutelu jätkus Riigikohtus. Õiguskantsler esitas 13.09.2013 Riigikohtule taotluse nr 12 vaidlusaluse säte tunnistamiseks põhiseaduse vastaseks.⁸² Seejärel Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtukollegium võttes arvesse kõiki menetlusosaliste arvamusi jõudis 20.03.2014 kohtuotsuses nr 3-4-1-42-13 järeldusele, et eelnõu II § 25¹ lg 2 on põhiseaduse vastane ning

⁷⁸ Õiguskantsleri 24.01.2013 taotlus nr 10 Riigikohtule. Arvutivõrgus: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/taotlus-riigikohtule-kriminaalmenetluse-seadustiku-rakendamise-seaduse> (23.04.2014).

⁷⁹ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 10.05.2013 määrus asjas nr 3-4-1-3-13.

⁸⁰ Õiguskantsleri 17.06.2013 ettepanek nr 23 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/oiguskantsleri_ettepanek_nr_23_riigikogule_krmsrs_ss_25_prim_k_ooskola_ps-ga.pdf (23.04.2014).

⁸¹ Riigikogu toimetatud stenogramm 12.09.2013, p 1. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1378972622#pk13436> (23.04.2014).

⁸² Õiguskantsleri 13.09.2013 taotlus nr 12 Riigikohtule. Arvutivõrgus:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/oiguskantsleri_taotlus_nr_12_kriminaalmenetluse_seadustiku_rakendamise_seaduse_ss_25-1_pohiseadusparasuse_kohta.pdf (23.04.2014).

tuleb tunnistada kehtetuks osas, milles see ei näe ette tõhusat kontrollisüsteemi enne 1. jaanuari 2013 lõppenud jälitusloa alusel tehtud jälitustoimingust teavitamata jätmise jätkuva põhjendatuse üle. Kokkuvõtlikult kolleegiumi põhjendus oli järgmine:

- a. Jälitustoimingutega töötleb riik isikuandmeid, varjates isiku eest nii andmete töötlemise fakti, kui ka selle sisu. Põhiõiguste intensiivse riive võimalusest tulenevad kõrgemad põhiseaduslikud nõuded jälitustegevuse regulatsioonile. Selline lähenemine on kooskõlas ka EIK vaatega, mille järgi olukorras, kus täitevvõimu teostatakse salaja, on omavoli võimalus ilmne ja see võib lõppastmes ohustada demokraatiat tervikuna;
- b. Jälitustegevust reguleeriv seadus peab ettenägema jälitustoimingute tegemiseks selged alused ja menetluskorra, mis on jälitustegevuse seaduslikkuse kontrollimise eelduseks. Üks oluline osa jälitustegevuse järelkontrolli süsteemist on kohtulik järelkontroll, mille algatab isik, kelle õigusi jälitustoiming riivab. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Jälitustegevuse varjatud iseloomu tõttu ei ole isik oma põhiõiguste riivist teadlik;
- c. Igal isikul on õigus saada teavet tema suhtes tehtud jälitustoimingu kohta, mis tuleneb PS § 44 lg 3 esimesest lausest. Selline teavitamine loob eelduse tutvuda enda kohta riigiasutustes hoitavate andmetega. Ühest küljest sätestab PS § 44 lg 3 avaliku võimu kohustuse anda isikule teavet selle kohta, kas ja milliseid andmeid tema kohta on kogutud, ning võimaldada isikul andmetega tutvuda. Teisest küljest näeb PS § 44 lg 3 esimene lause ette, et seda põhiõigust saab põhiõiguse kandja kasutada "seaduses sätestatud korras". See tähendab ühelt poolt seadusandja õigust, aga teisalt ka kohustust kujundada menetlus ja kord selle põhiõiguse kasutamiseks. Olukorras, kus isik ei tea, kas tema kohta on andmeid kogutud, hõlmab PS § 44 lg 3 ka avaliku võimu kohustuse kujundada menetlus ja kord selleks, et isik saaks teada, et tema kohta on andmeid kogutud ning lõppastmes on tal õigus tema kohta käivate andmetega tutvuda. Kohustus teavitada isikut jälitustoimingust ja tutvustada tema kohta kogutud andmeid ei teeni pelgalt andmesubjekti uudishimu, vaid on vajalik tema põhiõiguste kaitseks. Pärast jälitustoimingust teavitamist peavad isiku käsutuses olema õiguskaitsevahendid oma õiguste kaitsmiseks (PS § 15 lg 1 esimene lause);
- d. Kuivõrd põhiõiguste riive kaasneb ka jälitustoimingust teavitamata jätmisega, peab olema tagatud kontroll nii jälitustoimingu seadusele vastavuse ja põhjendatuse üle, kui ka selle üle, kas jälitustoimingust teavitamata jätmine on (jätkuvalt) põhjendatud. Olukorras, kus jälitustoimingust teavitamata jätmise jätkuv põhjendus sõltub PS § 44 lg 3 teises lauses nimetatud põhjustest, peab kontrollisüsteem tagama, et teavitamata jätmise põhjuste äralangemisel isikut jälitustoimingust teavitatakse;

- e. Lisaks võib jälitustoimingust teavitamise kohustusel olla preventiivne mõju täitevvõimule. Teadmine, et tulevikus tuleb andmesubjekti jälitustoimingust teavitada, võib piirata täitevvõimu omavolilist jälitustegevust.⁸³

Seega on eelnõu II § 25¹ lg 2 põhiseaduse vastane osas, milles see ei näe ette tõhusat kontrollisüsteemi enne 1. jaanuari 2013 lõppenud jälitusloa alusel tehtud jälitustoimingust teavitamata jätmise jätkuva põhjendatuse üle. Kriminaalmenetluses tehtud jälitustoimingu puhul on menetlusgarantiina olemas prokuratuuri luba toimingust teavitamata jätmiseks, kuid menetluskorda selleks, kuidas jälitusasutus peaks hindama teavitamata jätmise jätkuvat põhjendatust või kuidas prokuratuur peaks tegema järelevalvet selle üle, pole seaduses sätestatud.⁸⁴

Kujunenud olukorras seadusandjal tuleb kaaluda, kuidas kõrvaldada vastuolu põhiseadusega. Kolleegiumi arvates, ei pea ilmtingimata tähendama kehtivas KrMS §-s 126¹³ sätestatud järelevalvemenetluse kohaldamist kõigile enne 1. jaanuari 2013 lõppenud jälitusloa alusel tehtud jälitustoimingutele. Seadusandjal on põhiseaduspärase regulatsiooni kehtestamiseks mitmeid erinevaid võimalusi. Kuid kõige olulisem on näha ette sõltumatu järelevalve selle üle, kuidas täidetakse alates 1. juulist 2004 kehtima hakanud kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingust viivitamatu teavitamise kohustust. Sel põhjusel lükati otsuse jõustumise kuue kuu võrra edasi, et anda seadusandjale aega põhiseaduspärase regulatsiooni kehtestamiseks.⁸⁵

⁸³ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 20.03.2014 otsus asjas nr 3-4-1-42-1, p 39, 45-57.

⁸⁴ *Ibid*, p 67.

⁸⁵ *Ibid*, p 74.

2. KURITEO MATKIMINE

2.1 Kuriteo matkimise tähendus ja funktsioonid

Kuriteo matkimine kuulub salajaste politseimeetodite alla, mille meie kriminaalmenetluse seadustik nimetab jälitustoiminguks.⁸⁶ Üldiselt kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut kujutab endast riigiorganite tegevus, mis soodustab süütegu toimepanemist, eesmärgiga karistada sellise tegevuse tagajärjel toimepandud süüteo eest. Tavaliselt osalevad kirjeldatud operatsioonidel salaagendid, varjates oma seost riigiorganitega. Agendiks võib esineda nii täistööajaga politseiametnik, kes esineb eraisikunam kui ka toimingule kaasatud eraisik, kes teeb riigiorganitega salajalt koostööd. Antud juhul agendi põhiliseks tunnuseks on see, et agendile on lubatud kuidagi soodustada või hõlbustada teis(t)e isiku(te) õigusvastast tegevust, mille eest viimased hiljem võetakse vastutusele.⁸⁷

Eesti Vabariigis ükski kehtivatest seadustest ei anna kuriteo matkimise mõistet. Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁸ lg 1 kohaselt kuriteo matkimine on kohtu loal kuriteotunnustega teo toimepanemine. Õiguskaitseasutustele on lubatud kuritegu matkida vastavalt KrMS § 126³ lg 3 kuriteo avastamise või kurjategija kinnipidamise eesmärgil. Kuriteo matkimise alus tuleneb KrMS § 126² lg 1 p 4 kui on vaja koguda kriminaalmenetluses teavet kuritegu kohta.

Küll kuriteo matkimise tähendust võib leida pöördudes kohtupraktika poole. Seal kuriteo matkimist kirjeldatakse kui süüteo jäljendamist, ühe poole näilikku valmisolekut panna toime süütegu. See pool käitub vaadeldavas situatsioonis kui süüteoga kokkupuudet omav isik. See tähendab, et kui isikul puuduks tegelikkuses side matkimist teostava ametkonnaga, olekski tema käitumine vaadeldav süüteo toimepanemisena, peamiselt just osavõtu või täideviija vormis. Süüteo jäljendamise vajadus võib situatsiooniti ja deliktiti erineda. Kuriteo matkimine on põhjendatud just raskemate süütegude korral, nt palgamõrvad, narkootikumide salakaubavedu jne. Samasse kategooriasse kuuluvad n-ö kokkuleppesüüteod, mis rajanevad vastastikusel usaldusel ja jäävad lõpuleviimisel varjatuks, nt altkäemaksu andmine.⁸⁸

Kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut võib liigitada kaheks:

- I. **A.** agent esineb ebaseadusliku tegevuse osalejana nagu illegaalse kauba või teenuse müüjana või ostjana. Põhiline näide on kui agent üritab osta või müüa narkootikumid

⁸⁶ Lõhmus (viide 8), lk 117.

⁸⁷ B. Hay. Sting Operations, Undercover Agents, and Entrapment. - Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series 2003/10, paper No 441, lk 14. Arvutivõrgus: http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1229&context=harvard_olin (05.05.2013).

⁸⁸ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 02.12.2004 otsus asjas nr 3-1-1-110-04, p 11.1.

potentsiaalsele narkodiilerile. Teiseks näiteks võiks tuua agendi, kes esineb lapspornograafia müüjana või kui agent annab ametiisikule altkäemaksu.

B. agent esineb mitte müüjana või ostjana, vaid osavõtjana kuriteo toimepanemisel. Näiteks agent aitab kuritegelikul grupil pangaröövi planeerimist. Seejärel kui grupi liikmed jõuavad pank, peetakse nad kinni. Agent imbub sisse ja aitab narkokaubitsejatele kokaiini või mõni muu ebaseadusliku aine importimisel. Kui salakaup saabub, kaubitsejaid peetakse kinni.

- II. Lõksu seadmine, kus agent kujutab endast ebaseadusliku tegevuse potentsiaalset ohvrit. Näiteks erariietuses agent jalutab hilisel ajal pimedatel tänavatel, millega kutsub esile rünnaku, et kinni pidada potentsiaalseid röövleid ja vägistajaid. Samuti kui kallid autod jäetakse järelevalveta, uksed on lukustamata ja võti süütelukus. Sellistel juhtudel politsei peab kinni neid, kes püüavad seda ärandada. Või näide internetiga - politseiametnik mängides noorukit loob virtuaalkeskkonnas suhted pedofiiliga ja nõustub temaga kuskil kohtuma suguühendusse astumiseks.⁸⁹

Kuriteo matkimisel või sellega sarnasel toimingul on kaks funktsiooni:

1. Informatiivne funktsioon.

Kuriteo matkimise üks eesmärk on uurimuslik, s.o tuvastada ebaseadusliku tegevusega seotud isikuid. Sihiisiku vastamine kiusatusele annab signaali tema kuritegelikust kalduvusest. Tavaliselt aga kahtlustab politsei ikkagi kindlaid isikuid ebaseaduslikus tegevus, kuid nendel puuduvad kindlad tõendid selle tõendamiseks. Sellistel juhtudel pettus korraldatakse nii, et sihiisik paneb toime kuriteo tingimustes, kus tõendi saamine on lihtsam. Teine eesmärk on tuvastada tundmatuid kurjategijaid või potentsiaalseid kurjategijaid. Mõlematel juhtudel ühiseks tunnuseks on see, et isik annaks uurimisasutustele endast teavet.

2. Ärahoidv funktsioon.

Antud funktsiooni võib nimetada ka käitumuslikuks, mis hoiab ära ebaseadusliku tegevuse ehk ohu ärahoidmine või ohustatava õigushübe päästmine. Potentsiaalsed kurjategijad rikuvad seadust harvemini kui teavad, et uurimisasutused võivad seada lõkse. Potentsiaalsed mõttekaasalsed muutuvad vähem usaldusväärseteks. Kui ebaseaduslike relvade kaubitseja teab, et osa tema ostjatest on erariietuses politseinikud (või politsei poolt saadetud isikud), siis ta kärbib oma müüki või üldse lahkub ärist. Samuti tänavaröövel või vägistaja kartes, et tulevane ohver võib osutada politsei peibutuseks, mõtleb vähemalt kaks korda enne kui tegutseb vastavalt planeeritud vägivallale. Sellise ärahoidva efekti saavutamise on paljude kuriteo matkimisega seotud politseioperatsioonide ülesandeks. See on eriti selge siis, kui valitsus teatab ette, et kuritegijate väljaselgitamiseks ja kinnipidamiseks kasutatakse

⁸⁹ B. Hay. *Op cit*, lk 4-5.

sealhulgas kuriteo matkimisega seotud politseioperatsioone. Näiteks, politsei annab välja pressiteade, et tänavatele on läinud narkokaubitsejaid mängivad politseiagendid.⁹⁰

2.2 Kuriteo matkimise ajalooline areng

Kuriteo matkimist tunneb EV õigus alates aastast 1995. Sel aastal võeti vastu Jälitustegevuse seaduse, kriminaalkodeksi ja kriminaalmenetluse koodeksi muutmise ja täiendamise seadus, mis jõustus 02.03.1995. Lähtuvalt kriminaalkodeksi § 13² kuriteo matkimine tähendas tegevust, millel on koodeksis ettenähtud teo tunnused, kuid mis oli suunatud kurjategija isiku või kuriteo väljaselgitamisele ning toime pandud volitatud isiku poolt. Jälitustegevuse seadus täiendati § 12 lg 2 p 4, mis lubas erandtoiminguna kasutada kuriteo matkimist kurjategija kinnipidamise või kuriteo väljaselgitamise eesmärgil.

Riigikogu stenogrammidest on näha, et tol ajal juba rõhutati sellele, kui raske on mõnede kuritegude (nagu altkäemaksu võtmine või narkootikumidega kaubitsemine) paljastamine. Miks oli vaja kirjeldatud erandtoimingu seadustamist? Aga selleks, et kergendada õiguskaitseorganite tööd, kes uurivad kuritegusid, mida on äärmiselt raske avastada. Üheks näiteks oli toodud juhtum seoses relvade ebaseadusliku kaubitsemisega. Nimelt mõni ajakirjanik võib küll minna turule, osta sealt püstoli, aga selle müünud isikut ikkagi ei saa kohtulaua ette tuua. Samas kuriteo matkimise seadustamine annab sellise võimaluse, sest relvamüüjaga tegeleks juba politseiametnik. Samuti erilist tähelepanu pöörati ka vajadusele hoida selliste delikaatsete toimingute nagu kuriteo matkimine range kontrolli all. Juba siis kuriteo matkimine oli lubatud ainult kohtu loal kaitsepolitsei peadirektor või politsei peadirektor põhjendatud taotluse alusel.⁹¹

Kriminaalkodeksis sätestatud kuriteo matkimise regulatsioon kehtis kuni uue karistusseadustiku jõustumiseni. Alates 01.09.2002 jõustunud uus karistusseadustik⁹² enam kuriteo matkimist ei tunne. Kuriteo matkimine oli ainult erandtoiminguna kohaldatav vastavalt jälitustegevuse seadusele. Samuti kriminaalmenetluse koodeksi § 48 lg 2 võimaldas jälitustegevuse raames saadud foto, filmi, heli-, video- või muu teabesalvestus, dokument või asi kasutada kriminaalmenetluses tõendina.⁹³ Selline olukord kehtis kuni uue kriminaalmenetluse seadustiku jõustumiseni, mille tulemusel 01.07.2004 kaotas kehtivuse kriminaalmenetluse koodeks ja erandtoimingute, sh kuriteo matkimise, regulatsioon

⁹⁰ *Ibid*, lk 8-10.

⁹¹ Riigikogu toimetatud stenogramm 16.01.1995. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=790246920#pk1900002134> (14.03.2013); Riigikogu toimetatud stenogramm 26.01.1995. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=791107200#pk1900002184> (14.03.2013).

⁹² Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I 17.04.2013, 2.

⁹³ Lõhmus (viide 8), lk 118.

jälitustegevuse seadusest (JTS § 12 lg 2). Kehtima hakkanud kriminaalmenetluse seadustiku § 119 lg 1 lubas kuritegu matkida kuriteo avastamise või kuriteo toimepanija selgitamise või kinnipidamise eesmärgil. Uus kriminaalmenetluse seadus jätkuvalt ei sisaldanud kuriteo matkimise lubatavuse tingimusi ja lisaks sellele kaotas toimingu määratlust. Hetkel kehtiv kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioon ka ei toonud mingit selgust kuriteo matkimise regulatsiooni (alates 01.01.2013), lühidalt täpsustades ainult, et kuriteo matkimine on kohtu loal kuriteotunnustega teo toimepanemine. Kuna menetlusseadustik ei anna piisavalt teavet kuriteo matkimise seaduslikkuse kohta peab seda probleemi lahendama kohtupraktika.

2.3 Kas kuriteo matkimine või provokatsioon?

Kuriteo matkimine pole pelgalt kriminaalmenetlusõiguse probleem. Sel teel saadud tõendi kasutamine isiku karistamisel on lahutamatult seotud konstitutsiooniõigusega, põhiõiguste ja vabadustega, eriti aga õigusega ausale kohtumenetlusele. Protsessi ausust võivad mõjutada ka meetodid, mida politsei kasutab kuriteo avastamiseks.⁹⁴ Kuriteo matkimise problemaatikale ehk mida ikkagi kujutab endast tegelikult kuriteo matkimine jälitustoiminguna ja kas selle näol pole mitte tegemist aktiivse, avaliku ja provokatsioonilaadse tegevusega, viitas ka professor Eerik Kergandberg.⁹⁵

Kuriteo matkimine või sellega sarnane toiming on uurimisasutuste võimas relv, kuna omab teatud eeliseid teiste jälitustoimingute kõrval. Samas kujutab endast suuremat ohtu üldiselt seadusekuuleka inimese jaoks, kes ilma agendi sekkumiseta ei oleks kuritegu toime pannud. Kas on õiglane karistada sellist isikut? Sellele võidakse vastu väita, et sellist inimest tuleb kohelda teistega võrdselt ja karistada nii nagu teisi õigusrikkujaid, sest ta rikkus seadust ning pole vahet, kes teda mõjutas. Kuid uurimisasutuste ülesanne on ikkagi võidelda ja tõkestada kuritegevust, mitte luua ühiskonnas uusi kuritegusid. Kuriteo matkimine on igati põhjendatud, kui muude uurimis - või jälitustoimingutega ei ole võimalik tõendeid koguda. Lisaks peab antud toiming olema suunatud pigem ettevaatamatu kurjategijale, mitte lihtsalt lohaka inimese vastu. Kuigi seadusandja andis uurimisasutustele voli imiteerida kuriteo toimepanemist, ei tohi selliste meetoditega kuritarvitada. Kindlasti ei tohi seda kasutada oma vaenlaste või ebameeeldivate õigusrikkujate vastu selleks, et tekitada nendele häda.

Kuriteo matkimise ja provokatsiooni vaheline piir võib osutuda märkamatuks. Eestis kuiteo matkimine on tõendite kogumise viis, mille käigus matkija teeb tegusid, mis vastavad täideviija või osavõtja seaduses kirjeldatud käitumisele. Seadusandja andis uurimisasutustele

⁹⁴ Lõhmus (viide 6), lk 223.

⁹⁵ E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. - Juridica 2000/9, lk 607.

võimalust kasutada agente, kes võivad panna toime tegusid, mis sarnanevad karistusseaduses kuriteona kirjeldatud teoga, kuid ei kirjeldanud lubatud ja lubamata käitumise piire.⁹⁶ Ilmselge, et matkija tegevus ei saa olla piiranguteta. Tihti negatiivse tulemuseni viib matkija liigne aktiivsus. Kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu läbiviimisel on tähtis, et matkija provotseeriv käitumine jääks lubatu piiridesse ehk provokatsiooni tuleb läbi viia piisavalt oskuslikult, et jätta isikule, keda provotseeritakse, vaba valik, kas ta mängib kuriteo matkijaga kaasa. Matkimine on seega teatud mõttes kohtukõlbliku tõendi loomise tõeline kunst. Matkimise käigus annab matkija teisele isikule samm-sammult vabalt otsustada kas ta ühineb matkija pakutuga.⁹⁷

Kuriteole provotseerimist võib lahendada kolme argumendi alusel, millest kaks esimest jõuavad keelava ja kolmas lubava tulemuseni.

1. Sellisel viisil toime pandud kuritegu ei arvata süüks provotseeritule. Ametkondadel on selgesõnaliselt seadus keelanud ilma põhjuseta sekkuda kodanikke õigustesse ja käskib käituda seadusepäraselt. Samuti keelab karistusõigus karistuse ähvardusel osaleda teiste poolt toimepandavatest süütegudest.
2. Provokatsioon koormab provotseeritut õigusvastaselt (isiku enesemääramisõigust mõjutatakse, usaldust kuritarvitatakse jne). Seega sellise meetodi kasutamine kuritegevusprofülaktikas kuritegude provotseerimise kaudu, kujutab endast seega ületamatut vastuolu võimu teostatava riigiparaadi enda sees, mistõttu tuleb seda kategooriliselt eitada
3. Provokatsioon võib aga pidada õigustatuks tema eesmärgi alusel – ohtude ärahoidmine, ohustatud õigushüve päästmine jne – ehk põhimõttel eesmärk pühitseb abinõu. Inimväärikuse ja isiku käitumisvabaduse rikkumisega on tegemist siis, kui matkija tegevus/kihutamine muutub niivõrd intensiivseks, et sellega äratuntavalt piiratakse tahtekujunduse ja – teostuse omavastutuslikku ala. Kuid kuriteole provotseeriv käitumine ikkagi ei ole õiguspõhimõttega vastuolus. Antud meetodi kasutamine organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses on vajalik, see on ainukeseks reaalseks relvaks kuritegevuse vastases võitluses ning ühegi riigi kriminaalpolitsei ei saa sellisest vahendist loobuda. Samas kõikjal toonitakse, et riigi poolset provokatsioonil peavad olema piirid.⁹⁸

Matkimine ja provokatsioon on olemuselt sarnased süüte initsieerimise vormid. Riigikohtu kriminaalkolleegium leidis 06.03.2001 otsuses nr 3-1-1-15-01, et väliselt

⁹⁶ Lõhmus (viide 8), lk 119.

⁹⁷ Viru Maakohtu 28.03.2013 otsus asjas nr 1-12-3652, lk 14.

⁹⁸ P. Randmaa. Veelkord riigipoolsest teoprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud? - Juridica 2006/5, lk 309.

kihutamisele vastav tegu võib olla matkimisena legitimeeritud.⁹⁹ Sisuliselt soostus Riigikohus antud lahendis matkija kui teootsuse esilekutsuja olemusega.¹⁰⁰ Samas matkija tegevus ei saa nn "kihutamisel" olla piiramatult ja õiguslike kitsendusteta. Lubamatu on nt teootsuse esilekutsumine isikul, kel puudus see eelnevalt vähemalgi määral ning kelle suhtes uurimisorganil puudus eelnev informatsioon tema võimaliku kuritegeliku käitumise kohta.¹⁰¹ Riigikohtu kriminaalkolleegium 02.detsembril 2004 kohtuotsuses nr 3-1-1-110-04 esimest korda määratles kriteeriumid, millest tuleb lähtuda lubatud ja lubamatu teoprovokatsiooni hindamisel. Need on:

- esmase kahtluse alus (nt allika usaldusväärsus) ja ulatus (nt kas tegemist on kerge või raske süüteoga);
- mõju avaldamise viis ja intensiivsus matkija poolt (nt meelitamine suurte rahasummadega, ähvardamine jne);
- provotseeritu isiku enda teovalmidus ja tema isiklikul initsiatiivil ettevõetud käitumisaktid ehk tema individuaalse osalemise alus (nt peab täitma teatud ülesandeid ilma matkija juhtimiseta ja initsieerimiseta jne).

Isiku teovalmiduse ehk valmisoleku hindamisel on vaja pöörata tähelepanu ka isiku kuritegelikule kalduvusele. Kalduvus ei ole puhtalt vaimne seisund, vaid valmisoleku komponent. Kuriteo kalduvust võib hinnata järgmise 5-faktorilise testiga:

- (1) provotseeritu isiku iseloom,
- (2) kas matkija või provotseeritav esimesena pakkus õigusvastast tegu toime panna,
- (3) kas provotseeritav saab oma tegevusest kasumit
- (4) kas provotseeritav avaldas vastumeelt
- (5) matkija mõju avaldamise iseloom ja aeg.¹⁰²

Teoprovokatsiooni tõenäosus väheneb ka siis, kui kohus hindab kõiki asjaolusid ja piisava aluse olemasolu veel jälitusloa andmise staadiumil, mida kajastab hiljem jälituoimingu aluseks olevas kohtumääruse põhistuse osas. Määruses kuriteokahtluse põhjendamine peab tuginema olemasolevale tõendusteabele ja kohtumääruses ei saa piirduda üldsõnalise/deklaratiivse tõdemusega, et esineb põhjendatud kuriteokahtlus või kohtunik on veendunud kas esimese astme kuriteo või tahtlikult toimepandud teise astme kuriteo tunnuste esinemises. Kohtumääruse põhistatus tähendab seda, et kohtu siseveendumuse kujunemine jälitustegevuse toimetamise vajalikkuse kohta peab olema kohtumääruse lugejale jälgitav,

⁹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 06.03.2001 otsus asjas nr 3-1-1-15-01, p 10.2.

¹⁰⁰ *Ibid*, p 11.1.

¹⁰¹ *Ibid*, p 11.3.

¹⁰² D. Tawil. Ready? Induct. Sting!: Arguing for the Government's Burden of Proving Readiness in Entrapment Cases. - Michigan Law Review 2000/98 (7), p 2371.

seejuures just hilisema võimaliku kontrollimenetluse tarbeks. Prokuröri taotlus, mis peab samuti olema põhjendatud, ei saa mingilgi viisil asendada kohtumääruses sisalduvaid argumente. Kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel võib kohus tugineda ka KrMS § 63 lg 2 mõttes vabatõendina käsitatavale teabele. Kui tõendite kogumine ilma jälitustoiminguta on KrMS § 110 lg 1 tähenduses välistatud või oluliselt raskendatud, võib tugineda ka kriminoloogilistele (üld)teadmistele, sh konkreetset kuritegu iseloomustavatele tõendamiseseme asjaoludele. Kaalu omavad ka argumendid, et kuriteo toimepanemist iseloomustab kõrge organiseeritusaste, konspiratiivsus, (tõeste) ütluste andmiseks valmis olevate tunnistajate eelduslik puudumine, kas on tegemist nn ilma kannatanuta süüteoga jne. Kuid ka siinkohal ei saa piirduda üldsõnaliste lausungitega, määruse põhjustest peab olema aru saada, et kohus on nn klassikalise kriminaalmenetluse raames rakendatavaid tõendite kogumise viise pidanud kui mitte võimatuks, siis vähemalt oluliselt raskemaks ja/või suure tõenäosusega mittesobivateks. Võimalikud on ka viiteid ajalistele ning materiaalsetele ressurssidele, mis kaasneksid muude, nn konventsionaalsete menetlustoimingutega – ka need asjaolud võivad sisustada mõistet oluliselt raskendatud.¹⁰³

Teine lahendamist vajav küsimus on seotud matkimise tulemusel toimepandud kuriteo kvalifitseerimisega. Üks pool mängib seal niisama kaasa ja tegelikult kuriteo lõpuleviimine on objektiivselt võimatu, sest üks teo toimepanijast on kuriteo matkija. Kõik need matkimised ja lõksud ei jõua kuhugi, nad jäävad (peaaegu alati) pidama katse staadiumisse. Kuna toiming on jälitusametkonadade kontrolli all saab rääkida nurjunud katsest (subjektiivselt soovis isik saavutada teatavat tulemust, objektiivselt oli see aga võimatu). Kuigi matkija kujutab endast põhimõtteliselt ka süüte toimepanijat (õigushüve kaudne kahjustamine), kuid ta ei soovi oma olemusest lähtuvalt reaalset süüteokoosseisuga kaitstud õigushüve kahjustamist, vaid lasta sündmusel areneda põhiteo katseni.¹⁰⁴ Sellest lähtuvalt tõuseb küsimus ka matkija vastutusest. Matkija vastutus on välistatud. Matkija kui provokaator vastab materiaalsoiguslikult peamiselt kihutaja instituudile. See aga nõuab nõ topelttahtlust, s.o lisaks kihutamistahtlusele peab tahlus ulatuma ka lõpuleviidud põhiteoni. Matkija puhul viimane aga puudub, sest ta teab põhiteo lõpuleviimise võimatusest. Matkija ei ole täitnud kihutamise koosseisu, kui ta mõõnab küll põhiteo faktilise lõpetamise võimalust, kuid välistab õigushüvele pöördumatu kahju tekitamise võimaluse. Alles pöördumatu ja paratamatu kahju tekitamisega õigushüvele on matkija teos täidetud kihutamise koosseis ning tema vastutus saab olla välistatud üksnes õigusvastasuse tasandil. Seega kui matkija teos kihutamise koosseis on siiski täidetud, vabaneb ta vastutusest õigusvastasuse puudumise tõttu. Eesti kohtupraktika järgi on agendi

¹⁰³ Tallinna Ringkonnakohtu 20.01.2014 otsus asjas nr 1-12-2761, p 7.

¹⁰⁴ P. Randmaa. *Op cit*, lk 311.

vastutus välistatud hoolimata sellest, et sageli matkija on kontakti loov aktiivsem pool. Olulisem on matkimisobjekti tahtluse sõltumatus matkija tegevusest ning selle selge väljendamine. Matkija vastutus on välistatud ka siis, kui agent ületas talle lubatud piirid. Piiride ületamise all võib mõelda liiga varajast sekkumist, mil kahtlustatval ei olegi veel tahtlust kuriteoks ja kui matkija mõjutab teda intensiivselt.¹⁰⁵ Kuid matkija vastutus ei ole välistatud siis, kui ta „kihutajana“ soodustab ja kiidab heaks teo lõpuleviimise ja õigushüvede tegeliku kahjustamise. Teiste sõnadega kui kihutaja soodustab enda tegevusega teo lõpuleviimist ja õiguste materjaalset/tegelikku mõjutamist, siis osavõtutegu on realiseerinud. Sellise karistatavuse piiri ületamisel ei ole tähendusega mitte konkreetne koosseisutüüp (formaalne või materiaalne delikt) ja selle lõpuleviimine, vaid koosseisuga kaitstavate väärtuste sisuline kahjustamine või parandamatu kahju saabumine.¹⁰⁶

2.4 Kuriteo matkija

2.4.1 Kuriteo matkija kui salaagent

Politseiparktikas tuntakse salaagentide kasutamist. Üldjuhul salaagendid on politseiametnikud, keda kasutatakse peamiselt võitluseks organiseeritud kuritegevusega. Agendi ülesandeks on imbuda kuritegelikesse organisatsioonidesse, et muudetud identiteeti kasutades koguda tõendeid ja informatsiooni. Salaagenti võib kasutada ka üksikkuriteo avastamiseks.¹⁰⁷ Salaagendid on menetlusorganite eraisikust usaldusisikud, kes preventiivse jälgimise või repressiivse reageerimise eesmärgil kas lühi- või pikaajaliselt koguvad kriminaalses keskkonnas informatsiooni. Nende identiteedi hoitakse seejuures saladuses, vajadusel makstakse ka tasu toodud info eest. Soodustuste hulka võib kuuluda ka muid hüvesid, nt lõpetatakse nende suhtes kriminaalmenetlus. Selle mõiste alla paigutatakse ka muudetud identiteediga kuritegelikesse ringkondadesse sisseimbunud politseiametnikud.¹⁰⁸

Eestis salaagentide kasutamise võimalus jälitustoimingute raames on sätestatud KrMS § 126¹ lg 5, mille kohaselt salagentideks on politseiagent, salajasele koostööle kaasatud isik ja variisik. Salajasi kaastöötajaid ning variisikuid puudutav regulatsioon on sätestatud politsei ja piirivalve seaduses¹⁰⁹ (edaspidi PPVS).

Politseiagent. Politseiagendi mõiste reguleeritakse KrMS § 126⁹ lg 1, mille kohaselt politseiagent on isik, kes kogub kriminaalmenetluses tõendeid muudetud identiteeti kasutades,

¹⁰⁵ J. Sootak. Karistusõigus. Tallinn: Juura 2010, lk 655-656.

¹⁰⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.12.2004 otsus asjas nr 3-1-1-110-04, p 11.2 ja 12.2.

¹⁰⁷ Lõhmus (viide 8), lk 106.

¹⁰⁸ P. Randmaa. *Op cit*, lk 307.

¹⁰⁹ Politsei ja piirivalve seadus. – RT I 2009, 26, 159 ... RT I 26.03.2013, 2.

sh jälitustoimingutega (nt kuriteo matkimine). Hetkel kehtiv politseiagendi rakendamist reguleeriv säte on muudetud alates 1. jaanuarist 2013. Kui varasema KrMS § 120 lg 1 kohaselt pidi politseiagent olema „ametnik“, siis alates 1. jaanuarist 2013 on KrMS § 126⁹ kohaselt politseiagent on „isik“. ¹¹⁰ Muudatuse eesmärgiks oligi laiendada politseiagendi regulatsiooni, et võimaldada politseiagendina tegutseda ka isikul, kes ei ole Eesti Vabariigi uurimisasutuse ametnik. Näiteks rahvusvahelise koostöö käigus on otstarbekas kasutada ka teisi isikuid ¹¹¹, sealhulgas teise riigi vastava eriväljaõppe ja parimate oskustega välisriigi politseiametnikke.

Politseiagendi kasutamise pädevus on antud Politsei- ja Piirivalveametile ning Kaitsepolitseametile KrMS § 126² lg 2 nimetatud kuriteotunnuste ilmnemisel alustatud kriminaalmenetluse raames. Lisaks lubab kriminaalmenetluse seadustik kasutada politseiagendi ka väljaspool kriminaalmenetlust. Nimelt kui on vajadus koguda teavet karistusseadustiku §-des 244, 246, 248, 255 ja 256 nimetatud kuriteo ettevalmistamise kohta, selle avastamise või tõkestamise eesmärgil (KrMS § 126³ lg 2 p 3). Arvestades käesoleva töö teemat, tuleb märkida, et kuriteo matkimine on eranditult lubatud ainult alustatud kriminaalmenetluse raames (KrMS § 126³ lg 3). Politseiagendi kasutamiseks annab kirjaliku loa prokuratuur kuni kuueks kuuks, lubatud on ka loa pikendamine.

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 594 SE seletuskirja kohaselt võeti kriminaalmenetluse seadustikusse politseiagendi regulatsiooni eesmärgiga paremini võidelda organiseeritud kuritegevusega. Sisuliselt politseiagendi ülesandeks on muudetud identiteeti kasutades ehk legendi all imbuda kuritegelikesse struktuuridesse tõendite kogumise eesmärgil. Tõendiks kriminaalmenetluses on politseiagendi ütlused, mis tähendab, et tema edasine kaasamine kriminaalmenetluses toimub tunnistajaga samadel alustel. ¹¹² Kui esineb seaduslik alus salastatuks jäämiseks ka pärast jälitustoimingu lõpetamist on võimalik politseiagendi tunnistamine anonüümseks tunnistajaks vastavalt KrMS § 126⁹ lg 5, § 126¹⁴ lg 1 p 4 ja 5 ja § 67.

Märkimisväärtne on asjaolu, et KrMS § 126⁹ lg 3 näeb politseiagendi rakendamisel ametniku tagatisena ette õiguse mitte täita uurimisasutuse ametniku kohustusi (nt tõkestada süütegu), kui see võib tuua kaasa muudetud identiteedi paljastamise (ja seeläbi ohu ametniku elule ja tervisele). Kuid seadusest ei tulene siiski volitust süütegude toimepanemiseks politseiagendi poolt. Erandjuhtudel sõltuvalt asjaoludest ei ole välistatud süüteo

¹¹⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.01.2014 otsus asjas nr 3-1-1-129-13, p 3.3.

¹¹¹ Seletuskiri KrMS ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III teise lugemise juurde, lk 13. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505025139> (05.05.2013).

¹¹² Seletuskiri seaduse eelnõu 594 SE juurde (viide 76).

õigusvastasuse puudumine, kui ametnik tegutses hädaseisundis või kohustuste kollisiooni tõttu.¹¹³

Salajasele koostööle kaasatud isik. Salajasele koostööle kaasamist täpsemalt reguleerib PPVS § 7⁵¹, mis lubab kaasata salajasele koostööle isikut jälitustoimingute tegemise tagamiseks või teabe kogumiseks. Selle isiku koostöö politseiga ei ole kolmandatele isikutele teada. Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor või tema volitatud ametnik annab kirjaliku loa isiku kaasamiseks salajase koostööle ja teostab kontrolli tema tegevuse üle. Antud isikud on kohustatud hoiduma väära või laimava teabe edasiandmisest, hoidma saladuses talle koostöö käigus teatavaks saanud andmed ja jälitustoimingute tegemisel kasutatavad vahendid, meetodid ja taktika. Salajasele koostööle kaasatud isikut eristab politseiagendist nähtavasti see, et politseiagent on politsei teenistuses, kuid salajasele koostööle kaasatud isik seda ei ole.¹¹⁴ Soodustusena näeb seadus selliste isikute hukkamise, töövõimetuse või kehavigastuse tekitamise korral hüvitise saamist riigi poolt kas temale või tema lähedastele (PPVS § 7⁵³).

Variisik. Variisiku kasutamise võimalust tuleneb PPVS § 7⁵⁶. Antud paragrahvi kohaselt politsei võib kasutada variisikut jälitustoimingu raames, selle tegemise tagamiseks või teabe kogumiseks. Variisik erineb salajasele koostööle kaastud isikust eelkõige selle poolest, et ta aitab tagada jälitustoimingu varjatust. Samuti variisikul on kõik politseiametniku kohustused niivõrd, kuivõrd see ei too kaasa muudetud identiteedi paljastamist. Nii nagu politseigaendi puhul võib ka variisiku isikut jätta salastatuks ka pärast jälitustoimingu lõpetamist analoogsetel alustel. Variisiku kasutamiseks annab kirjaliku loa Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor või tema volitatud ametnik.

Kuigi variisik väga sarnaneb politseiagendiga ei tohi neid segi ajada. Kõigepealt erinevad kaks viimatinimetatud isikut eesmärgi poolest, seepärast on ka erisused nende kasutamiseks lubade andmise osas. Politseiagendi saab kasutada kõigepealt kriminaalmenetluse raames tõendite kogumise eesmärgil. Variisikute kasutamisevõimalused on aga laiemad. Variisikute kasutamine ei ole jälitustoiming nagu seda on politseiagendi kasutamine. Variisikuid kaasatakse eelkõige selleks, et tagada jälitustoimingute tegemise varjatus andmesubjekti eest kasutades selleks erinevaid konspiratsioonivõtteid (PPVS § 7⁵⁴), sealhulgas muudetud identiteeti. Samuti variisik ei ole seotud konkreetse kriminaalmenetlusega, teda võib kasutada mitmes kriminaalasjas, samuti võib teda kasutada jälitustoimingutes väljaspool kriminaalmenetlust.¹¹⁵

Kuriteo matija on isik, kes paneb kohtu loal kuriteotunnustega teo toime ja tohib tegutseda ainult kriminaalmenetluse raames. Seadus ei anna selget vastust küsimusele, kes

¹¹³ E. Kengardberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 326.

¹¹⁴ Lõhmus (viide 8), lk 107.

¹¹⁵ Seletuskiri seaduse elnõu 286 SE III teise lugemise juurde (viide 111), lk 14.

tohib esineda kuriteo matkijana. Eeltoodust lähtuvalt saab kuriteo matkijaks ilmselt olla ainult politseiagent ja salajasele koostööle kaasatud isik.

2.4.2 Matkija kui *agent provocateur*

Agent provocateur on isik, kes politseiametnikuna või eraisikuna kriminaalmenetlust toimetavate asutuste ülesandel või heakskiidul kihutab teise isiku kuritegu toime panema eesmärgiga ta kinni võtta teo toimepanemise ajal või pärast seda ja tema suhtes läbi viia kriminaalmenetlust, mis lõpeks karistusega. *Agent provocateur* on alati salaaegnt, sest ta annab enda provotseeritud kuriteost teada menetletavale organile. Vastupidi ei ole aga salaagent alati *agent provocateur*, sest tema peamiseks ülesandeks on salajane jälgimine (informatsiooni kogumine), mitte kuriteole provotseerimine (õhutamine).¹¹⁶

Seda mõistet tuntakse ka teistes Lõuna-Euroopa riikide, Hispaanias, Itaalias ja Portugalis, kuigi õigusaktid seda terminit ei kasuta. Hispaania – ja itaaliakeelne termin on vastavalt agente provocador ja agente provocatore. Seal riikides mõistetakse *agent provocateur*'i all isikut, kes kallutab teist isikut kuritegu toimepanema, ilma et tal endal oleks huvi, et kuritegu toime pandaks. Kallutamise abil saavutab *agent provocateur* oma eesmärgi – kuriteo toime pannud isiku vahistamine ja karistamine.¹¹⁷

Eesti erialakirjanduses on arutletud kas kuriteo matkija ja *agent provocator*'i tegevuse vahel saab panna võrdusmärgi või *agent provocator* mõistet kasutatakse nüüdisaegses õigusteoorias ja – praktikas pigem selleks, et tähistada politsei salaagendi lubamatut, kuriteo toimepanemist otseselt provotseeritavat tegevust. Kuid ühesele arvamusele antud teemal ei ole jõutud. Riigikohtu kriminaalkolleegium on 12.02.2004 kohtuotsuses nr 3-1-1-110-04 võtnud *agent provocator*'i mõistet kuriteo matkija tähistamiseks ehk seadnud nenede vahel võrdusmärgi.

Agent provocateur on prantsuse juurtega termin. See isik tekkis Prantsusmaal Burbonite absolutismi ajal 17.saj osana salapolitsei ja informaatorite süsteemis.¹¹⁸ Ajaloos võib palju leida provokaatorite näiteid. Näiteks kiriku inkvisiitorid salaja kihutasid koguduse liikmeid ketserluseks ja heidsid kogudest välja (parimal juhul) neid, kes langesid ruika ohvrideks. Tsaarid ja autokraadid pidevalt testisid oma alluvate lojaalsust kasutades *agent provocateur*'eid. Vene tsaari Aleksandr III politseiülem S. Zubatov ütles dissidendile (teisitimõtlejale), et „me provotseerime teid terroriaktidele ja siis hävitame teid“.¹¹⁹ Samas

¹¹⁶ P. Randmaa. *Op cit*, lk 307-308.

¹¹⁷ Lõhmus (viide 6), lk 226.

¹¹⁸ *Ibid*, lk 226.

¹¹⁹ B. Hay. *Op cit*, lk 7.

kuivõrd ebameediv ei olnuks riiklikult provotseeritud kuritegu olemus, eriti Prantsuse ja Saksa politsei 18. ja 19 saj ning Tsaari-Venemaa Ohranka tegutsemisel kui politseiagendid panid anarhistide ridades toime riigiesindajate tapmisi, on alati kasutatud riiklikus menetlemises *agent provocator*'i abi, küsimus on vaid selles, millistes piirides.¹²⁰

Kuriteo matkijate ja varjatud politseitöötajate kasutamine on välismaises õigusparktikas lubatud. Enamasti seda kasutavad eriti ohtlike ja raskesti tuvastatavate süütegude puhul. Suures osas otsustab iga riik ise, kuidas ja milliseid vahendeid ta kasutab kuritegevusega võitlemiseks.

2.5 Kuriteo matkimise käsitlus EIK kohtupraktika valguses.

Nagu eelpool oli juba mainitud raskete ja eriti raskete kuritegude (nt narkokaubandus, terroris, prostitutsioon jne) iseloomu ja tagajärge arvestades on riikide politsei ametkonnad sunnitud kasutama oma meetodeid võitluseks nende pahadega. Paraku kaasnevad sellega isikute põhiõiguste intensiivsed riived. Kahjuks võib sellega kaasneda ka võimu kuritarvitamine. Selle vältimiseks peab eksisteerima tõhus kontrollmehanism jälitustegevuse üle. Demokraatlikus õiguriigis peab õiguslik regulatsioon ja praktika kindlustam tasakaalu erinevate väärtuste vahel, sõltumatu kohtusüsteem ja tõhus kontrollsüsteem jälitustegevuse üle aga välistama võimu kuritarvitamist.¹²¹

Arvestades Riigikohtu poolt seatud kriteeriumeid kuriteo matkimise seaduslikkuse hindamisel ja *agent provocateur*'i võrdsustamisel kuriteo matkijaga, tekib huvi vaadelda ka EIK kohtupraktikat kuriteo matkimisega seotud probleemide lahendamisel. Ehk millistel tingimustel antud meetodi kasutamist võib aktsepteerida, kas need tingimused on kooskõlas meie kohtupraktikaga.

Kuriteo matkimisega seotud problemaatikat ja eriti salaagendi tegevust on EIK käsitlenud mitmetes asjades läbi Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹²² (edaspidi EIÕK) art 6, mis sätestab õigust õiglasele kohtulikule arutamisele. Ausa kohtu menetluse põhimõtte põhiliseks olemuslikuks tunnuseks on menetlusaluse isiku (kõige avaramalt määratledes) käsitlemine subjektina, kellele tuleb tema menetluslikke õigusi tutvustada ja tagada. Kahjuks ei saa seoses jälitustegevusega kuidagi ja kunagi ausa kohtumenetluse põhimõtte kontekstis jätta muret tekitamata põhjusel, et jälitustegevuse puhul

¹²⁰ P. Randmaa. *Op cit*, lk 308.

¹²¹ Lõhmus (viide 8), lk 223.

¹²² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. 4.november 1950. - RT II 1996, 11, 34.

on üldtunnustatult tegemist üldse enim ja kõige intensiivsemalt põhiõigusi riivava riikliku tegevusega.¹²³

Salaagendi tegevust uuris EIK narkoõriga seotud asjas *Lüdi vs Šveits*. Saksa politsei sai teada, et Ludwig Lüdi küsis kaasmaalaselt 200 000 Šveitsi marka ca 5 kg kokaiini ostu rahastamiseks Šveitsis, ja edastas antud info Bermi politseile. Eeluurimise raames kõigepealt anti luba telefonikõnede pealtkuulamiseks. Seejärel saadeti eeluurimiskohtuniku loal Lüdi juurde politseigenti, kes pidi esinema kui potentsiaalne kokaiini ostja. Lüdi kohtus politseiagendiga viimase initsiatiivil 5 korda. Lüdi arreteeriti ja esitati süüdistus selles, et tegeles ebaseaduslikult narkootiliste ainete kauplemisega. Politseiagendi aruanne kohaselt Lüdi kui vahendaja lubas talle müüa 2 kg kokaiini 200 000 Šveitsi marka eest ja laenata 22 000 Šveitsi marka kolmandalt isikult kokaiini või muu uimasti ostmiseks. Lüdi korteri läbiotsimisel avastati hasiši ja kokaiini jälgi mitmetel objektidel. Šveitsi kohus mõistis Lüdi'le karistuseks 3 aastat vangistust tuginedes nii politseiagendi aruandele, kui muudele tõenditele. Antud asja põhiprobleem seisnes selles, et politseiagent ei olnud tunnistajana üle kuulatud kohtulikul arutamisel. Antud juhtumil EIK ei tuvastanud, et politseiagent oleks provotseerinud Lüdi't kuritegu toime panna. Kuid EIÕK art 6 rikkumine ikkagi leidis aset kuna Lüdi'le ja tema kaitsejale ei antud võimalust üle kuulata ja kontrollida politseiagendi ütluste usaldusväärsust. Anonüümsuse säilitamisega sooviti jätta agendi isik avaldamata, et ta saaks edaspidi tegeleda sisseimbumistega narkoõri ringides. EIK rõhutas, et oli võimalik leida lahendus, mis võimaldab säilitada politseiagendi identiteedi ja samal ajal annab kaebajale võimaluse kaebajale esitada vastuväiteid. Arvestada tuleb ka seda, et Lüdi juba tundis politseiagenti nägupidi kuna kohtus temaga kokku 5 korda. Lähtudes üldisest kohtupraktikast tuleb tõendid esitada süüdistatavale avalikul kohtulikul arutamisel võistleva menetluse tagamiseks. Sellest reeglist on võimalik ka erandid teha, kuid nad ei tohi rikkuda kaitseõigust.¹²⁴

Järgmises kohtuasjas *Teixeira de Castro vs Portugal* on EIK esimest korda määranud politseiagendi käitumise piirid, mis oleks kooskõlas õiglase kohtumenetluse reeglitega. Kõneolevas kohtuvaidluses kaks erariietuses politseiametnikku korduvalt pöördusid V.S. poole, kes väidetavalt tegeles narkootiliste ainete väiksetes kogustes müümisega, eesmärgiga teha kindlaks kaupleja. V.S. nõustus soetama nende jaoks mitu kilot hasišit, kuid tal ei õnnestunud seda teha. Mõni päev hiljem politseinikud tulid V.S. koju ja olid huvitatud heroini ostmises. Seejärel V.S. mainis Teixeira de Castro nime ja arvas, et nimetatud isik võiks aidata. Kohtudes F.O-ga, kes pidi teadma de Castro asukohta, nad sõitsid neljakesi de

¹²³ Kergandberg (viide 5), lk 73.

¹²⁴ EIKo 15.06.1992, 12433/96, *Lüdi vs Šveits*.

Castro juurde. Politseiametnikud avaldasid de Castro'le soovi osta heroini ja näitasid raha. De Castro nõustus politseiametnikke aitama ja läks koos F.O'ga ühe inimese juurde, kellelt ostis 20 gr heroini. Kui nad tulid tagasi, arreteerisid politseiametnikud kõik kolm. Teixeira de Castro väitis, et ta ei ole varem karistatud ja ta ei oleks kunagi mingit kuritegu toime pannud ilma *agent provocateur*'ite sekkumiseta. Samuti politseiametnike tegevus toimus nende initsiatiivil ilma kohtuliku kontrollimiseta ja väljaspool eeluurimismenetlust. Käesolevas kohtuasjas jõudis EIK arvamusele, et salaagentide kasutamine peab olema piiratud ja inimõigused peavad olema tagatud ka siis, kui tegemist on ebaseadusliku kaubandusega. Isegi avalik huvi ei saa õigustada tõendi kasutamist, mis on saadud politsei provokatsiooni abil. EIK analüüsis kas eelpool mainitud politseiametnikud esinesid salaagentidena (hoidudes nemitusest *agent provocateur*) ja jõudis järeldusele, et antud asjas puuduvad tõendid selle kohta, et

1. ülalkirjeldatud sündmus toimus politseioperatsiooni raames, kohtu loal ja kohtu järelevalve all;
2. õiguskaitseasutustel oli põhjendatud alus ja piisavad objektiivsed andmed järeldamiseks, et de Castro on seotud narkokaubandusega.

EIK rõhutas ka seda, et de Castro ostis heroini teise isiku käest, tema kodus narkootikume ei olnud. Viimatinimetatud põhjustel jõudis EIK järeldusele, et politseiametnikud ei tegustunud salaagentidena ja provotseerisid (õhutasid) kuriteo toime panemist. Miski ei osutanud sellele, et ilma politseiametnikke sekkumiseta oleks kuritegu toime pandud.¹²⁵

Hoopis teisele järeldusele jõudis EIK asjaolude hindamisel asjas *Calabro vs Itaalia*. Antud asjas sündmus leidis aset narkokaubanduse kanalite tuvastamise politseioperatsiooni raames (Saksamaa ja Itaalia koostööl). Selleks otsustati korraldada kokaiini partii toimetamist Itaaliasse koos salaagendi Jurgeniga. Vastavalt stsenaariumile helistas Jurgen X-le, kes oli huvitatud kokaiini ostmisest ja teatas, et ta rääkis antud teemal Calabro'ga. Seejärel võttis Calabro ise ühendust Jurgen'iga ja saades teada, et Jurgen'il on olemas kokaiin müügiks, läks oma initsiatiivil tema hotellituppa. Jurgen näitas kohvrit, mille sees oli 20 kg kokaiini ja Calabro žestiga demonstreeris heakskiidu. Politseiametnikud, kes jälgisid neid, arreteerisid Calabro't. Itaalia kohus lähenes antud asja lahendamisele väga tõsiselt, uuris tõendid põhjalikult ja kuulas üle terve rea tunnistajaid. Kui Itaalia kohus otsustas, et oleks vaja üle kuulata ka Jurgen'it, saatis vastava päringu Saksamaale. Saksamaalt tuli vastus, et tuvastada Jurgen'i asukohta ei ole võimalik. EIK arvamusel ei rikutud antud juhtumil süüdistatava kaitseõigust Jurgen'i ülekuulamise riskisitluses mitte võimalikkuse pärast. Seda põhjusel, et

¹²⁵ EIKo 09.07.1998, 44/1997/828/1034, *Teixeira de Castro vs Portugal*.

Itaalia võimud tegid kõik endast olenevat, et kutsuda süüdistuse tunnistajat kohale. Riik ei olnud kohustatud korraldama isiku tagaotsumist teise riigi territooriumil. Muuhulgas ei olnud Jurgen'i ütlused ainukeseks ja põhiliseks tõendiks otsuse langetamisel. Antud juhtum erineb *Teixeira de Castro vs Portugal* asjast selle poolest, et stesenaariumi järgi tegutsev politseiagent piirdus ainult pakkumisega tuua riiki narkootikume ja müüa neid. Politseiagent ei ületanud lubatava käitumise piire. Calabro lõi politseiagendiga kontakti vabatahtlikult, ta ise korraldas kohtumise narkootikume üleandmiseks ja tuli politseiagendi hotellituppa. Sellega ta demonstreeris, et osaleb narkoäri ketis. Samuti kaebajal oli võimalus küsitleda teisi politseiamtnikke (ristküsitluses), kes vahetult olid kaasatud eelpoolkirjeldatud politseioperatsioonile.¹²⁶

Järgmine narkokuriteoga seotud kohtuasi *Vanyan vs Venemaa* on veel üks näide uurimisasutusepoolsest teoprovokatsioonist, mida ei saa lugeda aktsepteeritavaks. Muuhulgas seal selgitatakse kuidas tuleb mõista provokatsiooni ja eelinfot isiku kuritegeliku kavatsuse kohta. Sündmuse areng oli järgmine. Vanyan ja C leppisid kokku, et viimane ostab talle narkootikumi ning hiljem nad kohtuvad C kodus. Mõne aja pärast helistas Vanyan'ile O ja palus teda osta heroini, kuna O-l väidetavalt olid võõrutusnähud. Samuti O tetas Vanyan'ile, et ta kardab ja võib sooritada enesetapu. Vanyan tuli O-le vastu ja võttis temalt raha. Peale seda kui Vanyan sai C-lt ühe doosi heroini, läks ta O juurde. Seejärel andis Vanyan O-le ühe doosi lahjendatud heroini kuna C-lt saadud doosi oli vähe isegi enda jaoks. Lahkudes märkas ta temale lähenevaid inimesi (miilitsatöötajad). Vanyan ehmus, viskas narkoaine ära ja põgenes. Sama päeva õhtul ta tuli tagasi äravisatud narkootikumi järgi. Järgmisel päeval kui Vanyan tuli tööle, peeti ta kinni miilitsa poolt. Temal oli kaasas sama narkootikum, mille miilitsatöötajad ka leidsid. Hiljem uurijad väitsid, et nendel oli operatiivinfo, et Vanyan tegeleb narkokaubandusega ning O nõustus aitama miilitsatöötajaid vabatahtlikult. Seda põhjusel, et O tundis Vanyan'it ja võiks osta temalt heroini. Vanyan ei nõustunud esitatud süüdistusega väites vastu, et ametnikud provotseerisid teda kuritegu toime panema ja nõudis süüteo ümberkvalifitseerimist (ebaseaduslik omamine ja hoiustamine). Samuti ei olnud ühtegi tõendit, mis viitaks sellele, et süüdistatav oleks tõepoolest narkootikumite turustamisega tegelenud. EIK kõikide asjaolude hindamisel jõudis järeldusele, et eelpool kirjeldatud kuritegu oli provotseeritud uurimisasutuse poolt ja süüdimõistev kohtuotsus valdavas osas põhines just nende miilitsatöötajate ütlustele. Tegelikult tegutses O otseselt miilitsatöötajate juhendamisel. Samas puudus põhjendatud alus kahtlustada, et Vanyan tegeleb narkootikumite levitamisega. Lihtsameelne väide, et uurijatele laekus mingisugune info isiku seostusest narkoäri, ei saa pidada vastuvõetavaks. Informatsioon isiku kriminaalse käitumise või

¹²⁶ EIKo 23.03.2010, 17426/02, *Calabro vs Itaalia*.

kuritegeliku tahte kohta peab olema kontrollitav ja selle põhjendatus uuritud kohtu poolt. Lisaks ei toiminud Vanyan'i kriminaalse käitumise uurimine passiivselt. Puuduvad tõendid, et kuritegu oleks toime pandud ilma O sekkumiseta ja tunnete mängimisega. Kui juhtub nii, et salaagentide tegevus on suunatud kuriteo õhutamisele, samal ajal kui pole alust arvata, et see oleks toime pandud ka ilma nende sekkumiseta, siis tuleb selline tegevus lugeda salaagentide mõistmise raamidest väljaspoole ja võib olla nimetatud provokatsiooniks.¹²⁷

Teine näide uurimisasutuse poolsest provokatsioonist, mis leidis aset Venemaal, on kirjeldatud narkokuriteo kohtuasjas *Khudobin vs Venemaa*. Sündmus arenes järgmiselt. Salaagent T, kes oli õiguskaitseasutuse töötaja, helistas Khudobin'ile ja avaldas soovi osta heroini. Khudobin lubas aidata T ja nad kohtusid tänaval, kuhu esimene tuli koos M-ga. T andis Khudobin'ile spetsialisti poolt märgistatud rahatähed. Khudobin võttis raha vastu ja läks teise isiku G koju, kus ta sai 0,05 gr heroini. Kui Khudobin tuli tagasi, peeti teda kinni narkootikumide üleandmisel. Tegelikult puudus Khudobinil kriminaalne taust enne kinnipidamist ning reaalselt tulu müügist ta ei saanud. Kuid Venemaa võimud teadmata põhjusel otsustasid, et antud juhtumil see asjaolu ei oma mingit tähtsust. Eelinfo Khudobin'i tegevuse kohta oli saadud ainult ühest allikast, nimelt T käest. Kõnesoleva asja arutamisel jäi EIK mulje nagu operatsioon oli suunatud pigem konkreetse isiku (Khudobin'i) kinnipidamiseks. Muuhulgas operatsioon toimus haldusorgani, kes vastutas selle läbiviimise eest, otsuse alusel. EIK rangelt heitis Venemaale ette, et seal on puudulik seaduslik regulatsioon taoliste politseioperatsioonide läbiviimiseks. Siseriiklik õigus ei tohi lubada tõendite kasutamist, mis on saadud riigiorganitepoolse provokatsiooni tulemusel. Kui siseriiklik õigus ikkagi võimaldab seda, siis ei vasta selline regulatsioon ausa kohtumenetluse printsiibile. EIK veel kord rõhutas, et nii menetlusreeglid kui järelevalve taoliste operatsioonide läbiviimisel peavad olema selged ja ettenähtavad, riigivõimu organite heausksuse ja kohaste eesmärkide tagamiseks.¹²⁸

Provokatsiooni sisulise külge hindamisel võttis EIK suurkoda varasema kohtupraktika kokku alkäemaksuga seotud kohtuasjas *Ramanauskas vs Leedu*. Kaebajaks oli endine prokurör, kelle poole pöördus omal algatusel politsei korruptsioonikuritegude talituse ametnik eraisikuna esinedes (varjatud identiteediga) ja pakkus talle altkäemaksu 3000 dollarit kolmanda isiku õigeksmõistmise kindlustamiseks. Kaebaja algul keeldus pakkumisest, kuid hiljem korduvate pakkumiste tulemusel siiski nõutus. Ametnik teavitas sellest oma juhtkond ja mõne aja pärast prokuratuur andis loa kuriteo matkimiseks. Kaebaja võttis altkäemaksu vastu, mille eest oli ka süüdi mõistetud. Leedu Ülemkohus leidis, et antud juhtumil

¹²⁷ EIKo 15.12.2005, 53203/99, *Vanyan vs Venemaa*.

¹²⁸ EIKo 26.10.2006, 59696/00, *Khudobin vs Venemaa*.

provokatsiooni küsimuse lahendamine ei mõjuta kuidagi süüdimõistvat kohtuotsust kuna politsei ühines juba toimepandva kuriteoga. Esialgsed läbirääkimised ei toimunud politsei juhendamisel ja juhtkond sai juhtunust teada peale seda, kui kaebaja juba nõustus altkäemaksu võtma. Kuid EIK ei toetanud sellist lähenemist, sest riigivõimu ei saa vabastada vastutusest politseiametnike tegude eest ainult põhjendusega, et nad tegutsesid omal algatusel. Erilist tähelepanu väärib just operatsiooni esimene etapp, mis toimus ilma õigusliku aluseta (eelkõige ilma kohtu loata). Veelgi enam andes politseiametnikule pädevust simuleerida altkäemaksu andmist ja vabastades teda igasugusest kriminaalvastutusest, võimud aktsepteerisid operatsioonieelse staadiumi tagantjäreli ja kasutasid selle tulemusi. Antud juhtumil olemasoleva kriminaalse tegevuse passiivse kontrolli piirid olid ületatud järgmistel põhjustel:

- a. ei ole andmeid, et kaebaja oleks varem toime pannud kuritegusid, sh korruptsioonivastaseid;
- b. kõik kohtumised toimusid politseiametniku initsiatiivil;
- c. kaebaja oli õhutatud kuritegu toime panema, kuigi puudusid objektiivsed tõendid, et tal oli juba enne kuritegelik tahe osaleda taolises tegevuses.

Seega Leedu kohtud olid kohustatud põhjalikumalt analüüsida provokatsiooni küsimust kohtuvaidluse raames. Selleks oli vaja uurida:

1. Millised olid politseioperatsiooni korraldamise põhjused?
2. Millised olid politsei (salaagendi) kuriteos osaluse (käitumise) piirid?
3. Milline oli salaagendi õhutamise ja/või mõjutamise iseloom ja olemus?

Käesolevas kohtuasjas on EIK toonud ka provokatsiooni määratluse. Politsei provokatsioon toimub siis, kui on kaasatud õiguskaitseorganite ametiisikud või töötajad, või nende juhendamisel tegutsevad muud isikud, kes ei piirdu oma tegevuses ainult kuriteo uurimisega põhiolemuslikult, vaid mõjutavad subjekti eesmärgiga õhutada tega kuritegu toime panema, mis muidu ei olnuks toime pandud, selleks, et saada tõendid ja alustada kriminaalmenetlust. EIK suurkoda otsustas ühehäälselt, et EIÕK art 6 oli rikutud ning kohtumõistmine ei olnud õiglane.¹²⁹

Järgmine kaasus *Miliniene vs Leedu* on ka seotud Leedu kõrge ametnikuga pistise nõudmise asjas. Seekord kaebajaks oli endine kohtunik, kelle poole pöördus tema tuttav SŠ. Kaebaja väitis, et ta lihtsalt arutas tuttavaga SŠ kaebajale kuuluva auto müümist. Kuid SŠ salaja salvestas nende vestluse ja pöördus politsei korruptsioonikuritegude talitusesse väitega, et kaebaja nõudis temalt pistist uue auto näol ja vastutasuks oleks kohtuotsuse tegemine tema kasuks ühes tsiviilasjas. Kui prokurör andis loa „kriminaalse käitumise simuleerimiseks“,

¹²⁹ EIKo 05.02.2008, 74420/01, *Ramanauskas vs Leedu*.

peeti kaebaja töökabinetis kinni seoses altkäemaksu võtmisega samalt tuttavalt. Ka sel juhtumil ei olnud eelnevaid andmeid, et kaebaja oleks varem kuritegusid toime pannud. Kuid võrreldes *Ramanauskas vs Leedu* asjaga, initsiatiiv tulenes eraisikult, mitte uurimisasutuse ametnikult. Kuivõrd SŠ-l oli politseipoolne toetus, ta oli varustatud tehniliste vahenditega vestluse salvestamiseks kaebajale teatud rahasumma pakkumisel, võib järeldada, et politsei mingil moel mõjutas sündmuse kulgemist. Vaatamata sellele ei tuvastanud EIK politseipoolset kuritarvitamist, kuna politsei üheks peamiseks kohustuseks ongi kontrollida taolisi avaldusi ja võidelda kohtu korruptsiooni demoraliseeruva mõjuga ning õiguse jõu ülemvõimu tagamiseks demokraatlikus ühiskonnas. EIK jõudis järeldusele, et antud juhtumil politsei juba ühines kuritegeliku tegevusega, mitte ei algatanud seda. Antud juhtumil oli piisav alus (andmed) uurimuse alustamiseks peale seda kui SŠ pöördus politseisse. Muuhulgas oli tõendatud, et SŠ-l ei olnud mingit erilist suhet kaebajaga. See omakorda välistab seda, et SŠ-l oli alatu motiiv pealekaebamiseks.¹³⁰

Järgmistes narkokaubandusega seotud kohtuasjades - *Malininas vs Leedu*, *Lalas vs Leedu* ja *Konstantin ja Stojan vs Ungari* - EIK tugines varasemale kohtupraktikale ja veel kord kordas olulisemaid aspekte provokatsiooniküsimuse lahendamisel. Nimelt ei olnud ametiasutustel alust kahtlustada kaebajaid, et nad oleks narkoäri seotud või paneks kuritegu toime ilma politseiagendi sekkumiseta.¹³¹ *Konstantin ja Stojan* asjas EIK märkas, et isiku varasem karistus narkokuritegu eest ei tähenda ilmtingimata ka edaspidist kuritegelikku käitumist. Selle kinnitamiseks peavad olema objektiivsed tõendid.¹³² Kõikides nimetatud asjades väljus politseiagendi tegevus lubatud piiridest, kuna tegevus ei piirdunud ainult passiivse uurimisega.

Üldised printsiibid ja kriteeriumid ausa kohtumenetluse tagamiseks salajaste politseioperatsioonide, sh kuriteo matkimise, kontekstis on põhjalikult kirjeldatud kohtuasjas *Bannikova vs Venemaa*¹³³. Antud kohtuotsust võib lugeda kogu seni kehtinud kohtupraktika kokkuvõtteks, kus EIK on muuhulgas selgitanud kohtumenetluse läbiviimise korda kui on vaja piiritleda provokatsiooni lubatud tegevusest.

Kaebaja – Bannikova – leppis telefoni teel S-ga kokku, et viimane hakkab toimetama kaebajale hašišit edasimüügi eesmärgil. Antud vestlus oli õiguskaitseasutuse poolt salvestatud. S leidis Bannikova jaoks hašiši, mida viimane liitis temal juba olemasolevaga. Mitme päeva pärast saadeti Bannikova juurde politseiagent. Politseiagent ostis Bannikovalt 4408 gr hašiši ja tasus erivahendiga märgitud rahakupüüridega. Peale seda peeti ta kinni.

¹³⁰ EIKo 24.06.2008, 74355/01, *Miliniene vs Leedu*.

¹³¹ EIKo 01.07.2008, 10071/04, *Malininas vs Leedu*; EIKo 01.03.2011, 13109/04, *Lalas vs Leedu*; EIKo 29.09.2009, 23782/06 ja 46629/06, *Konstantin ja Stojan vs Ungari*.

¹³² EIKo 29.09.2009, 23782/06 ja 46629/06, *Konstantin ja Stojan vs Ungari*, p 55.

¹³³ EIKo 04.01.2010, 18757/06, *Bannikova vs Venemaa*.

Bannikova väitis, et mingi Vladimir nimeline isik sundis teda tegeleda hašiši müümisega. S kunagi jättis tema korterisse koti, mille sees oli hašiš. Seejärel helistas talle Vladimir ja teatas, et ta võib organiseerida hašiši müümist. Bannikova teatas sellest S-le, kes lubas soetada veel vajaliku koguse hašiši. Mõne aja pärast hakkas Vladimir kogu aeg talle helistama ja ähvardas teda ning nõudis, et ta tegeleks hašiši müümisega. Eeluurimise käigus antud versioon oli kontrollitud, kuid piisavaid tõendeid Vladimir'i eksisteerimise kohta ei avastatud. Bannikova pöördus EIK poole väitega, et politseiagent provotseeris teda kuritegu toime panema. Muidu ta ei olnuks seda teinud. Bannikova viitas andmete puudumisele, et ta oleks kunagi kellelegi narkootikume müünud või kavatses seda teha. Bannikova arvas, et seda kinnitab ka salvestatud telefonivestlus S-ga kuna seal on kuulda kuidas ta uuris S-lt hašiši hindasid ega teadnud kust saab seda veel hankida. Kuid kohus ei uurinud operatsiooni ajal tehtud audio- ja videosalvestusi ega kutsunud tema taotlusel politseiagenti kohtulikule arutamisele tunnistajana ülekuulamiseks. Bannikoba kaebas ka selle peale, et talle ei antud võimalust tutvuda jälitustegevuse raames saadud materjalidega.¹³⁴

Varasema kohtupraktika pinnalt on EIK välja töötanud provokatsiooni kontseptsiooni, mis rikub EIÕK art 6 ja erineb uurimise seaduslikest meetoditest. Kohtuasjas *Bannikova vs Venemaa* on toodud väljatöötatud kontseptsiooni kriteeriumid, millest lähtuvalt võib eristada teoprovokatsiooni lubatud tegevusest, s.o

1. kriteerium – provokatsiooni sisuline külg

- a. Tuleb hinnata, kas vastav kuritegu võiks olla toime pandud ilma võimude sekkumiseta. Teisisõnu kas on olemas objektiivne kahtlus, et isik on seotud kuritegeliku tegevusega või kuritegeliku kalduvusega. Muuhulgas ükskõik milline eelinformatsioon (kahtlus) kuritegeliku tahte kohta peab olema kontrollitav. Tuleb arvestada ka seda, et isegi siis, kui isik on varem kriminaalkorras karistatud, ei tähenda iseenesest veel seda, et ka olevikus isik käitub kuritegelikult.
- b. Millises staadiumis toimus politseioperatsioon. Kas politseiametnikud ühinesid juba toimepandava kuriteoga (nt peale õiguskaitseasutustega mitteseotud eraisiku pöördumist) või ise algatasid selle.
- c. Kas isik oli õhutatud või mingil muul moel mõjutatud kuritegu toime panema. Nimelt piirdusid ainult kuriteo uurimisega põhiolemuslikult (passiivselt) või kuidagi mõjutasid teda (nt korduvad pakkumised vaatamata subjekti keeldumistele, liigse aktiivsuse näitamine, rääkides „võõrutusnähtudest“ kaastunde äratamiseks jne).

¹³⁴ *Ibid*, p 26-28.

Antud kriteeriumi tõendamiskoormus on alati vastutaval riigil. Praktikas võib aga sellega tekkida probleeme, kui riigis puuduvad menetlusreeglid seoses loa andmisega operatsiooni läbiviimiseks ja edasine järelevalve selliste toimingute üle. Selliste olukordade vältimiseks on äärmiselt oluline, et riigil oleks sätestatud selged ja ettenähtavad menetlusnormid nii toimingu loa saamise kui ka järelevalve teostamise osas. Siin tuleb arvestada ka sellega, et järelevalve peab toimuma kohtu, s.o eelistatuim variant, või muu sõltumatu organi poolt.¹³⁵

2. kriteerium – provokatsiooni protsessuaalne aspekt (avalduse lahendamise kord seoses)

- a. Kas kaebus provokatsiooni kohta omab materiaaal-õiguslikku kaitset ja esinevad alused tõendite väljajätmiseks siseriikliku õiguse tasandil.
- b. Kas vastutava riigi kohtud uurisid asjas esinevad faktilised asjaolud ja võtsid vastu kõik vajalikud meetmed tõe väljaselgitamiseks, et saaks otsustada kas provokatsioon leidis aset või mitte. Isegi juhtudel, kui isik tunnistas oma süüd, ei vabasta antud asjaolu kohust võimaliku provokatsiooni küsimuse lahendamisest.
- c. Kas kohtumenetlus oli võistlev, põhjalik, täielik ja otsustava tähendusega küsimuses seoses provokatsiooniga. Olulisem on võistlevuse ja poolte võrdsuse põhimõte, mis peab garanteerima provokatsiooni küsimuse lahendamise, eriti siis, kui uurimisasutus keeldus informatsiooni avalikustamisest. Informatsiooni avalikustamata jätmine peab toimuma väga erandlikel juhtudel nagu riigi julgeolek, politsei konkreetsete uurimismeetodite saladuses säilitamine või teise isiku põhiseaduslike õiguste kaitse.

Tihti peale on teise kriteeriumi lahendamine määrav asjades, kus jälitustoimingu käigus saadud materjale või andmeid ei avalikustata või pooled tõlgendavad juhtunut erinevalt, mille tõttu tekivad vastuolud.¹³⁶

Iseenesest erimeemete kasutamine eeluurimise käigus, sh varjatud, ei riku õigust ausale kohtumenetlusele. Kuid võimaliku politsei poolse provokatsiooni vältimiseks peavad sellised meetodid olema piiratud selgete raamidega.¹³⁷ EIK lahendas Bannikova kaebust lähtudes eelpoolkirjeldatud kriteeriumitest. Esimese kriteeriumi raames ei tekkinud mingeid kahtlusi, et politseiagent ühines kuriteoga, mis oli juba enne plaanitud. Uurimisasutusel oli juba enne politseioperatsiooni korraldamist operatiivinfo hašiši müümisega seotud tehingu kohta, s.o salvestatud telefonivestlus. Samuti täitsid riigi kohtud ka teise kriteeriumi nõudeid, mille tõttu võib kohtumenetlus lugeda õiglaseks EIÕK art 6 tähenduses.

¹³⁵ *Ibid*, p 36 jj.

¹³⁶ *Ibid*, p 51 jj.

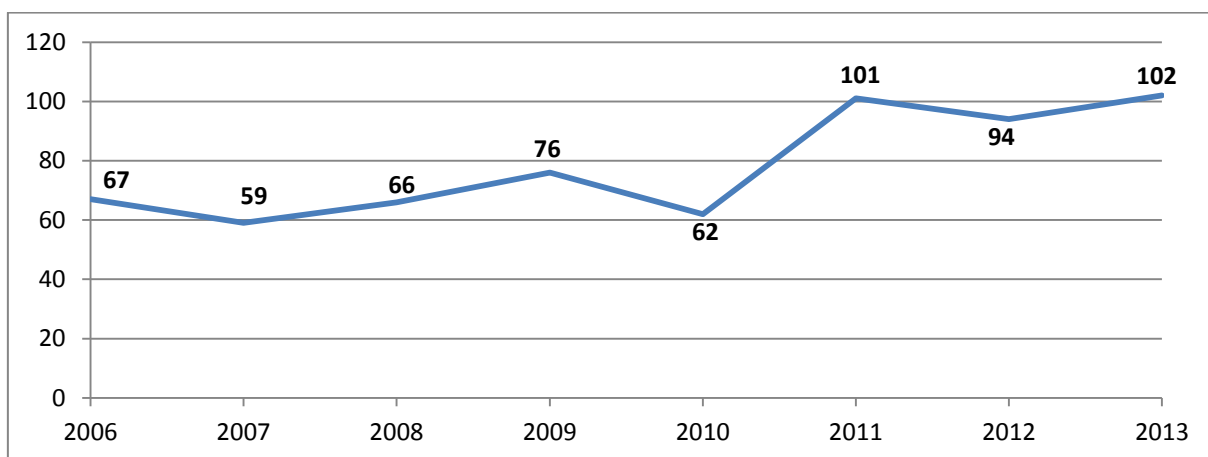
¹³⁷ *Ibid*, p 35.

EIK on toetanud oma varasemate kohtulahendite põhjal väljatöötatud provokatsiooni kontseptsiooni ka hilisemates kohtuasjades *Sandu vs Moldova*, *Sepil vs Türgi* ja *Baltinš vs Läti*.¹³⁸ Loetletud kohtuasjades järjekindlalt viidatakse varasematele kohtulahenditele korrates olulisemaid järeldusi. Lisaks veelkord rõhutatakse objektiivse teabe olemasolu olulisusele nii kavandatava kuriteo kui ka isiku varasema kuritegeliku käitumise kohta. Kohtuasjas *Sandu vs Moldova* EIK täpsustas, et kriminaalasjades, kus teabe allikaks on eraisik, tuleb selgitada antud isiku motiivid vältimaks olukord, kus politsei asub teostama eraisiku pahatahtlikult kavandatud plaani.¹³⁹

2.6 Kuriteo matkimisega seotud Eesti Vabariigi kohtulahendite analüüs

2.6.1 Üldised märkused ja analüüsi eesmärk

Igaaastaselt Justiitsministeerium uurib ja analüüsib kuritegevusega seotud probleeme ja koostab kriminaalstatistikat usaldusväärsetele andmetele põhinevate kriminaalpoliitiliste otsustuste kujundamiseks. Kriminaalstatistika kajastab lisaks jälitutoiminguteks antud lubade koguarvule ka väljaantud lubade arvu jälitutoimingu liikide kaupa. Alljärgnevas tabelis on toodud Justiitsministeeriumi poolt avaldatud andmed aastatel 2006 kuni 2012 kuriteo matkimiseks väljastatud jälituslubade arvu kohta.

Tabel 1. Kuriteo matkimiseks väljastatud jälituslubade arv aastatel 2006-2013¹⁴⁰

Avaldatud kriminaalstatistikast nähtub, et aastatel 2006 kuni 2010 kuriteo matkimiseks väljastatud lubade arv on püsinud stabiilsena. Kuid aastast 2011 kuriteo matkimiseks antud

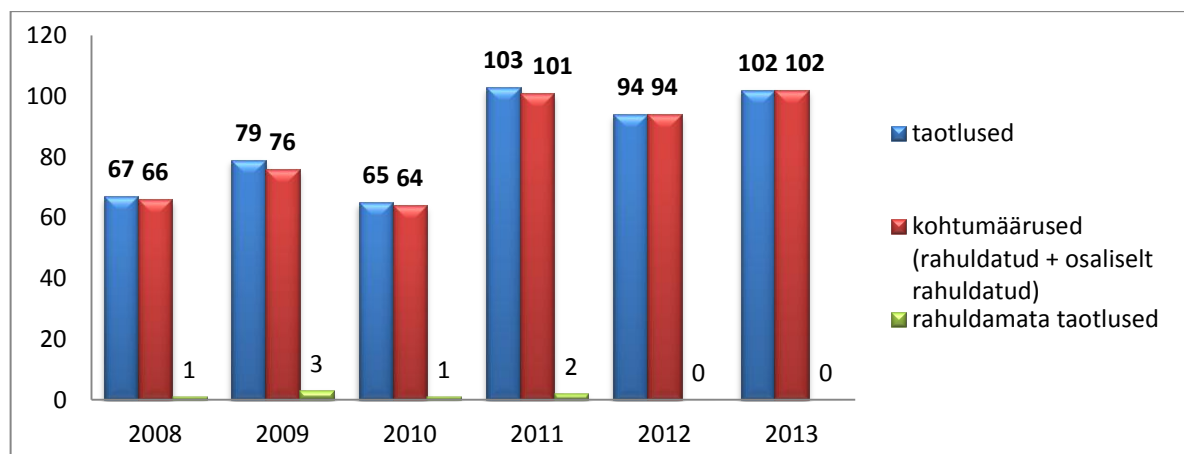
¹³⁸ EIKo 11.02.2014, 16463/08, *Sandu vs Moldova*; EIKo 12.11.2013, 17711/07, *Sepil vs Türgi*; EIKo 08.01.2013, 25282/07, *Baltinš vs Läti*.

¹³⁹ EIKo 11.02.2014, 16463/08, *Sandu vs Moldova*, p 34-36.

¹⁴⁰ Andri Ahven jt (koost). Kuritegevus Eestis 2012. Tallinn: Justiitsministeerium 2013, lk 35; J. Salla (koost). 2013.aasta jälitusstatistika aruanne. – Kriminaalpoliitika analüüs 2014/2, lk 5.

lubade arv hakkas kasvama. Näiteks kui aastal 2010 moodustas kuriteo matkimine 6 % rahuldatud jälitustaotluste koguarvust 1169,¹⁴¹ siis aastal 2011 kasvas antud näitaja kuni 9 % (rahuldatud jälitustaotluste koguarvust 1119)¹⁴². Aastal 2012 suurenes kohtu poolt rahuldatud prokuratuuri jälitustaotluste arv võrreldes 2011. aastaga kuni 1284, s.o 15 % võrra rohkem, ning kuriteo matkimise load moodustasid 7% rahuldatud jälitustaotluste koguarvust¹⁴³. Kasvu taga riigi peaprokuröri ülevaates prokuratuurile seadusega pandud ülesannete täitmise kohta 2012 kalendriaastas on märgitud, et muu hulgas on toimunud muutused praktikas arvutite vahendusel toimuvate sõnumite pealtkuulamise osas. Nimelt on vaja kohtu luba KarS § 208 sätestatud kuriteo, s.o nuhkvara, pahavara ja arvutiviiruse levitamine, matkimiseks, kui arvutisüsteemi varjatud sisenemine ja arvutiliikluse jälgimine tagatakse tarkvaralise lahendusega.¹⁴⁴ Kuigi kohus rahaldas 2013. aastal täiesti või osaliselt 1443 prokuratuuri jälitusloa taotlust, mis näitab võrreldes 2012 aastaga 12% kasvu, kuriteo matkimiseks antud lubade koguarv jäi oluliselt muutmata. Prokuratuur esitas kohtule 102 jälitustaotlust kuriteo matkimiseks, mille osakaal moodustas 7%.¹⁴⁵

Samuti toob avaldatud riiklik kriminaalstatistika kuriteo matkimiseks jälitustaotluste koguarvu, sh rahuldatud ja rahuldamata jäetud taotluste arvu, aastate kaupa. Mainitud andmed on kajastatud allolevas tabelis.

Tabel 2. Kuriteo matkimiseks esitatud taotluste arv aastatel 2008-2013¹⁴⁶

Eeltoodud statistikast nähtub, et rahuldamata jäetud lubade osakaal on väga väike. Aga aastatel 2012 ja 2013 rahaldas kohus täielikult kõik kuriteo matkimise taotlused.

¹⁴¹ Andri Ahven jt (koost). Kuritegevus Eestis 2010. Tallinn: Justiitsministeerium 2011, lk 42.

¹⁴² Ahven (viide 27), lk 51.

¹⁴³ Ahven (viide 141), lk 35.

¹⁴⁴ Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal, lk 12. Arvutivõrgus:

http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_pohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf (21.03.2014).

¹⁴⁵ Salla (viide 140), lk 5.

¹⁴⁶ Riigi peaprokuröri ülevaade (viide 144), lk 12; Salla (viide 140), lk 5.

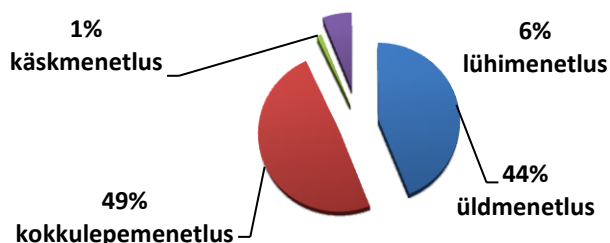
Samas avaldatud riiklik kriminaalstatistika ei too välja eraldi konkreetsemaid andmeid millistes kuritegudes kasutati kuriteo matkimist, kes esines kuriteo matkijana jne. Seoses sellega käesoleva töö autor leiab, et on vajalik uurida kohtulahendite registris avalikustatud kohtuotsuseid, kus kohtueelse menetluse käigus kasutati muude toimingute hulgas ka kuriteo matkimist. Valimis on ajavahemikul 2000 - 2012 tehtud 100 kohtulahendit, mida autor leidis erinevate märksõnade kasutamise tulemusel kohtulahendite registrist. Mõnedel juhtudel (kui kohtuotsus oli edasi kaevatud) on täiendavalt käsitletud ka alama astme kohtu otsuseid selleks, et saada rohkem informatsiooni. Üldiselt kohtulahendite registris oli vähe kohtulahendeid, kus midagi mainitakse või räägitakse põhjalikumalt kuriteo matkimisest. Kahe kohtulahendi¹⁴⁷ saamiseks tegi autor kirjaliku päringu kohtusse kuna autorile oli täpselt teada, et nendes kriminaalasjades oli kasutatud kuriteo matkimist.

Empiirilise uurimuse eesmärgiks oli selgitada:

1. Millistes kuritegudes kuriteo matkimist kasutati?
2. Mitmele inimesele esitati süüdistus?
3. Kas kuriteo matkimise läbiviimine oli sanktsioneeritud kohtu poolt?
4. Kas ei leidnud aset lubamatu teoprovokatsioon?
5. Kes oli kuriteo matkija?
6. Kas matkija kuulati kohtulikul arutamisel tunnistajana üle?
7. Kas kuriteo matkimine oli jäädvustatud foto, filmi, heli- või videosalvestisega?
8. Kas süüdistatava poolt toimepandud kuritegu kvalifitseeriti katsena või lõpuleviidud kuriteona?

2.6.2 Kohtulahendite võrdlev analüüs

Kohtutele lahendamiseks saadetud 100 kriminaalasjast on 44 lahendatud üldmenetluse raames. Vaadeldes lihtmenetlusasjade osakaalu on suurim osa kokkuleppemenetlusasjad, mis moodustasid 49 kohtulahendit. Lühimenetlust on kohaldatud 6 korral ning käskmenetlust ainult 1 korral.

Joonis 1. Kohtumenetluste liigid

¹⁴⁷ Harju Maakohtu 18.01.2010 otsus asjas nr 1-10-365 (koopia autori valduses); Tartu Ringkonnakohtu 18.02.2010 otsus asjas nr 1-08-17149 (koopia autori valduses).

Käesoleva uurimuse andmete tõlgendamisel tuleb arvestada, et valimis olnud 100 kohtulahendi hulgast 56 lihtmenetluse raames tehtud kohtuotsustes on lühidalt toodud kriminaalmenetluse käigus tuvastatud asjaolusid süüdistatavale esitatud süüdistuse tekstis, ilma tõendite, sh kuriteo matkimise seaduslikkuse, põhjaliku analüüsita. Sellistest kohtuotsustest ei õnnestunud kogu uuritud infot saada (nt süü tunnistamise osas, kuriteo matkija isiksuse kohta jne). Tihti kuriteo matkimisest mainitakse ainult asitõendite loetelus, s.t kuriteo matkimisel kasutatud sularaha/vahendi/aine või toimingu käiku jäädvustatud salvestise saatuse otsustamisel. Lihtmenetluste suure osakaalu üheks põhjenduseks on prokuratuuri muutunud menetluspraktika, kus kooskõlastatult Justiitsministeeriumiga 2011.aatal lepidi kokku, et menetlusliikide kasutamise järjekord peaks olema järgmine - kiirmenetlus, käskmenetlus, kokkuleppemenetlus, lühimenetlus ja üldmenetlus. See tähendab, et järgmine menetlusliik valitakse siis, kui eelnev ei ole mingil põhjusel võimalik.¹⁴⁸

Sellest lähtuvalt tekib autoril küsimus, kas kohtuasjades, kus muuude tõendite hulgas on kasutatud kuriteo matkimist kui isiku põhiõigusi enam piiravat jälitustoimingut, on võimalik lahendada ilma põhjalikuma seaduslikkuse põhimõtte järgimise kontrollimiseta nagu see tihti esines lihtmenetluse raames tehtud kohtuotsustes. Kas on võimalik kindlalt välistada lihtmenetluse raames lahendatud kriminaasjades teoprovokatsiooni, kus matkija provotseeriva käitumise osakaal oli põhjendamatus osakaalus võrreldes provotseeritava teo panusega seondult¹⁴⁹, esinemist? Euroopa Inimõiguste Kohus on 08.01.2013.a otsuses asjas *Baltins vs Läti* märkinud, et prokuratuur peab kuriteo matkimise korral alati tõendama, et tegemist ei olnud provokatsiooniga. Riigikohus kohtuasjas nr 3-1-1-88-02 on märkinud, et tulenevalt Põhiseaduse §-st 3 lg 1 ja §-st 123 lg 2 on EIÕK ja EIK seisukohad konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, millised on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes. Seega tuleb kuriteo matkimise seaduslikkust hinnates igal juhul tähelepanu pöörata ka asjakohastele EIK lahenditele. Kuivõrd EIK praktika kohaselt on provokatsiooni puudumise tõendamise kohustus alati prokuratuuril, ei piisa kohtuotsuses kohtuniku sellekohasest väitest.¹⁵⁰

Kahtlemata kuriteo matkimine on vajalik politseimeetod organiseeritud kuritegevusega võitlusel, aga ka raskelt avastavate kuritegude puhul. Kuigi peitkuritegude puhul ei pruugi inimesed selle tagajärgi vahetult tajuda, on neil siiski suur mõju ühiskonnale ja riigi julgeolekule, sest ilma füüsilisest isikust kannatanuta on tõendite kogumine paratamatult

¹⁴⁸ Riigi peaprokuröri ülevaade (viide 144), lk 4.

¹⁴⁹ Tartu Ringkonnakohtu 18.02.2010 otsus asjas nr 1-08-17149, lk 7.

¹⁵⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 18.06.2013 otsus asjas nr 1-11-12591, p 5.5.

raskendatud.¹⁵¹ Allpool olevas tabelis on üldistatult toodud süüteoliigid lähtuvalt kohtuotsustes märgitud kriminaalasjade kvalifikatsioonidest.

Süüteo liik	arv
Altkäemaksu/pistisega seotud süüteod	52
Lõhkematerjali/laskemoona/tulirelvaga seotud süüteod	25
Narkootilise aine ebaseaduslik käitlemine suures koguses	11
Kelmus	6
Tellimustapmine	4
Dokumendi võltsimisega seotud süüteod	2
Konkurentsi kahjustav kokkulepe (KarS § 400)	1
Vabaduse võtmine seadusliku aluseta (KarS § 136)	1
Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste rikkumist takistava kaitsevahendi kõrvaldamiseks mõeldud tehnilise vahendi käitlemine (KarS § 225)	1
Karistuse kandmisest kõrvalehoidumine (KarS § 329)	1
Tegevusloata ja keelatud majandustegevus (KarS § 372)	1
Keelatud ja eriluba nõudva kauba salakaubavedu (KarS § 392)	1

Tabel 3. Kohtulahendis toodud kriminaalasjade üldistatud kvalifikatsioonid.

Eelpooltoodud andemete puhul tuleb arvestada, et tabelis toodud arvud näitavad mitte kohtulahendite koguarvu, vaid esinenud süüteoliigi arvu kohtulahendites. See tähendab, et mõnedes kohtuotsustes esines vähemalt 2 süüteoliiki. Antud asjaolu on tingitud sellest, et paljudel juhtudel lahendas kohus ühe kohtumenetluse raames mitmeepisoodilisi kriminaalasju, mille süüteo koosseise ei olnud võimalik üldistada ühe süüteoliigi alla, nt altkäemaksu võtmine ja dokumendi võltsimine. Samuti analüüsist on välja jäetud episoodid, millel puudus üldse kokkupuude kuriteo matkimisega, nt põhikriminaalasjaga liidetud kriminaalasi KarS § 121 sätestatud kehalise väärkohtlemise järgi. Samuti üksikjuhtumite puhul on toodud igale süüteole vastav paragrahv karistusseadustikust.

Saadud andmete põhjal võib järeldada, et Eestis uurimisasutused matkivad peamiselt altkäemaksu ja pistisega seotud süütegusid. Mainitud süüteoliik esineb üle pooltel juhtumitel. Tuleb tõdeda, et peaaegu kõikidel juhtudel tegemist oli ametiisikust (KarS 288 mõttes) õigusrikkujaga. Kaitsepolitsei ameti andmetel riigi ja kohaliku omavalitsuse ametnike põhilisemad korruptsioonikuriteod ongi pistise või altkäemaksu võtmine menetlusotsuste tegemise eest oma ametialase positsiooni ära kasutamise kaudu.¹⁵² Korruptsiooni ohtlikkus seisneb avaliku sektori usaldusväärsuse kahjustamises. Eriti ohtlik on korruptsiooni

¹⁵¹ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III juurde, lk 9. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505025139> (05.05.2013).

¹⁵² K. Puusepp (koost). Kaitsepolitsei aastaraamat 2012. *Sine loco, sine anno*, lk 17.

kandumine justiits- ja õiguskaitsestruktuuridesse. Viimane võib seada kahtluse alla riigi usaldusväärsuse rahvusvahelises suhtluses ning muutuda selle kaudu julgeolekuohuks.¹⁵³

Suure osakaalu moodustavad ka lõhkematerjali/tulirelva/laskemoonaga seotud süüteod, esineb 25 korral ja võtab tabelis teise kohta. Nimetatud juhtudel oli enamasti tegemist just lõhkeaine ebaseadusliku käitlemisega. Selliste kuritegudega üks peamistest ohtudest seisneb selles, et lõhkematerjale ja -seadeldisi hoitakse ebaseaduslikult korrusmajade korterites, kus need ohustavad mitte ainult hoidjat ja tema peret, vaid ka teisi majas elavaid inimesi.¹⁵⁴

Kolmandal kohal on süüteod, mis puudutavad ebaseaduslikku narkootilise aine käitlemist suures koguses. Narkootiliste ainete käitlemisega seotud kuritegevus on samamoodi kui korruptsioon oma olemuselt kõrge konspireerituse tasemega, millega võitluses on suur roll õiguskaitseasutuste võimekuses jõuda kuritegelike struktuuride võtmeisikuteni. Narkokuritegevuse ohtlikkus seisneb eelkõige narkootiliste ainete põhjustatud sõltuvuses. Sestap on narkootiliste ainete käitlemist peetud kõige kasulikumask kuritegevuse liigiks.¹⁵⁵ Näitena võib siinjuures tuua juhtumi kus üritati ebaseaduslikult toimetada Eesti Vabariigi territooriumile suures koguses narkootilist ainet selle edasiseks levitamiseks. Antud juhtumil kaks meesterahvast omandasid ja organiseerisid narkootilise aine (marihuaana kogukaaluga 3824 grammi, mis oli pakendatud 15 vaakum-kilepakendisse) salakaubavedu Hollandi Kuningriigist Eesti Vabariiki. Veo karraldamiseks palkasid nad veoautojuhi lubades tasuks 500 eurot iga kilogrammi eest. Kohver, mille sees olid eelpool mainitud kilepakendid narkootilise aine marihuanaga, anti üle Hollandi Kuningriigis bensiniijaama veoautode parkla lähedal, selle edasiseks vedamiseks Eesti Vabariiki. Kohvri üleandmisega veoautojuhile alustasid mõlemad meesterahvad vastavalt enda ettekujutusele narkootilise aine ebaseaduslikku toimetamist üle Eesti Vabariigi riigipiiri. Tegelikult oli nimetatud kohver üleantud Hollandi politseiametnikele. Kuivõrd veoautojuht teostas isikute suhtes kuriteo matkimist, ei toimetatud kohvrit ebaseaduslikult Eestisse loodetud viisil. Hiljem üks neist kohtus matkijaga Tallinnas kaupluse parklas, kus viimane andis kohvri üle ja sai lubatud tööraha 2000 eur (500 eurot iga kilo eest, kokku 4 kg). Seejärel peeti isik kinni koos 3824 grammi narkootilise aine marihuanaga.

Järgmisi tabelis toodud süütegusid esinesid kogumis vähe. Kelmus esineb 6 korral. Teo iseloomu poolest tegemist oli väga sarnaste juhtumitega. Kelmuse üheks näiteks toob autor juhtumi, kus vandeadvokaadi vanemabi tegi kliendile ettepaneku tasuda tema vahendusel kohtunikule altkäemaksu, mille eest teeks ta kliendile kriminaalasjas soodsama

¹⁵³ Siseministeerium. Turvalisuspoliitika 2012. Kokkuvõte „põhisuundade aastani 2015“ täitmisest 2011 aastal, lk 17. Arvutivõrgus: https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/siseministeerium/Turvalisuspoliitika_2012_final.pdf (29.04.2014).

¹⁵⁴ *Ibid*, lk 26.

¹⁵⁵ *Ibid*, lk 14-15.

kohtulahendi.¹⁵⁶ Tegelikult ei kavatsenudki altkäemaksu nõudja saadud raha kellelegi edasi anda, vaid tahtis seda omastada.

Mõlemad dokumendi võltsimisega seotud süüteod esinesid kohtuotsustes altkäemaksu ja pistisega seotud süütegude kõrval.

Lähemalt võiks peatuda tellimustapmistel, mis esinesid läbiviidud uuringus 4 korral. Selliste raskemate kuritegude avastamine ja tõkestamine on äärmiselt oluline nii ühe konkreetse nõ tellitud isiku julgeoleku kui ka ühiskonna terviku turvalisuse tagamiseks. Kui informatsioon tellitud mõrva kohta jõuab politseiametnikeni õigel ajal, siis kuriteo matkimisel on oluline roll kurjategijate vastutusele võtmisel ja tellimusmõrva ärahoidmisel.

Ühes uuritud kohtulahendis tõusis küsimus, kas politseisse jõudnud informatsioon kavandatava tapmise kohta oli piisav kuriteo alustamiseks või tegemist oli tulevikku suunatud teotahtluse väljendamisega, mis võib realiseeruda, kuid võib ka üksnes ütluseks jääda¹⁵⁷. Kui kohtuotsuse tegemisel tuleb *in dubio pro reo* põhimõttest lähtudes tõlgendada kahtlused süüdistatava kasuks, siis KrMS §-s 6 sätestatu nõuab, et kriminaalmenetluse alustamise otsustamisel tuleb lähtuda *in dubio pro duriore* põhimõttest, tõlgendades iga kuriteokahtluse kriminaalmenetluse alustamise kasuks¹⁵⁸. See põhimõte kehtib seda enam tõsise isikuvastase kuriteo toimepanemise kahtluse korral. Kriminaalmenetluse alustamisel ei pea alati andma teole lõplikku õiguslikku hinnangut ja sellest tulenevalt võib seda pidada põhjendamatuks üldjuhul vaid siis, kui kriminaalmenetluse alustamise ajendis esitatud faktilised asjaolud ei anna üldse alust kriminaalmenetlust alustada.¹⁵⁹

Kuivõrd palgamõrvade näol on tegemist äärmiselt raskete isikuvastaste kuritegudega, tuleb väga hoolikalt suhtuda ka kuriteo matkimise tulemusel saadud tõendite hindamisel ärahoidmaks negatiivseid tagajärgi. Esimesel juhtumil lahendas kohus kahe isiku suhtes alustatud kriminaalasja KarS § 113 - § 22¹ lg 1 järgi lühimenetluse raames.¹⁶⁰ Kohtuotsuses on napilt leida kolm lehekülge teksti, kus puudub kohtu alla antud inimestele esitatud süüdistus ja tõendatuks tunnistatud asjaolud, rääkimata juba tõendite käsitlemisest, millele tuginetakse. Käesoleva töö autor sai teada kuriteo matkimise kohaldamisest antud kriminaalasjas tänu sellele, et juhtum tuli avalikuks meedias ja selle asjaolusid kommenteerisid nii kriminaalasja juhtinud prokurör kui ka Põhja prefektuuri kriminaalbüroo juht.¹⁶¹ Kui kohtu alla antud isikute tegu oleks kvalifitseeritud mitte tapmisena, vaid mõrvana

¹⁵⁶ Viru Maakohtu 01.04.2007 otsus asjas nr 1-07-2573.

¹⁵⁷ Tallinna Ringkonnakohtu 18.06.2013 otsus asjas nr 1-11-12591, p 2.1.

¹⁵⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.09.2009 otsus asjas nr 3-1-1-60-09, p 9.

¹⁵⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.01.2014 otsus asjas nr 3-1-1-129-13, p 7.

¹⁶⁰ Harju Maakohtu 02.09.2011 otsus asjas nr 1-11-5872.

¹⁶¹ Koppel, K (toim). Eakas Maardu pereisa tellis kasupoja mõrva. – Eesti Rahvusringhääling 26.10.2011. Arvutivõrgus: <http://uudised.err.ee/v/eesti/c9240c22-0560-45f6-9eb3-dcb1f15b35f2> (29.04.2014).

omakasu mootiivil nagu see oli tesites palgamõrva kohtulahendites, puudub üldse võimalus kohaldada lühimenetlust.

Kolmes ülejäänud kriminaalasjas toimus kohtulik arutamine üldmenetluse raames, kus kohus uuris jälitustegevusega saadud tõendite puhul seaduslikkuse põhimõtte järgimist. Viimatinimetatud kohtulahendite pinnalt oli kohtul tekkinud kaks põhiprobleemi, kuid käesolevaks ajaks on need juba lahendatud vastavate seadustemuudatuste vastuvõtmisega.

Neist esimene probleem puudutas süüteokatse alguse tuvastamist, sest kuni 01.01.2009 kehtinud karistusseadustiku regulatsiooni kohaselt palgamõrva asjades järgnes kriminaalvastutus ainult siis, kui tegu oli jõudnud katsestaadiumi. Ka kuriteole kihutamine eeldas, et tegu, mille toimepanemisele kihutati, pidi jõudma vähemalt katsestaadiumi. Uuringualastes kohtulahendites on püütud selgitada, millisesse kavandatava teo staadiumisse süüdistuses nimetatud käitumine kuulub, millal tegevus väljus tapmise korraldajate kontrolli alt. Kohtu hinnangul ei saanud piirduda üksnes isiku õigusvastase tahte olemasoluga, vaid oluline on süüteokatse vahetu alustamine (teo ettevalmistamine pole kriminaalkorras karistatav). Teise isiku kaasamisel tapmise/mõrva täideviimiseks, algab süüteokatse hetkest, mil tegevus väljub tapmise korraldaja(te) kontrolli alt ning korraldaja ei saa enam suunata enda poolt vallandatud kausaalseost.¹⁶² Teiste sõnadega tapmise organiseerija ei saa enam kuriteo toimepanemist mõjutada ja tõkestada. Sellist mõjusfääri loovutamise momenti vahetule täideviijale tuleb igal juhtumil eraldi hinnata vastavalt tuvastatud asjaoludele, sest üksnes raha üleandmine ei tähenda alati kontrolli üleminekut.

Paratamatult selline lähenemine võis tekitada ebaõiglast olukorda, kus isik, keda kihutati kuritegu toime panema, teo toimepanemisest loobub (nt matkija), vabaneb vastutusest ka kihutaja (tapmise korraldaja), kes on juba teinud kõik endast oleneva selleks, et kuritegu pandaks toime. Selliste olukordade vältimiseks täiendati karistusseadustiku üldosa kahe sättega. Neist esimene näeb ette kuriteole kihutamise katse, kuriteo toimepanemise ettepanekuga nõustumise ja kuriteo täideviimise kokkuleppe karistatavuse (KarS § 22¹). Teine säte annab võimaluse vastutusest vabaneda, loobudes kihutamiskatsest, kokkuleppest või nõusolekust (KarS § 43¹). Kuid antud muudatuste eesmärk oli kriminaliseerida kuriteole kihutamise katse üksnes tavapärasest oluliselt suuremat ohtu kätkevates kuritegudes, mille ettevalmistamise karistamatus riivaks märkimisväärselt avalikku õiglustunnet.¹⁶³ Seoses kuriteo matkimisega KarS § 22¹ rakendamisel, tuleb pidada silmas erisusi, mis kaasnevad kuriteo matkimisega ning *agent provocateur*'i tegevusega. Kriminaalvastutus kuriteo

¹⁶² Tallinna Ringkonnakohtu 28.05.2007 otsus asjas nr 1-06-4072; Tartu Ringkonnakohtu 19.09.2002 otsus asjas nr 2-1-250/2002.

¹⁶³ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 322 SE III juurde, lk 2. Arvutivõrgus: Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=398413&u=20140429003455> (28.04.2014).

toimepanemise ettepanekuga nõustumise eest on välistatud, kui nõustumise tingis ülekaalukalt matkija tegevus, kuid paragrahvi ülejäänud aspektide rakendumine sõltub konkreetse matkija rollist ja selle kaalukusest.¹⁶⁴

Teine probleem tekkis seoses politseiagendile esitatud nõete rikkumisega. Nimelt rakendati kuriteo matkimisele välisriigi uurimisasutuse politseiametnikku, kes ei olnud EV kodanik, tellimusmõrva täideviija teesklemiseks. Kuivõrd jälitustoimingu rakendamise ajal kehtinud kriminaalmenetluse seadustik ei lubanud seda. Käesoleva töö 2.4.1 alapeatükis juba käsitletud politseiagendi instituudile võib lisada, et antud kohtumenetluse raames tõusis küsimus, kas ametniku mõiste kriminaalõiguslikkus tähenduses on autonoomne või ühtib avaliku teenistuse seaduses¹⁶⁵ toodud määratlesegaga. Riigikohtu 13.01.2014 otsuses nr 3-1-1-129-13 on märgitud, et eesti õiguskorras ametniku mõiste on täpselt määratletud ja tuleneb avaliku teenistuse seaduse § 7 lg 1.¹⁶⁶ Kuna arutatud kriminaalsjas politseiagendi kasutamise õigus oli ainult Politsei- ja Piirivalveametil ning Kaitsepolitseiametil, siis lähtuvalt politsei ja piirivalve seaduse §-st 1 lg 6 ja §-st 38 politseiametnikuks, sh politseiagendiks, võis olla vaid Eesti kodanik.¹⁶⁷ Kuna kohus tuvastas, et antud asjas politseiagent oli kaasatud jälitustoimingule ebaseaduslikult, kõrvaldas kohus kõik tema abil saadud tõendid kui mittelubatavad. Kuigi Riigikohtu otsuse tegemise ajaks politseiagendi rakendamise instituut on juba laiendatud, tunnistas kohus süüdistatava õigeks. Meenutagem, et ükskõik mis jälitustegevuse nõude rikkumine selle rakendamisel, välistab saadud teabe tõendina kasutamist. Antud juhtum veel kord näitab kui tähtis on jälitustegevuse nõuete järgimine eriti selliste raskete isikuvastaste kuritegude puhul.

Edasi käsitleb autor kohtu alla antud isikute positsiooni (tegevusala või ametikohta), süüdistuses kirjeldatud teo toimepanemisel. Kohtulahendite uuringu tulemused näitasid, et süüdistuse esitati kokku 213 isikule. Nende seast 11 isikut mõisteti õigeks ja 5 isiku suhtes lõpetati kriminaalasi avaliku huvi puudumise tõttu ehk oportuuniteedi alusel.

Käesolevas analüüsis süüdistatavaid iseloomustavad andmed on jaotatud kaheks gruppiks. Esimesse gruppi kuuluvad ametiisikud lähtudes kehtivast karistusseadustikus määratletud tähendusest (KarS § 288) ja teise gruppi kuuluvad kõik ülejäänud isikud, kellel puudub erisubjekti tunnus karistusseadustiku järgi. Ametiisikud on omakorda jaotatud kahte alagruppidesse. Esimesse alagruppi kuuluvad ametiisikud KarS § 288 lg 1 mõttes ehk füüsilised isikud, kelle ametiseisund on tekkinud seoses avaliku ülesande täitmisega. Teise alagrupi kuuluvad ametiisikud KarS § 288 lg 2 mõttes ehk füüsilised isikud, kellel on pädevus

¹⁶⁴ *Ibid*, lk 7

¹⁶⁵ Avaliku teenistuse seadus. - RT I 06.07.2012, 1 ... RT I 20.12.2012, 3.

¹⁶⁶ AvTS § 7 lg 1: „Ametnik on isik, kes on riigiga või kohaliku omavalitsuse üksusega avalik-õiguslikus teenistus- ja usaldussuhtes“.

¹⁶⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.01.2014 otsus asjas nr 3-1-1-129-13, p 8.3.

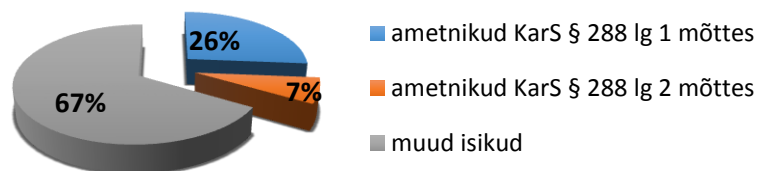
juhtida eraõiguslikku juriidilist isikut või tegutseda eraõigusliku juriidilise isiku või teise füüsilise isiku huvides.¹⁶⁸

	arv
I. Grupp I – ametiisikud	
a. <u>KarS § 288 lg 1 mõttes</u>	
Vanglaametnik	1
Pankrotihaldur	1
KOV ametnik	3
Politseiametnik	41
Abipolitseinik	1
Kohtunik	2
Tolliametnik	2
Keskkonnaameti töötataja	1
ARK sõidueksami vastuvõtja/eksamineerija	4
ARK büroo juhataja	1
Kokku:	56
b. <u>KarS § 288 lg 2 mõttes</u>	
Tehnoülevaatuspunkti töötaja (ametiisik)	9
Autokooli juhataja	1
Autokooli sõiduõpetaja	2
Autokool kui eraõiguslik juriidiline isik	1
Osaühingu juhatuse liige	1
Spordiklubi administraator	1
Kokku:	15
II. Grupp II – muud isikud	
Lõhkematerjali/laskemoona/tulirelvaga käitlejad	52
Narkoaine suures koguses käitlejad	29
Õigusrikkujad (menetlusalune isik või kahtlustatav)	7
Ettevõtjad	6
Eraõiguslik juriidiline isik	4
Advokaat	1
Ülejäänud isikud	43
Kokku:	142
Koguarv:	213

Tabel 4. Süüdistatavat iseloomustavad andmed.

Vaadates süüdistatavate jaotust gruppidesse on näha, et üle pooltel juhtudel on tegemist muude isikutega – 67% kõikide süüdistatavate seast, kelle kohta puudub karistusseadustikus eriline tunnus. Käsitletava grupi moodustasid peamiselt isikud, kes ebaseaduslikult käitlesid narkootikume – 29 isikut ja lõhkematerjali/laskemoona/tulirelva – 52 isikut.

¹⁶⁸ Ametiisik KarS § 288 lg 2 tähenduses kasutatakse ainult KarS §-des 293–298 nimetatud kuritegude puhul.

Joonis 2. Süüdistatavate jaotus gruppidesse

Suure osakaalu moodustavad ka ametiisikud KarS § 288 lg 1 mõttes, aga nimelt 26 %. Võib öelda, et iga neljas süüdistatav oli ametiisik, kes tegutses avaliku halduse kandja raames.¹⁶⁹ Kurb on tõdeda, et ülekaal on politseiametnikel, s.o 41 isikut. Kõik tabelis nr 2 toodud politseiametnikud olid süüdistatud kas altkäemaksu võtmises (KarS § 294 lg 1) või selle nõudmises (KarS § 294 lg 2 p 2). Igasugune politsei korruptsioon on väga raske kuritegu ja taunitav.¹⁷⁰ Kahel korral esineb ka kohtunik altkäemaksu kuriteo toimepanemises, kellele on tema kui õigusemõistja käitumisele esitatud kõrgendatud nõudmised. Tegu on eriti kahetsusväärsete korruptsioonijuhtumitega. Taolise ametiisiku poolt toimepandu riivab eriti raskelt ühiskondlikku õiglustunnet ja põhjustab usalduse langemise kohtusüsteemi ja riigivõimu vastu tervikuna.¹⁷¹ Analüüsi tulemused näitavad, et süüdistus oli ühel korral esitatud ka abipolitseinikule¹⁷². Abipolitseinikud osalevad politseitöös vabatahtlikena, kelle töö motivatsioon ei sõltu rahasummast, nad on nõ missioonitundelised inimesed. Ühel juhtumil abipolitseiniku käitumine osutus kahetsusväärseks, sest ta võttis grupis koos politseiametnikuga altkäemaksu liikluseeskirja rikkujalt.¹⁷³

Kui vaadata edasi ametiisikuid KarS § 288 lg 2 tähenduses, võib öelda, et nende osakaal kõikide süüdistatavate arvust on üsna väike - moodustab ainult 7%. Siinkohal peab täpsustama miks erasektoris kuuluva spordiklubi administraator on sattunud käesoleva gruppi, mitte II gruppi muude isikute alla. Tegemist oli spordiklubi administraatoriga, kellele muuhulgas oli määratud kohustus juhendada ja kontrollida SA Tartu Sport ja Tartu Vangla kriminaalhooldusosakonnaga sõlmitud üldkasuliku töö korraldamise lepingu alusel karistusena üldkasulikku tööd sooritavate isikute poolt üldkasuliku töö tegemist vastavalt „Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord“ sätestatud korrale. Seega administraatorile oli pandud eraõiguslikus juriidilises isikus järelevalve ülesanded. Seevastu

¹⁶⁹ P. Pikamäe KarS § 288, p 2. – J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2009.

¹⁷⁰ EV Siseministeerium. Turvalisuspoliitika 2012. Kokkuvõte „põhisuundade aastani 2015“ täitmisest 2011 aastal. Tallinn 2012, lk 19.

¹⁷¹ Viru Maakohtu 21.01.2008 otsus asjas nr 1-06-12960.

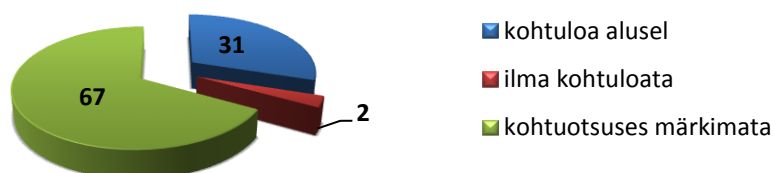
¹⁷² Abipolitseiniku seadus § 2 lg 1: „Abipolitseinik on isik, kes vabatahtlikult oma vabast ajast osaleb politsei tegevuses seaduses sätestatud alustel ja korras. Abipolitseinik ei kuulu politseiametnike koosseisu“.

¹⁷³ Harju Maakohtu 23.02.2006 otsus asjas nr 1-06-2049.

võttis ta korduvalt altkäemaksu vastutasuna selle eest, et paneb üldkasuliku töö tundide arvestuslehtedele kirja töötunnid, mida süüdimõistatud tegelikult ei teostanud.¹⁷⁴

Järgnevalt on käsitletud kuriteo matkimise sanktsioneerimist kohtu poolt. Kuivõrd suurem osa uuritud kohtuotsustest oli tehtud kokkulepemenetluse raames, puudus vastav informatsioon kohtuotsuses. Seda võib põhjendada sellega, et kokkulepemenetluse käigus ei toimu tõendite uurimise menetlust ega vaielda süüküsimuse üle.¹⁷⁵ Kohtuliku arutamise esemeks kokkulepemenetluses on küsimus, kas kokkulepe on sõlmitud isiku vaba tahte kohaselt ja kas ta jääb oma kokkulepe juurde (KrMS § 247). Süüdimõistev kohtuotsus on võimalik teha, ilma et süüdistatav oleks end süüdi tunnistanud. Samas praktika aga näitab, et isiku süü eitamise korral kokkulepemenetlust ei sõlmita.

Kohtulahendite valimis olnud 100 lahendi hulgas 67 puhul üldse puudub teave kohtu loa kohta. Allpool toodud joonisel on kajastatud kohtulahenditest saadud andmed kuriteo matkimise sanktsioneerimise kohta.

Joonis 3. Kuriteo matkimise sanktsioneerimine

Kui vaadata joonisel toodud arve on näha, et 30 korral oli jälitustomingu läbiviimiseks eeluurimiskohtuniku luba kohtumääruse näol. Viimatinimetatud kohtulahendite hulgast ühel korral oli kohtu poolt antud luba tunnistatud nõuetele mittevastavaks kuna kohtumääruses ei olnud piisavalt motiveeritud jälitustegevuse vajalikkuse osas. Seega kogu jälitustegevus oli tunnistatud ebaseaduslikuks, sh kuriteo matkine.

Lisaks esineb eelpooltoodud joonisel kaks sanktsioneerimata juhtumit. Sellistel juhtudel tegemist on teoprovokatsiooniga ja ebaseadusliku jälitustegevusega, mille raames saadud tõend ei ole kohtus aktsepteeritav. Esimesel juhtumil oli tegemist pistise nõudmisega. Isik, kellelt nõuti altkäemaksu pöördus uurimisasutuse poole. Seejärel uurimisasutuse kooskõlastusel ja teadmisel lepiti kokku kokkusaamine ametiisikuga, kes nõudis altkäemaksu, ja ostiti samal päeval diktofoni. Oma diktofoniga salvestas „matkija“ kokkusaamise käiku ja järgmisel päeval toimunud telefonikõnet. Kohus ei aktsepteerinud isiku „eraelulise vestluse“ salvestist kuna kriminaalmenetlus oli juba alustatud, kahtlustus pistise nõudmises olemas ja isik aktiivselt suhtles politseiametnikega ning kooskõlastas nendega oma tegevust. Kohus

¹⁷⁴ Tartu Maakohus 28.03.2013 otsus asjas nr 1-13-2000.

¹⁷⁵ E. Kergandberg, M. Sillaots. *Op cit*, lk 374.

leidis, et sellistel juhtudel ei ole tegemist isiku poolt vabatahtlikult, enda initsiatiivil oma „eraelulise vestluse“ lindistamisega, vaid sisuliselt on tegemist jälitustegevusega, milleks puudus vastav luba. Seega tegemist on lubamatu tõendiga ning kohus jättis selle arvestamata.¹⁷⁶ Kohtulahendist ei selgu, miks uurimisasutus ei küsinud eeluurimiskohtunikult luba kuriteo matkimiseks, kuigi alus selleks oli olemas. Teisel juhtumil pakkus teooriaeksami sooritaja ARK-is eksamineerijale 30 eurot positiivse hinde eest. Seejärel pöördus eksamineerija liiklusbüroo juhi poole, kes otsustas korraldada kuriteo matkimist, mille käigus eksamineerija tegutses kui kuriteo matkija ehk küsis eksami sooritajalt, kui palju viimane saaks maksta eksami tulemuse eest, teisisõnu provotseeris isikut vähemalt altkäemaksu lubamisele. Lisaks sellele andis liiklusbüroo juht eksamineerijale mobiiltlefoni sisselülitatud diktofooniga vestluse salvestamiseks. Antud juhtumil oli tegemist kuriteo matkimisega kriminaalmenetluse seadustiku mõttes. Eksamineerija salvestas vestluse salajaselt. Seega tegutsesid eksamineerija ja liiklusbüroo juht kui jälitustegevuse teostajad ja kuriteo matkijad KrMS § 119 lg 1 ja 2 mõttes (juulis 2011 kehtinud KrMS redaktsiooni kohaselt). Kohus ei aktsepteerinud liiklusbüroo juhi lihtsameelset väidet, et ta tegutses riikliku järelevalve raames. Sellised väited ei kannata kriitikat, sest kuriteo matkimist on lubatud teostada rangelt seaduses ettenähtud korras ja pädeva jälitustegevuse teostaja ning matkija poolt. Mõlemal juhtumil kohtu alla sattunud isikud oli õigeks mõistatud.¹⁷⁷

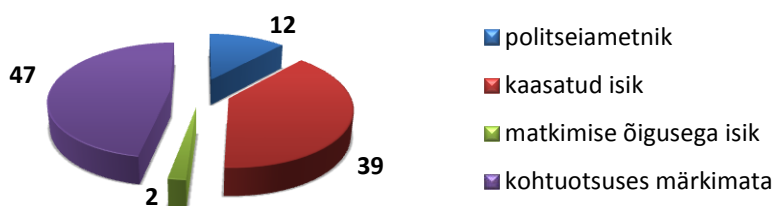
Rääkides teoprovokatsioonist ja matkija lubamatust käitumisest võib eelpoolmainitud kohtuasjadele lisada veel ühe juhtumi seoses väidetatava altkäemaksu võtmisega 2 liikluspoltseinikku poolt. Antud asjas oli süüdistatavte põhiliseks argumendiks see, et ilma matkija sekkumiseta nad ei oleks kuritegu toime pannud. Teisisõnu viitasid nad lubamatule teoprovokatsioonile ja lõppkokkuvõttes mõisteti õigeks. Süüdistuse järgi nõudsid politseiametnikud altkäemaksu liikluseeskirja rikkujalt selle eest, et nad jätavad väärtomaterjali vormistamata. Kohus mõistis politseiametnikke õigeks kuna ei audisalvestus ega muud tõendid ei kinnitanud, et politseinikel oleks olnud tahtlus altkäemaksu võtta või nad oleks seda nõudnud rikkujalt. Kohus tuli järeldusele, et matkija (jälitustoimingule kaasatud isik) käitus ise aktiivselt ja omal algatusel jättis raha politseiauto tagaistmele ning läks minema. Kui matkija tuli autost välja, üks politseinikest järgnes talle sooviga teda peatada, et viimane võtaks raha tagasi. Ükski politseiametnikest ei olnud rahakupüüre puudutanud. Autost välja tulnud politseinik ei jõudnud matkijat peatada, sest sisekontrollibüroo töötajad pidasid politseiametnikud kinni. Alles sellest hetkest algab ka videosalvestamine, kus muuhulgas on näha kõike võimalikke menetlusreeglite rikkumisi. Videoülesvõte algab sellega

¹⁷⁶ Harju Maakohtu 30.01.2012 otsus asjas nr 1-11-2877.

¹⁷⁷ Viru Maakohtu 28.03.2013 otsus asjas nr 1-12-3652.

kuidas politseinik väljub autost sooviga peatada matkijat.¹⁷⁸ Kahtlemata leidis antud juhtumil aset kuriteo matkija lubamatu käitumine.

Järgnevalt on välja toodud isikud, kes esinesid kuriteo matkijana jälitustoimingu raames. Peab tõdema, et antud joonisel ei kajastu ühtegi kohtulahendit, kus matkija oli politseiagent. Kuigi 3 korral 100 uuritud kohtulahendite hulgast oli matkija tunnistatud anonüümseks tunnistajaks, midagi selgelt sealt välja ei loe matkija isiksuse kohta. Kuid ei ole välistatud, et tegemist oli muudetud identiteediga politseiametnikuga (politseiagent). Üldjuhul tunnistaja ülekuulamine anonüümsena on lubatud erandlikel juhtudel kui seda tingib eelkõige vajadus kaitsta ametniku elu ja tervist või tema edasist kasutamist jälitusametnikuna.¹⁷⁹ Siinkohal tuleb arvestada asjaoluga, et kohtuasjades kus matkija oli tunnistatud anonüümseks tunnistajaks ei tohi kohtuotsus tugineda täielikult või määravas osas tema ütlustele. See tähendab, et lisaks kuriteo matkimise tulemusel saadud tõenditele peab isiku süü olema tõendatud ka teiste kriminaalasjas olevate tõenditega.

Joonis 4. Kuriteo matkija

Valimis olnud 100 kohtulahendite hulgast 47 puhul ei õnnestunud selgitada kuriteo matkijat täpsustavaid andmeid. Saadud tulemused näitavad, et enamasti esines matkijana salajasele koostööle kaasatud isik. Need olid nii uurimisasutuse poole ise pöördunud isikud (nt altkäemaksu nõudmisest teatamisel) kui ka politsei poolt koostööle kutsutud isikud (nt liikluseeskirju rikkujana esinemiseks). Politseiametnikud matkisid kuritegu 12 korral. Nende seast olid kaitsepolitseiameti, keskkriminaalpolitsei, sisekontrollibüroo ja erinevate prefektuuride kriminaalbüroo töötajad. Nimetatud politseiametnikke seast 7 politseiametnikku esinesid matkijatena seoses altkäemaksu pakkumisega nende menetluse all olevate isikute poolt. Peaaegu kõikides kohtuasjades, mille arutamine toimus üldmenetluse raames, kuulati matkijaid kohtuistungil tunnistajatena üle.

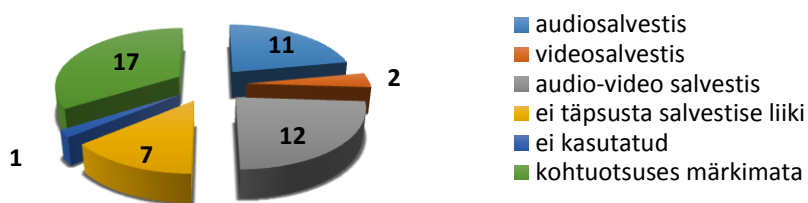
Kuriteo matkija abil saadud tõendi lubatavust, sh teoprovokatsiooni mittelubatavuse hindamist silmas pidades, tuleks kuriteo matkimist võimaluse korral alati salvestada.¹⁸⁰ Kohtulahendite analüüsimisel selgus, et üldjuhul uurimisasutused jäädvustasid kuriteo

¹⁷⁸ Viru Maakohtu 13.04.2009 otsus asjas 1-08-12788; Tartu Ringkonnakohtu 05.11.2009 otsus asjas 1-08-12788.

¹⁷⁹ E. Kengardberg, P. Pikamäe. *Op cit*, lk 327.

¹⁸⁰ *Ibid*, lk 325.

matkimist erinevate tehnikavahendite abil. Alljärgneval joonisel on toodud salvestiste liigid, mis olid saadud kuriteo matkimise jäädvustamisel.

Joonis 5. Kuriteo matkimise jäädvustmi.

Ükski kohtuotsus ei sisaldanud teavet tehnikavahendite kohta, mille abil sai toiming jäädvustatud. Kuivõrd kriminaalmenetluse seadustik ei nõua jälitustoimikul kasutatud tehniliste vahendite äranäitamist jälitusprotokollis, võib järeldada, et seadusandja selline positsioon on selge ja loogiline, sest jälitusprotokollis jälitustoimingu läbiviimiseks kasutatud tehnikavahendi äranäitamine paljastaks jälitustoimingu läbiviimise meetoodika ja tehnilised vahendid, mis on riigisaladusega kaitstud.

Jälitustoimingu raames saadud salvestised olid ka abiks kui kohtus vaieldi stenogrammide vastavuse üle salvestises sisalduvaga (nt süüdistav eitab, et ta ütles midagi, mis on stenogrammis kirjas). Sellistel juhtudel kohtul on võimalus vahetult uurida video – ja helisalvestisi vastuolude kõrvaldamiseks. Ühes kohtuasjas kuriteo matkimise käiku ei jäädvustatud. Kuigi prokurör tõi antud kohtuasjas põhjenduse, et kuriteo matkimise salvestamine ebaõnnestus tehnilise rikke tõttu, ei arvestanud kohus jälitustoimingute protokolle tõendina ja kõrvaldas need tõenditekogumist kui lubamatud tõendid.¹⁸¹ Teabesalvestuste puudumise tõttu ei olnud kohtul võimalik kontrollida protokollide autentsust. Kuid süüdustatavad ikkagi said oma karistuse kuna süüdimõistmine ei tuginenud ainult või määravas osas kõrvale jäetud tõendile.

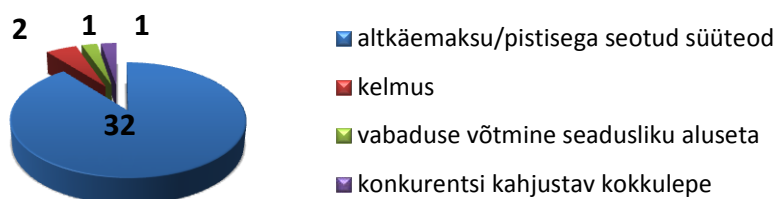
Käesoleva analüüsi koostamisel on pööratud tähelepanu ka süüdistatavate kuritegude kvalifitseerimisele Riigikohtu 02.12.2004 otsuse nr 3-1-1-110-04 valguses. Enne saadud tulemuste näitlikustamist, teeb autor korraks kõrvalepõike antud otsuse juurde, meenutamaks, milles seisneb selle tähtsus saadud tulemuste tõlgendamisel. Nimetatud otsuses märkis Riigikohus esmakordselt, et kuriteo matkimisele allutatud süüteo jäädvustamine jääb juba olemuslikult peaaegu alati katse staadiumisse, sõltumata sellest, kas tegu on juriidiliselt lõpule viidud. Esmatähtis on süüteo faktiline lõpuleviimine ehk reaalne ja objektiivne lõpuleviimise võimalikkus (nt võimalus varastatud esemega süüteo toimepanemise kohalt lahkuda). Tuleb märkida, et nii nagu teistes reeglites, ka siin on oma erandjuhtum. Mõnikord ei ole

¹⁸¹ Tallinna Ringkonnakohtu 05.09.2005 otsus asjas nr 2-1/450/05.

garanteeritud sündmuste käik sellisena, nagu seda näeb ette matkimise plaan. Järelikult ei ole sellistel juhtudel välistatud ka lõpuleviidud süüteo inkrimineerimine.¹⁸²

Süüdistatavate süüteo kvalifitseerimise analüüsimisel on võetud aluseks üksnes osa kohtulahendeid, kus tegemist oli mitte keeruliste ja maksimaalselt kahe episoodiliste kriminaasjaga. Valiku tegemisel on arvestatud ka kohtuotsuses sisalduva informatsiooni ulatusega, mis tõepoolest võimaldaks selget pilti juhtunust edasiste järelduste tegemiseks. Analüüsimisel ei ole võetud arvesse 4 tellimustapmisega seotud kriminaalasja, kus tellitud isiku surm oli ärahoitud kuriteo matkimise abil. Nendest asjadest, sh süütegude kvalifitseerimisest, on pikalt räägitud ülalpool. Lisaks on välja jäetud narkootiliste ainete ebaseadusliku käitlemisega seotud kuriteod. Põhjuseks on eelkõige asjaolu, et süüteokoosseisu kirjelduses ebaseaduslik käitlemine on valmistamine, omandamine, valdamine, edasiandmine, vahendamine või vedu. Seadusandja on üldmõiste "käitlemine" abil avatud kataloogina kriminaliseerinud erinevad osateod, millest igaüks eraldivõetuna võib realiseerida süüteokoosseisu. Sellega on seadusandja tahtnud muuta narkootilise aine ebaseadusliku käitlemise karistatavaks kõikides selle võimalikes avaldumisvormides. Näiteks kuriteo objektiivsete tunnuste realiseerimiseks piisab sellest, et suurt kogust narkootilist ainet ainult hoitakse ilma seda ainet eelnevalt omandamata või hilisema edasiandmiseta, nt matkijale.¹⁸³ Samadel põhjustel on analüüsist välja jäetud ka lõhkematerjali/laskemoona/tulirelvaga seotud süüteod kuna karistatav on ükskõik milline käitlemise avaldumisvorm, sh valdamine ja hoidmine. Siinkohal on oluline osutada asjaolule, et kõikides välja jäetud asjades inkrimineeriti süüdistatavatele lõpuleviidud süüteod. Samas midagi ei viidanud süüteokatsena ümberkvalifitseerimise vajadusele välja jäetud kohtuasjades.

Lõpuks selle analüüsi teema vaatluse alla sattust kokku 36 kohtuotsust (vt lisa nr 3). Nendest 33 kohtuotsust on seotud altkäemaksu/pistisega seotud kriminaalasjadega. Teised süüteod on järgmised: konkurentsi kahjustav kokkulepe – esines 1 kord, vabaduse võtmine ilma seadusliku aluseta – esines 1 kord ja kelmus – esines 2 korda.

Joonis 6. Süüteoliigi

¹⁸² Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.12.2004 otsus asjas nr 3-1-1-110-04, p 12.

¹⁸³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.10.2004 otsus asjas nr 3-1-1-99-04, p 10.3.

Nii vabaduse võtmise seadusliku aluseta kohtuasjas¹⁸⁴ kui ka konkurentsi kahjustava kokkulepe kohtuasjas¹⁸⁵ esitati süüdistuse süüteo toimepanemise katses. Kelmuste kriminaalasjades on asjaolude hindamisel jõutud erinevate tulemusteni. Eelnevalt oli juba mainitud, et kelmuse kohtuasjad¹⁸⁶ olid teo iseloomu poolest väga sarnased. Mõlematel juhtudel süüdistuse teksti järgi löid esindajad ebaõige ettekujutuse esindatavatel menetlusosalistel, nagu tuleks tasuda nende vahendusel prokuröörile/kohtunikule teatud rahasumma soodsama kohtulahendi tegemise eest. Nõutud rahasummad olidki üleantud kuriteo matkimise raames. Üleantud raha lubatud viisil edasiandmise või pettuslikult mitte edasiandmise ja omakasuks pööramise kindlakstegemine toimus kriminaalmenetluse edasises käigus. Mõlematel juhtudel selgus, et ei prokurör ega kohtunik ei ole mingeid rahasummasid nõudnud. Seejärel esimesel juhtumil faktiliselt toimepandud kelmust kvalifitseeriti KarS § 25 lg 2 - § 209 lg 1 järgi, ja teisel juhtumil KarS § 209 järgi. Erinevalt esimesest juhtumist, kus kohtulik arutamine toimus üldises korras, langetas kohus teisel juhtumil otsuse kokkulepemenetluse raames, mille tõttu puudub seal teave vastavate järelduste kohta.

Altkäemaksu ja pistisega seotud süüteod on osutunud põhiliseks uurimise objektiks. Samuti siit on saadud kõige huvitavamad tulemused. Siinkohal võib täpsustada, et altkäemaksu ja pistise vahe ei ole suur. Mõlemad kujutavad endast aususekohustuse rikkumist ning karistatav on juba nõustumine vara või muu soodustuse lubamisega, kusjuures põhjuslik seos nimetatud tegude ja ametiisiku eelnenud või järgneva käitumise vahel ei ole vajalik. Ametiisiku tegu peab kujutama endast vastutasu eest tehtut või tehtavat: see on pistise või altkäemaksu andja jaoks sisuliselt ostetud või ostetav vastuteene, pistise või altkäemaksu võtja ehk ametiisiku jaoks tasustatav või tasustatud teene. Muid tingimusi ametiisiku teole ei seata.¹⁸⁷ Vaatamata sellele, et altkäemaksu ja pistesega seotud süüteod on kriminaliseeritud formaalsed deliktid ja lubaduse andmist või lubadusega nõustamist võib juba käsitada lõpuleviidud süüteona, tuleb siiski kogu sündmustikku vaadelda teoühtsuse aspektist ning käsitleda toimunut edasise arengu taustal. Kuivõrd kuriteo matkimise korral on toimuv järelevalvetagatiste kontrolli all, paneb isik toime täielikult ühepoolse teo, millega ei ole võimalust realiseeruda kahjulikul tagajärjel.

Uuritud 36 altkäemaksu ja pistisega seotud kohtuasjast ainult 13 juhtumil süüdistatavad olid võetud vastutusele süüteo toimepanemise katse eest. Kusjuures 5 juhtumil süüteo kvalifikatsioon oli muudetud süüteokatseks alles II astme kohtu tasandil¹⁸⁸. Huvitavaks osutus

¹⁸⁴ Harju Maakohtu 12.11.2007 otsus asjas nr 1-07-12552.

¹⁸⁵ Harju Maakohtu 21.12.2007 otsus asjas nr 1-05-689.

¹⁸⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 20.10.2009 otsus asjas nr 1-04-179; Viru Maakohtu 01.04.2007 otsus asjas nr 1-07-2573.

¹⁸⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 26.03.2007 otsus asjas nr 3-1-1-118-06, p 6.

¹⁸⁸ Näiteks: Tallinna Ringkonnakohtu 03.10.2006 otsus asjas nr 1-06-2708.

asjaolu, et ühes viimatinimetatutest kohtuasjas (kus oli 2 süüdistatavat) kuid apellatsiooni laiendas ringkonnakohus kriminaalasja arutamise piire kõigile süüdistatavatele, kuigi üks süüdistatavatest ei esitanud apellatsiooni. Seda põhjusel, et ebaõige süüteo kvalifitseerimisel leidis aset materiaalsooiguse ebaõige kohaldamine kohtu poolt, millega on süüdistatava olukorda raskendatud, sest kuriteo täideviimine on märksa ohtlikum kui selle jäämine katse staadiumi.¹⁸⁹ Maakohus on leidnud, et esitatud süüdistus tuleb ümberkvalifitseerida süüteo katseks 2 korral. Samuti taotles ühel korral ka prokurör kohtulikult arutamisel maakohus süüdistatavale süüksarvatud käitumise ümberkvalifitseerimist süüteo katseks. Teistes 5 kohtuotsustes juba alguses esitati kohtualustele süüdistuse inkrimineeritava kuriteo katses. Ülejäänud altkäemaksu ja pistisega seotud 19 kohtuasjas ei õnnestunud selgitada, miks süüdistatavatele inkrimineeriti süüks lõpuleviidud süütegu. Kõik 36 kohtuasja olid teo iseloomu poolest sarnased, mille suuremat osakaalu moodustasid altkäemaksu võtmise kriminaalasjad liiklus- või patrullpolitseinikke poolt. Kusjuures mõned viimatinimetatutest olidki ringkonnakohtu poolt ümberkvalifitseeritud süüteo katseks.¹⁹⁰

2.7 Kuriteo matkimine teistes riikides

Käesoleva peatüki eesmärk on võrrelda ja analüüsida välisriikide õigusakte ning anda ülevaade kuriteo matkimisega seotud regulatsioonidest. Õiguse võrdlemine on õiguse ajaloo osa, mille abil on võimalik uurida õiguskultuuride poolt pakutavaid erinevaid lahendusi. Tegemist pole pelgalt uue teabe ja selle analüüsiga, vaid võrdlemine õiguses kuulub õiguse mõistmise probleemi juurde tervikuna, pakub tuge juriidiliste otsustuste langetajatele ja tähendab mõneti õiguse enda edasiarendamist.¹⁹¹ Probleemid seoses kuriteo matkimise rakendamisega tekkivad tihti alles kohtumenetluse raames matkija provotseeriva käitumise hindamisel ja selle lubatavuse otsustamisel. Kohus püüab selgitada, kas matkija suutis jääda võimalikult passiivseks või ikkagi kihutas (provotseeris) isikut kuritegu toime panema.

Analüüsi käigus võrreldi 33 riigi¹⁹² õigusakte selgitamaks kuriteo matkimise või sellega sarnase toiminguga regulatsiooni olemasolu ja sellele esitatavate nõuete põhjalikkust. Võrdluse objektideks olid järgmised õigusaktid: politseiseadused, kriminaalmenetluse seadustikud ja jälitustegevust reguleerivad eriseadused. Käesolevast võrdlusest on välja jäetud *common law* õigusperekonda kuuluvad riigid, kus kuriteo matkimisega seotud problemaatika lahendatakse

¹⁸⁹ Harju Maakohtu 17.04.2008 otsus asjas nr 1-07-13118, p 7

¹⁹⁰ Näiteks: Harju Maakohtu 19.06.2008 otsus asjas nr 1-05-665.

¹⁹¹ Raul Narits. Õigusteade metodoloogia I. Õigusteabe AS Juura, Tallinn 1997, lk 25.

¹⁹² Rootsi, Norra, Soome, Läti, Leedu, Poola, Taani, Ukraina, Valgevenemaa, Tšehhi, Saksamaa, Holland, Belgia, Prantsusmaa, Hispaania, Portugal, Šveits, Itaalia, Sloveenia, Serbia, Slovakkia, Bulgaaria, Türgi, Rumeenia, Moldova, Venemaa, Bosnia ja Hertsoviina, Luksemburg, Austria, Itaalia, Küpros, Kreeka, Ungari.

ilmselt kohtupraktika tasandil (juhul, kui selline politseitoiming on seal kasutuses). Antud töös ei käsitle autor kohtupraktikast tulenevaid võimalikke asjolusid, vaid konkreetselt seadusest tulenevat.

Võrdluse läbiviimiseks püstitas autor järgmised uurimisküsimused iga uuritud riigi kohta:

1. Kas ja mis seadus reguleerib kuriteo matkimist?
2. Kas ja kuidas on kuriteo matkimine defineeritud?
3. Millistes kuritegude liikides tohib kuriteo matkimist kasutada?
4. Kes annab loa kuriteo matkimiseks?
5. Kui kauaks antakse luba?
6. Kas provokatsiooni keeld on otseselt sätestatud?

Analüüsi käigus selgus, et kuriteo matkimine üleüldiselt ei ole väga levinud jälitustoiming. Kuriteo matkimise ja sellega sarnase kriminaalse käitumise imiteerimise regulatsiooni on võimalik leida ainult 13 riigis 33 uuritud riigi seast. Need riigid on - Soome, Läti, Leedu, Taani, Ukraina, Valgevenemaa, Tšehhi, Holland, Šveits, Serbia, Venemaa, Bosnia ja Hertsoɡoviina, Austria. Enamasti on tegemist Ida Euroopa riikidega. Kuigi selliste riikide arv võrreldes loodetavaga osutus väiksemaks, leidis ka nende riikide õigusaktides uurimuse jaoks huvitavat ja tähelepanuväärset informatsiooni. Huvitav on asjaolu, et sellist üldist nimetust, mis tähistaks kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut, ei ole kasutuses (vt tabel nr 4). See omakorda raskendas teatud mõttes autori otsinguid. Seejuures sellisel kujul nagu see on sätestatud KrMS § 126⁸ on tõenäoliselt üsnagi ainulaadne nähtus õiguslikul maastikul.¹⁹³

Eeltoodule võib lisada, et mõnedes riikides on küll selline toiming kasutuses, kuid seaduse tasandil reguleerimata ning toimingu lubatavuse tingimused tulenevad kohtupraktikast. Näiteks Saksa kriminaalmenetluse seadustik lubab kasutada muudetud identiteediga politsei salaaģente mõnda liiki kuritegude avastamiseks.¹⁹⁴ Samas kuriteo matkimise või muu kriminaalse käitumise simuleerimise reegleid, mis tulenevad konkreetsest seaduse sättest, ei ole. Saksamaal on kuriteo matkimise kohaldamise reeglid välja kujunenud kohtupraktikast. Seal on kasutusel teokahtluse ja teovalmiduse mõisted selleks, et saaks hinnata kas teoprovokatsiooni puhul on ületatud lubatu piire või mitte.¹⁹⁵

Käesolevas analüüsis on toodud regulatsioonid 13 riigi kohta, kus kuriteo matkimine või sellega sarnane toiming on reguleeritud seaduse tasandil. Sellegi poolest ei tähenda see seda, et enamus nendest riikidest ei tunne taolist toimingut. Teiste riikide kriminaalmenetlus

¹⁹³ E. Kergandberg. Natukene privaatsusest ja mõnevõrra enam selle jälitutegevuslikust riivist isikuandmeid töötleva Eesti avaliku võimu poolt. – *Juridica* 2008/5, lk 552.

¹⁹⁴ Lõhmus (viide 8), lk 118.

¹⁹⁵ P.Randmaa. *Op cit*, lk 314.

seadustikes võib tihti leida norme ainult salaagentide rakendamise kohta. Lisaks ei saa autor välistada ega väita, et kuriteo matkimise või sellega sarnast regulatsiooni ei ole reguleeritud mõnes muus eriseaduses.

Seaduse tasemel kõige rohkem on kuriteo matkimist reguleeritu kriminaalmenetluse seadustikutes, esineb 9 korral. Soome politseiseadus on pigem erandjuhtumiks 13 riigi seas, kus saab leida kuriteo matkimisele lähedast toimingut. Soome õigus nimetab seda „varjatud tehinguks“, mis tähendab ostu pakkumist politsei poolt eesmärgiga ennetada, avastada või uurida kuritegu; või eesmärgiga saada kuriteo läbi teenitud tulu; või eseme, aine või vara ost, mida saab kasutada asitõendina. Analüüsi tulemuste andmetel kuriteo matkimist saab leida jälitustegevust reguleerivates eriseadustes ainult kahes riigis, s.o Venemaa, Valgevenemaa.

Riik														

Õigusakt	Eesti	Soome	Läti	Leedu	Taani	Tšehhi	Holland	Šveits	Serbia	Valgevenemaa	Austria	Venemaa	Ukraina	Bosnia ja Hertsegovina
Kriminaalmenetluse seadustik (KrMS)	X				X	X	X	X	X		X		X	X
Politseiseadus		X												
Jälitustegevust reguleeriv eriseadus (JTS)			X							X		X		
KrMS ja JTS			X	X										

Tabel 5. Kuriteo matkimise või sellega sarnase toiminguga esinemine teiste riikide õigusaktides.

Valgevenemaa ja Venemaa õigusmaastikul kasutatakse terminit *operatiiveksperiment*. Venemaa õigus ei selgita operatiiveksperimenti tähendust.¹⁹⁶ Seevastu Valgevenemaal operatiiveksperiment on maksimaalselt reaalsusele lähedase kunstliku keskkonna loomine, mille eesmärk on teatud sündmuse kas esile kutsumine või taasloomine või teatud katsete läbiviimine, mis toimub kontrolli all olevates tingimustes ja järelevalvetoimete organi kontrolli all, koos isiku kaasamisega, kelle suhtes on olemas andmed tema õigusvastase käitumise kohta, ilma, et isikut oleks teavitatud operatiiveksperimentis osalemisest eesmärgiga tõendada õigusvastaste tegude toimepanemist antud isiku poolt.¹⁹⁷ Toodud määrtlus sisaldab piisavate andmete nõude, mis Eestis tuleneb ainult kohtupraktikast.

Uuritud riikide seast ainult Lätis ja Leedus on kuriteo matkimisega sarnane toiming sätestatud nii järelevalvetoimete käsitlevas eriseaduses kui ka kriminaalmenetluse seadustikus. Sarnane olukord oli ka Eestis, kus kuriteo matkimisega seonduvat oli võimalik leida kahes

¹⁹⁶ РФ Федеральный закон об оперативно-розыскной деятельности. Arvutivõrgus: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=138366> (04.05.2014).

¹⁹⁷ Закон Республики Беларусь об оперативно-розыскной деятельности. Arvutivõrgus: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb0780.htm> (04.05.2014).

erinevas seaduses, seda kuni 01.01.2013 KrMS muudatuste jõustumiseni, peale mida JTS kaotas oma kehtivuse.

Leedus nimetatakse kuriteo matkimisega sarnast toimingut *kuritegu imiteerivaks käitumiseks*. Kuritegu imiteeriv käitumine tähendab lubatud tegevust, mis omab ametlikult kuriteo tunnuseid ja toimub eesmärgiga kaitsta üksikisiku õigusi ja vabadusi, vara, avalikku ja riigi julgeolekut kuritegelike katsete eest.¹⁹⁸ Kui vaadata ülaltoodud määratlust, võib öelda, et ka siin leidub sarnaseid jooni Eesti kuriteo matkimise sättega. Mõlemal juhul on ühiseks jooneks lubatud tegevus, milles esinevad kuriteo tunnused.

Seevastu Läti õigus nimetab kuriteo matkimisele sarnast toimingut kahes seaduses natukene erinevalt. Jälitustegevuse seaduses kasutatakse mõistet *uurimiseksperimet*, mis tähendab toimingut, mille eesmärk on luua teatud tingimused, et seeläbi selgitada välja huvi all olevaid isikuid või asju, või selgitada isiku tegevust, kelle suhtes jälitusmenetlus oli alustatud, või asjade liikumist sellistes tingimustes, ning selgitada selliste isikute motivatsiooni (subjektiivne külg) oma tegude toimepanemisel. Uurimiseksperimendi eesmärgiks on kontrollida isikute tegevuse võimalikkust ja modelleerida võimalikku isikute tegevust ja kontrollida asjade olemasolu või liikumist.¹⁹⁹ Kiriminaalmenetluse seadustik nimetab antud toimingut *eriliseks uurimiseksperimendiks*. Erilise uurimiseksperimendiga luuakse isiku igapäevast elu iseloomustav olukord või tingimused, et soodustada kuriteotahtluse avalikustamist, ja jäädvustatakse isiku tegevus sellistes tingimustes.²⁰⁰ Kaks nimetatud toimingut on oma olemuselt väga sarnased ja peamine erinevus seisneb selles, et esimene võib toimuda teatud tingimustel ka kriminaalmenetluse väliselt, aga teine eranditult alustatud kriminaalmenetluse raames.

Ülejäänud riikides - Taani, Tšehhi, Holland, Šveits, Serbia, Austria, Bosnia ja Hertsegovina, Ukraina - kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut on reguleeritud ikkagi kriminaalmenetluse seadustikes. Taani õiguse kohta tuleb märkida, et seal ei ole sellist eraldi kriminaalmenetluse seadustikku, vaid Õigusemõistmise seadustik²⁰¹ (ingl *Administration of Justice Act*). Nimetatud seadustik hõlmab endas enamus kriminaalmenetluse ja kriminaalkohtumenetluse reegleid.²⁰² Sel põhjusel on see akt antud uuringus pandud koos

¹⁹⁸ Republic of Lithuania law on operational activities. – Arvutivõrgus: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=418795 (04.05.2014).

¹⁹⁹ Latvia investigatory operations law. – Arvutivõrgus: http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/tulkojumi/meklet_dokumentus.html?query=investigatory&Submit=Mekl%C4%93t&resultsPerPage=10 (04.05.2014).

²⁰⁰ Criminal procedure law of the Republic of Latvia. Arvutivõrgus: http://legislationline.org/download/action/download/id/4779/file/Latvia_Criminal_Procedure_Law_am2013_en.pdf (04.05.2014).

²⁰¹ Danish administration of Justice Act. – Arvutivõrgus: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=11829> (04.05.2014).

²⁰² Pre-trial detention in the European Union. An Analysis of Minimum Standards in Pre-trial Detention and the Grounds for Regular Review in the Member States of the EU. Denmark *sine anno*, lk 59. – Arvutivõrgus: <http://www.ecba.org/extdocserv/projects/JusticeForum/Denmark180309.pdf> (05.05.2013).

teiste riikide kriminaalmenetluse seadustike ritta. Nimetatud riikide õiguses puudub kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu määratlus ja nimetus on enamasti seotud teatud tehingu tegemisega (v.a Taani ja Austria). Tabelis nr 4 on toodud iga riigi kohta kehtiv kuriteo matkimise või sellega sarnase tegevuse tähistamiseks vastav nimetus.

Taani ja Austria õigus ei anna konkreetset nimetust sellisele jälitustoimingule. Viimatinimetatud riikides leidub ainult sätted provokatsiooni keelu kohta. Taani õigusemõistmise seadustik keelab teoprovokatsiooni leebemalt. Nimelt ei tohi ajendada kedagi pakkudes abi või võttes ette muid meetmeid eesmärgiga õhutada kuritegu toime panema või jätkata selle toimepanemist (v.a kui politsei lülitub juba plaanitud või toimepandvale kuriteole ja muul viisil ei ole võimalik tõendid koguda ja tegemist on raske kuriteoga) ja samal ajal lubab toimepaneva kuriteo tehjolude mõõdukalt mõjutamist. Seevastu Austria kriminaalmenetluse seadustik väga rangelt keelab julgeolekuorganitele ja lepingulistele teenistujatele ükskõik kuidas mõjutada isikut.²⁰³

<i>Riik</i>	<i>Nimetus</i>
Eesti	kuriteo matkimine
Soome	varjatud tehing
Venemaa	operatiiveksperiment
Valgevenemaa	operatiiveksperiment
Läti	uurimiseksperiment; eriline uurimiseksperiment
Leedu	kuritegu imiteeriv käitumine
Ukraina	eriline uurimiseksperiment; kuriteokeskkonna simulatsioon
Holland	pseudo ost
Tšehhi	simuleeritud üleandmine
Šveits	simuleeritud tehing
Bosni ja Hertsegovina	simuleeritav/kontrollitav ost; simuleeritud altkäemaks
Serbia	simuleeritud ostu/müügi/äriteenuse osutamine; simuleeritud altkäemaksu pakkumine või aktsepteerimine
Austria	puudub
Taani	puudub

Tabel nr 6. Kuriteo matkimise või sellega sarnaste toimingute nimetused riikide kaupa

Eestis on alates 01.01.2013 kuriteo matkimine lubatud KrMS § 126² lg 2 loetletud kuritegude uurimisel kui on alustatud kriminaalmenetlust. Antud säte sisaldab kuritegude kataloogi jälitustoiminguid võimaldavate kuriteokoosseisude kohta. Enne seda kuritegude piiritlemine toimus sanktsioonimäära alusel. Muudatuse tegemist põhjustas seaduasandja soov oluliselt piirata selliste kuritegude hulka, mille puhul saab teostada jälitustoiminguid. Kataloogi koostamisel on jälitustoimingu lubatavuse määratlemisel lähtutud eelkõige *ultima ratio* põhimõttest, jättes sisse sealhulgas peitkuriteod ja organiseeritud kuritegevuse.²⁰⁴

²⁰³ Austria code of criminal procedure. – Arvutivõrgus: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=235570

²⁰⁴ Seletuskiri seaduse eelnõu 175 SE III juurde (viide 151), lk 9.

Alltoodud tabelis nr 5 on välja toodud kuritegude piiritlemise alused kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu läbiviimisel teistes riikides. Tuleb tõdeda, et ka siin esineb palju erinevusi. Ühed riigid lähtuvad sanktsiooni määrast, teised kuritegude raskusastmest, kolmandad aga lähtuvad kuriteo kataloogist.

Üldjuhul kuriteo matkimine või sellega sarnase toimingu läbiviimine on lubatud raskete ja eriti raskete kuritegude puhul. Uuritud riikide seadustes on väga erinev lähtumine kuritegude liigitamisel. Ühed lähtuvad raskusastmest, teised sanktsioonimäära piiritlemisest ja kolmandat kuritegude kataloogist. Kolme riigi, s.o Austria, Läti ja Tšehhi, puhul üldse puudus viide konkreetsetele kuriteo liikidele.

Riik														
Kuriteo liik	Eesti	Soome	Läti	Leedu	Taani	Tšehhi	Holland	Šveits	Serbia	Valgevenemaa	Austria	Venemaa	Ukraina	Bosnia ja Hertsegovina
Alates 2a vabadusekaotusest		X											X	
Alates 3a vabadusekaotusest														X
Alates 4a vabadusekaotusest							X							
Alates 6a vabadusekaotusest					X									
Rasked ja eriti rasked kuriteod				X						X		X		
Keskmise raskusega kuriteod												X		
Lubatud kuriteod kataloogi näol	X			X			X	X	X					
Välistatud kuriteod kataloogi näol					X									
Konkreetselt sätestamata			X			X					X			

Tabel 7 . Kuritegude piiritlemise alused.

Kuritegude piiritlemist fikseeritud raskusastme järgi saab leida 3 riigis 13 riigi seast. Need on Leedu, Valgevenemaa ja Venemaa. Venemaa lisaks rasketele ja eriti rasketele kuritegudele võimaldab teha operatiiveksperimenti ka keskmise raskusastmega kuritegude puhul. Samast põhimõttest lähtus ka Leedu õigus, sätestades kergemate kuritegude kataloogi kriminaalse käitumise simuleerimise rakendamiseks. Kergemate kuritegude kataloog on ka Hollandi õiguses, kus üldjuhul pseudoostud saab korralda kuritegudes, mille toimepanemise eest on ette nähtud vabadusekaotus vähemalt 4 aastat. Rääkides juba kuritegude piiritlemisest sanktsiooni määra alusel, siis kõrgeim määr on Taani riigis – vähemalt 6 aastat vangistust. Paralleelselt näeb Taani õigus ka välistatud kuritegude kataloogi, s.o kuriteod, mille puhul üldse ei tohi jälitutoiminguid teha, sh kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut. Kõige madalam sanktsiooni määr on Soomes ja Ukrainas – vähemalt 2 aastat vangistust.

Uuringu tulemused näitavad, et populaarsem viis kuritegude piiritlemiseks on kas minimaalse sanktsiooni määra või kuritegude kataloogi sätestamine. Raske öelda, milline

variant oleks parim. Seda otsustab juba iga konkreetne riik ise, kumb nendest on sobivaim siseriikliku õigusraamistiku jaoks.

Nii nagu teiste jälitustoimingute puhul on äämiselt oluline, et ka kuriteo matkimisele või sellega sarnasele toimingule oleks antud luba teise sõltumatu organi poolt. Juhtudel kui isik ei ole veel kuritegu toime pannud, kuid teda juba kahtlustatakse kuritegelikus käitumises, peab toimuma tõhus ja igakülgne kontroll vältimaks selliste olukordade tekkimist, kus isik paneb toime teo, mida ta ilma riigivõimupoolse sekkumiseta ei oleks toime pandud. Organ, kes teostab kontrolli peab veenduma, et isikul juba esineb kuritegelik tahe tegutseda vastavalt oma plaanile, ta hakkas või peaaegu hakkab tegutsema. Lähtuvalt EIK kontseptsioonist selliseks sõltumatuks organiks saab olla kõigepealt kohus, kuid vajalike ja piisavate garantiide ja normide olemasolul ka muud organid nagu prokuratuur.²⁰⁵ Eesti kriminaalmenetluse seadustik nõuab kuriteo matkimise läbiviimiseks eeluurimiskohtuniku loa, mida saab anda kuni 2 kuuks ja pikendada kuni 2 kuu kaupa. Teistes uuritud riigis loa andjale kehtivad nõuded on kajastatud alljärgnevas tabelis.

Riik														

Loa andja	Eesti	Soome	Läti	Leedu	Taani	Tšehhi	Holland	Šveits	Serbia	Valgevenemaa	Austria	Venemaa	Ukraina	Bosnia ja Hertsegovina
JT eest vastutava asutuse juht		X										X		
Prokuröör			X	X		X	X			X			X	
Kohtunik	X				X			X	X					X
Puudub											X			

Tabel 8. Kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu sanktsioneerimine teiste riikide seadusandluses.

Enamasti uuritud riikides annab kuriteo matkimiseks või sellega sarnaseks toiminguks loa kas prokurör või kohtunik. Vaadates eelpool toodud jaotust selgub, et prokuröril kui loa andja instantsil on kõige suurem osakaal, esineb 6 korral ja ühe võrra väiksem - kohtul, esineb 5 korral. Soomes ja Venemaal piisab, kui loa annab jälitustoimingu eest vastutava asutuse juht. Soomes politseiasutuse üksus, kes otsustas teostada varjatud teingut, peab hiljem tegema ka ettekande selle kohta.²⁰⁶ EIK kontseptsioonist lähtuvalt eelistatuim on kohtulik kontroll isegi prokuröri puhul, rääkimata juba asutuse juhi loast. Erandiks osutus Austria, kus uuritud säte üldse ei sisaldanud luba puudutavat regulatsiooni.

²⁰⁵ EIKo 04.01.2010, 18757/06, *Bannikova vs Venemaa.*, p 50

²⁰⁶ Police act of Finland. – Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1995/en19950493.pdf> (04.05.2014).

Mis puudutab loa pikkust, siis 13 riigist 6 riigis uuritud normid seda ei sätesta. Allpool on avaldatud kuriteo matkimiseks ja sellega sarnaseks toiminguks väljaantvate lubade maksimaalne tähtaja andmed erinevate riikide lõikes.

Kõige suuremat tähtaega kuni 12 kuud võib leida ainult ühes riigis, s.o Šveits. Samuti loa pikkuse minimaalne tähtaeg kuni 3 kuud esines ainult ühes riigis, s.o Serbia. Ülejäänud riikides antakse luba tähtajaga kuni 6 kuud. Siin tuleb täpsustada, et Bosnia ja Hertsegovinas kuriteo matkimisele või sellega sarnasele uurimismeetodile antakse luba ainult üheks toiminguks, kuigi loa kehtivus iseenesest on kuus kuud.²⁰⁷ Teiste sõnadega kuue kuu jooksul on võimalik rakendada kuriteo matkimisega sarnanevat toimingut ainult üks kord. Kui mingil põhjusel toiming ei õnnestu tuleb uus luba taodelda. Kõikide uuritud riikide seast ainult Eesti õigus näeb ette kõige lühema tähtajaga loa. Võrreldes Bosnija ja Hertsegovinaga puuduvad Eesti seadusandluses erisätted kuriteo matkimiseks loa andmise osas. Seega ei pea seadusandja tahte kohaselt kuriteo matkimine olema obligatoorselt ühekordne ja suhteliselt lühikesse ajavahemikku mahtuv käitumisakt, vaid võib endast kujutada ka pikemat aega vältavat tegevust.²⁰⁸ Nii nagu Eestis saab ka uuritud riikides, kus on sätestatud loa kehtivuse tähtaeg, pikendada seda põhjendatud taotluse alusel.

Riik	Eesti	Soome	Läti	Leedu	Taani	Tšehhi	Holland	Šveits	Serbia	Valgevenemaa	Austria	Venemaa	Ukraina	Bosnia ja Hertsegovina
Kuriteo liik														
Kuni 2 kuud	X													
Kuni 3 kuud									X					
Kuni 6 kuud		X	X	X						X				X
Kuni 12 kuud								X						
Aeg sätestamata					X	X	X				X	X	X	

Tabel 9. Kuriteo matkimise ja sellega sarnase toimingu loa pikkus teiste riikide seadusandluses.

Edasi käsitletakse veel üht olulist teemat seoses kuriteo matkimisega või sellega sarnase toiminguga, s.o toimingu lubatavuse tingimused ja provokatsiooni keeld valimikus olevate riikide õiguses. Nagu eelpool oli juba mainitud ei sisalda Eesti õigus otseselt lubatavuse tingimusi ega provokatsiooni keeldu. Lubatavuse tingimusi ei sisalda ka valimis olevate riikide õigus. Küll leidub provokatsiooni keeldu sisalduvaid sätteid. Alljärgnevas tabelis on näha, millistes riikides provokatsiooni keeld on konkreetselt ja selgelt seadusega keelatud kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu läbiviimisel.

²⁰⁷ Criminal procedure code of Bosnia and Herzegovina. – Arvutivõrgus: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>. (04.05.2014).

²⁰⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 06.03.2001 otsus asjas 3-1-1-15-01, p 10.2.

Riik													

Provokatsioon	Eesti	Soome	Läti	Leedu	Taani	Tšehhi	Holland	Šveits	Serbia	Valgevenemaa	Austria	Venemaa	Ukraina
Keelatud			X	X	X		X	X	X		X	X	X
Lubatud ebaoluline mõjutamine					X								
Sätestamata	X	X				X				X			

Tabel 10. Lubamatu teoprovokatsiooni keelu olemasolu

Saadud andmete kohaselt peaaegu kaks kolmandikku valimis olevatest riikidest sisaldab kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu regulatsioonis teoprovokatsiooni keeldu, millega rangelt keelatakse õhutada või kihutada isikut kuritegu toime panema. Austria õigus üldse ei sätesta mingeid menetlusreegleid antud toimingu läbiviimiseks, samas sisaldab õigus teoprovokatsiooni keeldu. Võib tunduda, et kuriteo matkimine või sellega sarnase toimingu kasutamine Austrias on järelikult keelatud. Tegelikult provokatsiooni keelav säte iseenesest seda ei välista. Sellised toimingud nagu pseudoostud on ikkagi lubatud kui tegevus on kooskõlas provokatsiooni keelava sättega (mis keelab õhutada isikut toime panema, jätkama või lõpetama kuritegu). Sellest tulenevalt Austria õigus lubab ainult ühineda juba toimepaneva kuriteoga, kui isik juba hakkas tegutsema (nt otsib potentsiaalset ostjat).²⁰⁹ Sellistes riikides nagu Bosnia ja Hertsegovina, Austria ning Serbia teoprovokatsiooni keelavas sättes on pandud rõhku ka selle karistatavusele.

Kõige avatum teoprovokatsiooni regulatsioon on Ukraina ja Taani õiguses. Nii Ukraina õigus keelab provotseerida ehk kihutada isikut kuritegu toime panema edasise paljastamise eesmärgil, aidata isikut kuritegu toime panna, mida ta muidu ei oleks sooritanud, ükskõik kuidas matkija ei soodustaks seda. Lisaks sellele ei tohi ka mõjutada isiku käitumist vägivallaga, ähvardustega või väljapressimisega. Ukraina oli ainuke riik, kus lisaks õhutamisele kuritegu toime panna otseselt keelatakse ka isiku mõjutamine eelpool mainitud viisidel.²¹⁰ Aga Taani teoprovokatsiooni keelu kõrval täpsustatakse, millega peavad agendid piirduma oma tegevuses. Nimelt peavad salaagendid piirduma ainult juba olemasolevate otsustega, mille eesmärk on toime panna kuritegu.²¹¹ Taani regulatsioon on ainulaadne osas, kus lubatakse seaduse tasandil kasutada mõõdukat mõjutamist kuriteo matkimise või sellega sarnase toimingu läbiviimisel ehk mitteoluliselt mõjutada toimepandva kuriteo tehioolusid.²¹²

²⁰⁹ P. De Koster. Terrorism: special investigation techniques. Strasburg: Council of Europe Publishing 2005, lk 65.

²¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України. Arvutivõrgus: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B2-17/page2> (04.05.2014).

²¹¹ Criminal procedure code of the Swiss Confederation. – Arvutivõrgus: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014).

²¹² Danish administration of Justice Act. – Arvutivõrgus: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=11829> (04.05.2014).

Eesti kriminaalmenetluse seadustik sellist võimalust ette ei näe. Samas kaalutletud aktiivsust võib kohus aktsepteerida. Kuriteo matkija ei või kindlasti olla kuriteo initsiaatoriks, sellele kihutajaks, sest KrMS § 126⁸ ei pea jälitustoiminguks mitte sellele kihutamist, vaid matkimist. Juhul, kui on võimalik tuvastada ja ongi tuvastatud mingi isiku kindel kavatsus panna toime väga raske kuritegu, ei oleks mingit alust kuriteo matkimist ennast ja selle raames matkija kaalutletud aktiivsust, millega välistatakse tegeliku kuriteo toimepanemine, pidada ebaseaduslikuks jälitustegevuseks.²¹³

²¹³ Kergandberg (viide 194), lk 552.

KOKKUVÕTE

Jälitustoimingutega kogutakse informatsiooni viisil, millega sekkutakse isiku õiguste ja põhivabaduste alasse varjatult, eesmärgiga varjata isiku eest tema kohta andmete töötlemist. Antud teema on ausa kohtumenetluse põhimõtte kontekstis delikaatne ja diskussioone tekitav nii ühiskonnas kui ka juristide seas. Oma töö eesmärgiks seadis autor analüüsida Eestis kehtivat kriminaalmenetlusliku jälitustegevuse regulatsiooni arengut ja kuriteo matkimise kehtiva regulatsioon vastavust ühiskonnas kujunenud olukorrale ning selle õiguslikku kaitset riigi omavoli vastu. Autor tõdeb, et kuigi kuriteo matkimise kohaldamise alus on seadustatud Eesti kriminaalmenetluse seadustikus (KrMS § 126⁸), tuleb vastav säte täiendada lubatavuse tingimustega ja kuriteo õhutamisele keelava klausliga.

Käesolevas töös annab autor ülevaade hiljuti toimunud jälitustegevuse korrastamise reformist ehk kõikide sellega seotud regulatsioonide ülekandmisest ühte seadusse, s.o kriminaalmenetluse seadustikku. Selle reformi käigus leidsid lahenduse paljud jälitustegevusega seotud probleemid, kuid see ei puuduta kuriteo matkimisega seonduvat, mis jäi oluliselt muutmata.

Eesti õiguses on kuriteo matkimise mõiste sisustatud väga lühidalt - kui kuriteotunnustega teo toimepanemine. Selle jälitustoimingu kohaldamist põhjendatakse vajadusega koguda kriminaalmenetluses teavet kuritegu kohta selle avastamise või kurjategija kinnipidamise eesmärgil. Ükski EV kehtivatest seadustest ei anna kuriteo matkimise sisulist avamist. Riigikohus on sisutanud kuriteo matkimise mõistet kui süüte jälgendamist, mis näitab vähemalt ühe poole näilikku valmisolekut panna toime süütegu, kes käitub vaadeldavas situatsioonis kui süüteoga kokkupuudet omav isik.

Riikide võrdlusest näeme, et sellist üldist nimetust, mis tähistaks kuriteo matkimist või sellega sarnast toimingut, ei ole kasutuses. Kõige sisukam kuriteo matkimisele sarnase toimingu mõiste on Valgevenemaal, mis sisuliselt väga sarnaneb ka Eesti kuriteo matkimise tähendusega. Nimelt maksimaalselt reaalsusele lähedase kunstliku keskkonna loomine, mille eesmärk on teatud sündmuse kas esile kutsumine või taasloomine või teatud katsete läbiviimine, mis toimub kontrolli all olevates tingimustes ja jälitusasutuse organi kontrolli all, koos isiku kaasamisega, kelle suhtes on olemas andmed tema õigusvastase käitumise kohta, ilma, et isikut oleks teavitatud selles osalemisest. Peamine erinevus seisneb selles, et Eestis matkija käitumises peavad kindlasti esinema kuriteotunnused.

Kuivõrd seadus ei too välja kuriteo matkimise kohaldamise lubatavuse tingimusi, pöördus autor kohtupraktika poole. Eesti Vabariigi kohtute ja EIK kohtupraktika analüüsist

selgus, millest tuleb lähtuda selliste jälitustoimingute nagu kuriteo matkimine või muu sellega sarnase toimu rakendamisel. Riigikohtu poolt välja toodud kontseptsioon paljusti ühtib EIK poolt väljatöötatud provokatsiooni hindamise temaatikaga. Kokkuvõtlikult tuleb provokatsiooni sisulise külje hindamisel vaadata esmase kahtluse alust ja ulatust, mõju avaldamise viisi ja intensiivsust ning provotseeritu isiku enda teovalmidust. Selles osas ei teki mingeid vastuolusi meie riigi kohtute ja EIK lähenemises provokatsiooni küsimuse lahendamisel. Kuid lisaks nimetatule hindab EIK ka provokatsiooni protsessuaalset aspekti, mis hõlmab muuhulgas vastutavas riigis materiaa-õiguslikku kaitse esinemise uurimist siseriiklikul tasandil provokatsiooni vältimiseks. EIK on korduvalt väljendanud seisukohta, et äärmiselt oluline on selgete ja ettenähtavate menetlusnormide sätestamine nii matkimise loa kui ka edasise järelevalve osas.

Kriminaalstatistika andmetest nähtub, et viimase kolme aasta jooksul on kuriteo matkimiseks väljastatud lubade arv püsinud stabiilsena, moodustades keskmiselt 99 kohtuluba iga aasta kohta. Samas avaldatud riiklik kriminaalstatistika ei too välja eraldi konkreetsemaid andmeid toimu läbiviimise kohta, nt süüteo liike jne.

Autori poolt üldistatud kriminaalasjadest (100 kohtulahendid), kus kuriteo matkimine oli läbiviidud kohtueelsel uurimisel, selgus, et kasutati nimetatud toimingut peamiselt järgmistes süütegudes: altkäemaksu ja pistisega seotud süüteod, narkootiliste ainete või lõhkematerjali/relvade/laskemoona ebaseadusliku käitlemisega seotud süüteod.

Praktikas matkimise ja provokatsiooni vaheline piir võib osutuda märkamatuks. Seega on äärmiselt oluline, et matkija n-õ provotseeriv käitumine jääks lubatu piiridesse, et jätta isikule, keda provotseeritakse, vaba valik, kas ta mängib kuriteo matkijaga kaasa või mitte. Tuleb tõdeda, et seadusandja andis uurimusasutustele võimaluse kasutada agente, kes võivad panna toime kuriteotunnustega tegusid, kuid ei kirjeldanud lubatud ja lubamata käitumise piire. Väljakujunenud olukorras on äärmiselt oluline matkija, eriti salajasele koostööle kaasatud isikute puhul, teadlikkus ja selge vahetegemise võimekus lubatud ja lubamatu käitumise eristamisel. Üldnõueks võib siis nimetada matkija suutlikkust jääda võimalikult passiivseks kogu matkimise jooksul. Provokatsiooni paremaks mõistmiseks on EIK välja töötanud selle määratluse, mille järgi politsei provokatsioon toimub siis, kui matkija ei piirdu oma tegevuses ainult kuriteo uurimisega põhiolemuslikult, vaid mõjutab subjekti eesmärgiga õhutada teda kuritegu toime panema, mida muidu ei olnuks toime pandud, selleks, et saada tõendid ja alustada kriminaalmenetlust.

Teoprovokatsiooni esinemise sageduse analüüsimisel Eesti kohtupraktika näitel, ei õnnestunud adekvaatset pilti saada. Seevastu kerkis teine probleem seoses teoprovokatsiooni võimalikkusega. Kuivõrd peaaegu pool uuritud kohtuasjadest oli lahendatud

kokkulepemenetluse raames, puudub võimalus saada provokatsiooni esinemise või mitteesinemise kohta piisavaid andmeid, sest antud liigi menetluse raames ei toimugi üldse tõendite uurimise menetlust ega vaielda süüküsimuse üle. Kohus uurib kas kokkulepe oli sõlmitud isiku vabal tahtel ja kas ta jääb kokkulepe juurde. Seejuures ei ole kahtlust, et matkimine kui kaalukas süütõend, võis just kallutada kahtlustatavaid nõustuma kokkulepemenetlusega ja end kurjategijaks pidama. Siinkohale ei tohiks tähelepanuta jätta ka EIK lähenemist provokatsiooni välistamiseks, mille järgi peab prokuratuur alati kuriteo matkimise korral tõendama, et tegemist ei olnud provokatsiooniga. Samuti kohtud peavad uurima asjas esinevaid faktilisi asjaolusid ja võtta vastu kõik vajalikud meetmed tõe väljaselgitamiseks, et saaks otsustada kas provokatsioon leidis aset või mitte. Isegi juhtudel, kui isik tunnistab oma süüd, ei vabasta antud asjaolu kohust võimaliku provokatsiooni küsimuse lahendamisest.

Eeltoodu arvesse võttes teeb autor ettepaneku täiendada kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁸ sätestatud kuriteo matkimise regulatsiooni Eesti kohtupraktikas väljatoodud kõnealuse järelevalvetoimingu lubatavuse tingimustega. Seisukohta kuriteo matkimise regulatsiooni puudulikkuse kohta ja vajadusele piiritleda seda teoprovokatsioonist on toetanud ka Riigikohus ja Õiguskantsler järelevalvetoimingu korraldamise reformi käigus oma vastavasisulistes arvamustes seaduseelnõu kohta. Lisaks on kuriteo matkimisega seotud probleemidest ja lubatavusest on palju diskuteeritud ka nii õiguskirjanduses.

Üks olulisi eeliseid on, et vastav seaduse täiendamine tagab praktikas suurema läbipaistvuse rakendamise reeglites ja tõhusama uurimise, mille tulemusel suureneb saadud tõendi kasutuskõlblikkuse garantii kohtus. Kuriteo matkimise lubatavuse kriteeriumide sätestamise läbi KrMS-is, väheneb matkija ebasooviva käitumise risk. Muidugi, ei saa väita, et lubatavuse tingimuste seadustamine kahtlemata lahendab kõik võimalikud probleemid. Kindlasti toob märkimisväärsed ja positiivsed nihked, mis lõppkokkuvõttes teenib hea uurimis- ja kohtupraktika huve. Tõenäoliselt tõstab see ka kohtupraktika pinnal väljatöötatud reeglite kohaldamise järjepidevust.

Tulenevalt teoprovokatsiooni võimalikkusest tuleks mõelda ka kuriteole õhutamise otsese keelu lisamist seadusse. Käesolevas töös läbi viidud riikide kuriteo matkimise või sellega sarnaste toimingute alaste regulatsioonide võrdluse tulemused näitavad, et peaaegu kõikides riikides on vastav keeld seaduses sätestatud, ning vaid üksikutel juhtumil, nii nagu Eestis ei pidanud seadusandja vajalikuks sellise sissekande lisamist. Siinjuures võib märkida, et järelevalvetoimingu korraldamise protsessi käigus seadusandja jõudis järeldusel, et kehtiv õigus koostöös kohtupraktikaga niigi annab selge õigusliku raamistiku, sh teoprovokatsiooni piiritlemise küsimuses. Selline lähenemine ei kattu EIK seisukohtadega, et järelevalvetoimingu

reguleeriv seadus peab ettenägema jälitustoimingute tegemiseks selged alused ja menetluskorra, mis on jälitustegevuse seaduslikkuse kontrollimise eelduseks. Tulenevalt PS §-st 3 lg 1 ja §-st 123 lg 2 on EIÕK ja EIK seisukohad konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad ja prioriteetsed Eesti seaduste suhtes. Seega tuleb kuriteo matkimise seaduslikkust hinnates igal juhul tähelepanu pöörata ka asjakohastele EIK lahenditele.

Teoprovokatsioon kätkeb endas negatiivsed tagajärjed provotseeritu isiku suhtes. Seega kuriteole õhutamise otsese keelu lisamine oleks sobivam variant, millega saab rõhutada matkija passiivse uurimise vajadust. Seda põhjusel, et sel teel saadud tõendid hiljem kasutatakse isiku karistamisel süüteo eest, mis tegelikult toimus uurimisasutuse kontrolli all ega saanud algusest peale jõuda lõpuleviimise staadiumisse.

Kuriteo matkimine oli seadustatud 1995.aastal, et kergendada õiguskaitseorganite tööd, kes uurivad kuritegusid, mida on äärmiselt raske avastada. Juba seaduse väljatöötamisel ajal viidati selle teema delikaatsusele ja põhjalikuma läbitöötamise vajadusele. Kuid siia maani ei ole olulisi muudatusi selles valdkonnas tehtud. Meie edasiarenevas ühiskonnas ja arvestades väljakujunenud olukorda, kahtlemata tuleb täiendavalt kaitsta kuriteo matkimisele allutatud isiku õigusi, leides tasakaal antud toimingu intensiivse põhiõiguste riive ja võimaliku kasuliku tulemi vahel. Tasakaalu saavutamine minimiseerib parandamatu vea tegemise riski ja tõstab saadud tõendi usaldusväärsust.

Lõpetuseks pöörab autor uuesti tähelepanu kokkulepemenetluse raames tehtud kohtuotsustele. Kuivõrd kohus ei hinda eeluurimisel kogutud tõendid eelpoolmainitud põhjustel, tuleb ka siin luua teatud formaalsed nõuded teoprovokatsiooni puudumise tõendamisele prokuröri poolt nii nagu seda nõuab EIK väljatöötatud provokatsiooni hindamise kontseptsioon. Kuigi selliste nõuete loomist võidakse kritiseerida üleliigsete formaalsustega, on nad olulised protseduurilised garantiid isiku põhiõiguste kaitse seisukohalt.

Autor leiab, et töö hüpotees, kriminaalmenetluse seadustiku kuriteo matkimise muutmise vajalikkusest on leidnud kinnitust. Käesolevas töös pakutud lahendused on põhjendatud nii teooriaga kui ka läbiviidud kohtupraktika ja teiste riikide regulatsioonide analüüsiga tulemustega. Provokatsiooni probleemaatika on tänapäeval aktuaalne. Kuivõrd jälitustoimingutega sekkutakse isikute põhiõigustesse intensiivselt, millest tulenevalt seatakse jälitustegevuse regulatsioonile kõrgemad nõudmised. Kõik eelpoolkirjeldatud ettepanekud võivad tõhustada kontrolli kuriteo matkimise rakendamise üle ja kaitsevad jälitustoimingule allutatud isikut riigivõimu kuritarvitamise ja põhiõigustesse põhjendamatu sekkumise eest.

DEVELOPMENT OF SURVEILLANCE ACTIVITIES REGULATION AND IMITATION OF A CRIMINAL ACT

РАЗВИТИЕ РЕГУЛЯЦИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ИМИТАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

С помощью оперативно-розыскных мероприятий данные собираются способом, в рамках которого вмешательство в сферу прав и свобод человека происходит тайно, чтобы скрыть от лица факт обработки его данных. Данная тема является в контексте права на справедливое судебное разбирательство очень деликатной и вызывающей много дискуссий как в обществе, так и среди юристов. Целью автора было проанализировать развитие регуляции оперативно-розыскной деятельности и соответствие действующего положения об имитации преступления сложившемуся положению в обществе, а также степень его правовой защиты от самоволия государства. Хотя основание для применения имитации преступления узаконено в уголовно процессуальном кодексе Эстонии (УПК ст 126⁸), необходимо его дополнить условиями, допускающими проведение данного мероприятия, и оговоркой, запрещающей подталкивать лицо к совершению преступления.

В данной работе автор даёт обзор проведённой реформы по упорядочности оперативно-розыскной деятельности, а точнее о пренесении всех связанных с этой деятельностью регуляций в один закон (в уголовно-процессуальный кодекс). В рамках этой реформы было решено много проблем, связанных с оперативно-розыскной деятельностью, но это не коснулось имитации преступления, которое так и осталось существенно не изменённым.

В эстонском праве понятие имитации преступления обозначено очень коротко – как совершение деяния с признаками преступления. Необходимость применения такого рода мероприятия объясняется важностью получить сведения о преступлении в ходе уголовного процесса, с целью его дальнейшего раскрытия или поимки преступника. Ни один из действующих законов Эстонской Республики не раскрывает содержательного значения имитации преступления. Государственный суд трактует имитацию преступления как подражание проступку, где как минимум одна сторона изображает мнимую готовность совершить данный проступок, т.е ведёт себя в рассматриваемой ситуации как лицо имеющее отношение к проступку.

Сравнительный анализ регуляций других стран показывает, что общего названия, обозначающего имитацию преступления или похожего на него другого действия, нет в

использовании. Самое содержательное определение имитации преступления или другого похожего на него действия можно найти в Белоруссии, которое по значению во многом схоже с имитацией преступления в Эстонии. А точнее искусственное создание обстановки, максимально приближенной к реальности, с целью вызвать определенное событие или воспроизведение события или проведение определенных опытов в полностью управляемых условиях и под контролем органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, с вовлечением лица, в отношении которого имеются данные о противоправной деятельности, без уведомления его об участии в оперативном эксперименте. Главное отличие состоит в том, что в Эстонии в поведении имитатора должны обязательно присутствовать признаки преступления.

Поскольку в законе нет никаких условий, допускающих проведение имитации преступления, то автор обратился за помощью к судебной практике. Из анализа судебной практики судов ЭР и Европейского суда по правам человека (далее ЕСПЧ) стало ясно, каких именно критерий надо придерживаться проводя имитацию преступления. Разработанная концепция Государственным судом ЭР по оценке возможной провокации во многом совпадает с подходом ЕСПЧ в решении таких вопросов. Коротко говоря при оценке провокации по существу необходимо установить основания и объём первичного подозрения, вид и интенсивность оказанного имитатором влияния, а также личную готовность провоцируемого к проступку. В этой части между судами нашей страны и ЕСПЧ не возникло никаких противоречий в решении вопроса провокации. В добавок к сказанному ЕСПЧ оценивает ещё и процессуальный аспект для исключения провокации в рассматриваемом деле, где помимо всего прочего исследуется наличие материально-правовой защиты от провокации в государстве-ответчике на уровне внутригосударственного законодательства. ЕСПЧ неоднократно высказывал мнение о том, что крайне важно наличие понятных процессуальных норм как в отношении выдачи разрешения на имитацию, так и дальнейшего надзора за ним.

Согласно криминальной статистике в течение последних 3 лет число выданных разрешений на имитацию преступления оставалось стабильным, образуя в среднем ежегодно 99 судебных разрешений. В то же время отсутствуют более конкретные статистические данные о проведённых такого рода мероприятиях, например виды проступков.

Из обобщённых автором уголовных дел (100 судебных решений), где была проведена имитация преступления в досудебном производстве, выяснилось, что главным

образом данное мероприятие используется в преступлениях связанных со взяточничеством, незаконным оборотом наркотиков или взрывоопасных веществ/оружия/боеприпасов.

Промежуточная граница между провокацией и имитацией может на практике оказаться почти незаметной. Следовательно, очень важно, чтобы поведение имитатора оставалось всегда в пределах допустимой нормы, оставляя лицу, которое провоцируется, свободный выбор играть вместе с имитатором преступления или нет. Надо признать, что законодатель дал следственным органам возможность использовать агентов, которые могут совершать деяния с признаками преступления, но не уточнил границу между дозволенным и не допустимым. В сложившейся ситуации крайне важна сознательность имитатора, а также его умение чётко различать между дозволенным и не допустимым поведением, особенно это касается лиц, привлечённых к тайному сотрудничеству со стороны. Общим требованием можно здесь назвать - способность остаться наиболее пассивным на протяжении всей имитации. Для лучшего понимания провокации ЕСПЧ разработал определение, согласно которому полицейская провокация происходит тогда, когда имитатор влияет на субъекта, с целью подтолкнуть его на совершение преступления, которое он иначе не совершил бы, для того, чтобы получить доказательства и возбудить уголовное дело.

Исследуя частоту проявления провокации на примере судебной практики ЭР, не удалось получить адекватной картины. В то время как возникла другая проблема, связанная с возможностью наличия в деле провокации. Поскольку почти половина исследуемых судебных дел была решена в рамках согласительного производства, где доказательства или вопрос виновности подсудимого не исследуются, то отсутствует возможность получить достаточно данных для заключений. В согласительном производстве суд выясняет по свободной воле подсудимый заключил соглашение и желает ли он при нём остаться. При этом не вызывает сомнения то, что именно имитация, как весомое обвинительное доказательство, могло подтолкнуть подозреваемого согласиться с согласительным производством и считать себя преступником. В данном случае нельзя оставить без внимания мнение ЕСПЧ, согласно которому прокуратура должна всегда доказать, что провокации не было. Также суды должны исследовать имеющиеся фактические обстоятельства и принять все меры для выяснения правды, чтобы окончательно решить имела ли место провокация или нет. Даже в случаях, когда лицо признаёт себя виновным, данное обстоятельство не освобождает судебные органы от решения вопроса о возможной провокации.

Учитывая всё выше изложенное автор предлагает дополнить ст. 126⁸ УПК разработанными в судебной практики ЭР условиями допускающими имитацию преступления. На неполноценность регуляции, касающейся имитации преступления, и необходимости ограничить данное оперативно-розыскное мероприятие от провокации, также указывали и Государственный суд ЭР и Канцлер права в ходе реформы упорядочности оперативно-розыскной деятельности. О проблемах, связанных с имитацией преступления, много обсуждалось и в юридической литературе.

Одним из существенных преимуществ внесения соответствующих поправок в закон является то, что на практике будет гарантирована большая прозрачность в правилах использования имитации преступления и более качественное расследование, в результате которого гарантия пригодности доказательства в суде возрастет. Наличие критерий, допускающих имитацию преступления, в УПК сократит риск нежелательного поведения имитатора. Конечно нельзя утверждать, что данный подход решит все возможные проблемы. Однако точно принесёт значительные и позитивные сдвиги, которые в конечном итоге сыграют положительную роль в следственной и судебной практике. По всей вероятности, это повысит последовательное применение разработанных правил и в судебной практике.

Исходя из возможности провокации, необходимо задуматься о внесении в закон прямого запрета на подталкивание к совершению преступления. В ходе данной работы был проведён сравнительный анализ регуляций имитации преступления или схожего с ним действия в других странах, результаты которого показывают, что почти во всех странах соответствующий запрет в законе имеет место. Только в отдельных случаях, как и в Эстонии, законодатель не посчитал необходимым такое дополнение в законе. В ходе реформы по упорядочности оперативно-розыскной деятельности, законодатель пришёл к выводам о том, что действующее право во взаимодействии с судебной практикой и так даёт чёткую правовую рамку, в том числе для различия провокации. Такой подход не совпадает с мнением ЕСПЧ, согласно которому закон об оперативно-розыскной деятельности должен предусматривать чёткие основания и процессуальный порядок, что является условием контроля законности оперативно-розыскной деятельности. Исходя из Конституции ЭР Конвенция о защите прав человека и мнения ЕСПЧ в толковании названной конвенции являются неотъемлемой частью и приоритетными в отношении законов ЭР.

Провокация преступления вмещает в себя негативные последствия для провоцируемого лица. Следовательно, внесение прямого запрета на подталкивание к преступлению является наиболее приемлимым вариантом, тем самым подчеркнув

необходимость пассивного исследования имитатора. Это объясняется тем, что таким путём полученное доказательство в последствии используется для наказания лица в проступке, которое на самом деле произошло под контролем следственных органов и не могло быть с самого начала доведено до конца.

Имитацию преступления узаконили в 1995 году, чтобы облегчить работу правоохранительным органам, которые занимаются расследованиями особо тяжких преступлений. Уже тогда на стадии разработки закона ссылались на деликатность этой темы и необходимость дальнейшей более основательной доработки. До сих пор никаких существенных изменений в данной области не произошло. В нашем развивающемся обществе и учитывая сложившуюся ситуацию, несомненно, необходимо дополнительно защитить права лиц, скрыто вовлечённых в имитацию преступления, установив равновесие между интенсивным нарушением основных прав человека в ходе имитации и возможным полезным результатом. Достижение такого равновесия минимизирует риск совершения неизбежной ошибки и повысит достоверность полученного доказательства.

В завершении автор ещё раз обращает внимание на судебные решения сделанные в ходе согласительного производства. Поскольку суд не оценивает собранные доказательства по вышеуказанным причинам, необходимо и здесь создать определённые формальные требования для доказывания отсутствия провокации со стороны прокурора так, как это требует разработанная ЕСПЧ концепция по оценке провокации. Хотя создание таких требований можно критиковать чрезмерной формальностью, они являются важными процессуальными гарантиями с точки зрения защиты основных прав человека.

По мнению автора гипотеза, поставленная в начале работы, нашла своё полной подтверждение. Предложенные решения обоснованы как теорией, так и результатами проведённых анализов судебной практики и регуляций других стран. Проблемы провокации на сегодняшний день являются актуальными. В связи с тем, что вмешательство в сферу основных прав и свобод человека оперативно-розыскными мероприятиями очень интенсивно, то в отношении регуляции такой деятельности установлены повышенные требования. Все вышеизложенные предложения могут улучшить контроль над применением имитации преступления и защитить лицо, скрыто вовлечённое в данный процесс, от злоупотребления государственной властью и необоснованному вмешательству в основные права человека.

KASUTATUD LÜHENDID

AvTS – Avaliku teenistuse seadus

Eelnõu I - Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 286
SE III

Eelnõu II - Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 175
SE III

EIK – Eurioopa Inimõiguste Kohus

EIOK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

EV – Eesti Vabariik

JAS – Julgeolekuasutuste seadus

JTS – Jälitustegevuse seadus

KarS – Karistusseadustik

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

KS eelnõu - Korrakaitse seaduse eelnõu 49 SE III

PPVS – Politsei ja piirivalveseadus

PS – EV Põhiseadus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Ahven jt (koost). Kuritegevus Eesti 2010. Tallinn: Justiitsministeerium 2011.
2. A. Ahven jt (koost). Kuritegevus Eesti 2011. Tallinn: Justiitsministeerium 2012.
3. A. Ahven jt (koost). Kuritegevus Eestis 2012. Tallinn: Justiitsministeerium 2013
4. А. Гриненко. Руководство по расследованию перступлений. Москва: Норма 2008.
5. B. Hay. Sting Operations, Undercover Agents, and Entrapment. - Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series 2003/10, paper No 441. Arvutivõrgus:
6. В. Некрасов. МВД России. Энциклопедия. Москва: Олма-Пресс 2002.
7. D. Tawil. Ready? Induct. Sting!': Arguing for the Government's Burden of Proving Readiness in Entrapment Cases. - Michigan Law Review 2000/98 (7).
8. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
9. E. Kergandberg jt. Kriminaalmenetlus. 2.tr. Tallinn: Sisekaitseakademia 2004
10. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
11. E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. – Juridica 2000/9.
12. E. Kergandberg. Natukene privaatsusest ja mõnevõrra enam selle jälitustegevuslikust riivist isikuandmeid töötleva Eesti avaliku võimu poolt. – Juridica 2008/5.
13. E. Kergandberg. Per aspera ad fair treial. – Juridica 2011/1
http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1229&context=harvard_olin(05.05.2013).
14. I. Cameron. National Security & the European Convention on Human Rights. Hague: Kluwer Law International 2000.
15. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Komm vlj. 3 tr. Tallinn: Juura 2009.
16. J. Sootak. Karistusõigus. Tallinn: Juura 2010.
17. K. Adomeit jt (koost). Ladina-Eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2005.
18. K. Käsper, M. Meior. Õigus austusele perekonna- ja eraelu vastu. - Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne 2012.
19. K. Puusepp (koost). Kaitsepolitsei aastaraamat 2012. Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus:
<http://www.kapo.ee/cms-data/text/38/44/files/kapo-aastaraamat-2012-est.pdf>
(05.05.2013)
20. M. Tzanou. The EU as an emerging „Surveillance Society“. - Vienna Online Journal on International Constitutional Law 2010/3, Vol 4.

21. P. De Koster. Terrorism: special investigation techniques. Strasburg: Council of Europe Publishing 2005.
22. P. Randmaa. Veelkord riigipoolsest teoprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud? - Juridica 2006/5.
23. R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
24. R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia I. Õigusteabe AS Juura, Tallinn 1997.
25. S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. – Akadeemis 2008/11.
26. T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006.
27. T. Järvet. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. - Sisekaitseakadeemia toimetised 2010/9.
28. T. Moonen. Special investigation techniques, data processing and privacy protection in the jurisprudence of the european court of human rights. - Pace International Law Review Online 2010/9, Vol 1.
29. U. Lõhmus. Kuriteo matkimisest. Kas riik võib provotseerida kuritegu? – Juridica 2006/4.
30. U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Abipolitseiniku seadus. – RT I 20.10.2010, 1 ... RT I 29.12.2011, 1.
2. Avaliku teenistuse seadus. - RT I 06.07.2012, 1 ... RT I 26.03.2013, 5.
3. EV Põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT 27.04.2011, 2.
4. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 1996, 11, 34.
5. Isikuandmete kaitse seadus. – RT I 2007, 24, 127 ... RT I 30.12.2010, 2.
6. Julgeolekuasutuste seadus. – RT I 2001, 7, 17 ... RT I 26.03.2013, 15.
7. Jälitustegevuse seadus. – RT I 1994, 16, 290 ... RT I 29.06.2012, 2 (kehtetu alates 01.01.2013).
8. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I 26.02.2014, 6.
9. Korrakaitse seadus. – RT I 22.03.2011 ... RT I 13.03.2014, 113.
10. Kriminaalkodeks. - RT 1992, 20, 287 ja 288 ... RT I 2002, 56, 350 (kehtetu alates 01.09.2002).
11. Kriminaalmenetluse kodeks. - ENSV ÜT 1961, 1, 4 ... RT I 2004, 27, 176 (kehtetu alates 01.07.2004).
12. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166 ... RT I 26.02.2014, 8.
13. Politsei ja piirivalve seadus. – RT I 2009, 26, 159 ... RT I 15.03.2014, 31.
14. Prokuratuuriseadus. – RT I 1998, 41, 625 ... RT I 21.12.2012, 16.
15. Siseministri 15.01.2013 määrus nr 2 ”Isiku salajasele koostööle kaasamise dokumenteerimise kord”. – RTL 18.01.2013, 19.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigikohtu otsused

1. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 26.03.2007 otsus asjas nr 3-1-1-118-06.
2. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.12.2004 otsus asjas nr 3-1-1-110-04.
3. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 06.03.2001 otsus asjas nr 3-1-1-15-01.
4. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 06.03.2001 otsus asjas nr 3-1-1-105-00.
5. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 09.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-121-0.
6. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.01.2014 otsus asjas nr 3-1-1-129-13
7. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.03.2003 otsus asjas nr 3-1-1-25-03.
8. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 09.05.2000 otsus asjas nr 3-1-1-57-01.
9. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 07.03.2000 otsus asjas nr 3-1-3-5-00.
10. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.09.2009 otsus asjas nr 3-1-1-60-09.
11. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18.10.2004 otsus asjas nr 3-1-1-85-04.
12. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10.10.2000 otsus asjas nr 3-1-1-92-00.
13. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.10.2004 otsus asjas nr 3-1-1-99-04.
14. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 10.05.2013 määrus asjas nr 3-4-1-3-13
15. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 20.03.2014 otsus asjas nr 3-4-1-42-13
16. Riigikohtu üldkogu 22.12.2000 määrus asjas nr 3-3-1-38-00.

Ringkonnakohtu otsused

17. Tallinna Ringkonnakohtu 21.01.2002 otsus asjas nr 2-1/52/2002
18. Tallinna Ringkonnakohtu 03.10.2006 otsus asjas nr 1-06-2708.
19. Tallinna Ringkonnakohtu 04.10.2007 otsus asjas nr 1-04-222.
20. Tallinna Ringkonnakohtu 05.09.2005 otsus asjas nr 2-1/450/05.
21. Tallinna Ringkonnakohtu 07.03.2013 otsus asjas nr 1-12-4098.
22. Tallinna Ringkonnakohtu 10.05.2005 otsus asjas nr 2-1/279/05.
23. Tallinna Ringkonnakohtu 11.03.2008 otsus asjas nr 1-05-689.
24. Tallinna Ringkonnakohtu 15.10.2008 otsus asjas nr 1-07-8224
25. Tallinna Ringkonnakohtu 15.10.2012 otsus asjas nr 1-11-11048.
26. Tallinna Ringkonnakohtu 17.06.2013 otsus asjas nr 1-12-9143

27. Tallinna Ringkonnakohtu 18.06.2013 otsus asjas nr 1-11-12591
28. Tallinna Ringkonnakohtu 20.01.2014 otsus asjas nr 1-12-2761
29. Tallinna Ringkonnakohtu 20.04.2007 otsus asjas nr 1-06-7262.
30. Tallinna Ringkonnakohtu 20.10.2009 otsus asjas nr 1-04-179
31. Tallinna Ringkonnakohtu 22.05.2012 otsus asjas nr 1-10-9271
32. Tallinna Ringkonnakohtu 26.09.2007 otsus asjas nr 1-06-7415
33. Tallinna Ringkonnakohtu 28.05.2007 otsus asjas nr 1-06-4072
34. Tallinna Ringkonnakohtu 28.09.2011 otsus asjas nr 1-10-11171.
35. Tartu Ringkonnakohtu 05.11.2009 otsus asjas nr 1-08-12788.
36. Tartu Ringkonnakohtu 16.09.2010 otsus asjas nr 1-08-14813.
37. Tartu Ringkonnakohtu 18.02.2010 otsus asjas nr 1-08-17149
38. Tartu Ringkonnakohtu 19.09.2002 otsus asjas nr 2-1-250/2002.
39. Tartu Ringkonnakohtu 24.05.2007 otsus asjas nr 1-06-6984.
40. Viru Ringkonnakohtu 13.03.2007 otsus asjas nr 1-06-6148
41. Viru Ringkonnakohtu 24.10.2007 otsus asjas nr 1-06-12185.

Maakohtu otsused

42. Harju Maakohtu 01.02.2013 otsus asjas nr 1-12-9222
43. Harju Maakohtu 01.03.2011 otsus asjas nr 1-10-3352.
44. Harju Maakohtu 02.02.2012 otsus asjas nr 1-10-9271
45. Harju Maakohtu 02.09.2011 otsus asjas nr 1-11-5872
46. Harju Maakohtu 06.10.2010 otsus asjas nr 1-10-11754
47. Harju Maakohtu 09.06.2009 otsus asjas nr 1-09-7727.
48. Harju Maakohtu 09.11.2010 otsus asjas nr 1-10-13913
49. Harju Maakohtu 10.05.2006 otsus asjas nr 1-05-223
50. Harju Maakohtu 10.10.2012 otsus asjas nr 1-12-8203
51. Harju Maakohtu 10.11.2005 otsus asjas nr 1-231/05.
52. Harju Maakohtu 10.11.2008 otsus asjas nr 1-08-9854
53. Harju Maakohtu 11.01.2012 otsus asjas nr 1-11-13807.
54. Harju Maakohtu 11.05.2006 otsus asjas nr 1-06-1691.
55. Harju Maakohtu 12.06.2013 otsus asjas nr 1-13-4956
56. Harju Maakohtu 12.11.2007 otsus asjas nr 1-07-12552
57. Harju Maakohtu 13.09.2005 otsus asjas nr 1-300/05/05.
58. Harju Maakohtu 14.06.2006 otsus asjas nr 1-06-5846

59. Harju Maakohtu 14.12.2006 otsus asjas nr 1-06-7262.
60. Harju Maakohtu 15.03.2010 otsus asjas nr 1-10-2653
61. Harju Maakohtu 15.11.2006 otsus asjas nr 1-06-10773
62. Harju Maakohtu 16.08.2012 otsus asjas nr 1-12-7679.
63. Harju Maakohtu 17.04.2008 otsus asjas nr 1-07-13118.
64. Harju Maakohtu 18.01.2010 otsus asjas nr 1-10-365
65. Harju Maakohtu 18.11.2013 otsus asjas nr 1-13-10229
66. Harju Maakohtu 19.06.2008 otsus asjas nr 1-05-665.
67. Harju Maakohtu 19.06.2008 otsus asjas nr 1-07-8224
68. Harju Maakohtu 19.09.2006 otsus asjas nr 1-06-8819
69. Harju Maakohtu 20.04.2011 otsus asjas nr 1-10-11171.
70. Harju Maakohtu 21.12.2007 otsus asjas nr 1-05-689.
71. Harju Maakohtu 22.04.2013 otsus asjas nr 1-13-1021
72. Harju Maakohtu 23.02.2006 otsus asjas nr 1-06-2049.
73. Harju Maakohtu 24.03.2008 otsus asjas nr 1-07-15922.
74. Harju Maakohtu 25.04.2011 otsus asjas nr 1-11-3614
75. Harju Maakohtu 25.05.2006 otsus asjas nr 1-06-6829
76. Harju Maakohtu 25.09.2013 otsus asjas nr 1-13-4872
77. Harju Maakohtu 26.05.2010 otsus asjas nr 1-10-6429
78. Harju Maakohtu 27.08.2009 otsus asjas nr 1-07-10419
79. Harju Maakohtu 28.04.2008 otsus asjas nr 1-07-8495
80. Harju Maakohtu 28.10.2008 otsus asjas nr 1-08-13400.
81. Harju Maakohtu 30.01.2006 otsus asjas nr 1-06-820.
82. Harju Maakohtu 30.01.2012 otsus asjas nr 1-11-2877.
83. Harju Maakohtu 30.11.2011 otsus asjas nr 1-11-12467.
84. Narva Linnakohtu 01.11.2004 otsus asjas nr 1-552/03.
85. Pärnu Maakohtu 04.05.2007 otsus asjas nr 1-06-7415
86. Pärnu Maakohtu 19.11.2012 otsus asjas nr 1-12-4098
87. Pärnu Maakohtu 25.01.2013 otsus asjas nr 1-12-9143
88. Pärnu Maakohtu 30.10.2013 otsus asjas nr 1-13-8070
89. Tartu Maakohus 03.12.2013 otsus asjas nr 1-13-3709
90. Tartu Maakohus 04.04.2005 otsus asjas nr 1-276/2005.
91. Tartu Maakohus 07.03.2005 otsus asjas nr 1-647/2002.
92. Tartu Maakohus 10.12.2010 otsus asjas nr 1-09-22301
93. Tartu Maakohus 14.02.2007 otsus asjas nr 1-06-6984

94. Tartu Maakohus 16.11.2006 otsus asjas nr 1-04-128
95. Tartu Maakohus 19.11.2010 otsus asjas nr 1-10-15279
96. Tartu Maakohus 21.04.2009 otsus asjas nr 1-08-13635
97. Tartu Maakohus 27.05.2005 otsus asjas nr 1-372/2005.
98. Tartu Maakohus 28.03.2013 otsus asjas nr 1-13-2000
99. Viru Maakohtu 01.04.2007 otsus asjas nr 1-07-2573.
100. Viru Maakohtu 06.08.2009 otsus asjas nr 1-09-11573.
101. Viru Maakohtu 07.01.2008 otsus asjas nr 1-08-151.
102. Viru Maakohtu 10.06.2010 otsus asjas nr 1-08-17149.
103. Viru Maakohtu 13.04.2009 otsus asjas nr 1-08-12788.
104. Viru Maakohtu 13.04.2009 otsus asjas nr 1-08-12788.
105. Viru Maakohtu 13.12.2013 otsus asjas nr 1-13-11291.
106. Viru Maakohtu 14.10.2013 otsus asjas nr 1-13-8167
107. Viru Maakohtu 16.09.2008 otsus asjas nr 1-08-10497.
108. Viru Maakohtu 21.01.2008 otsus asjas nr 1-06-12960.
109. Viru Maakohtu 22.03.2012 otsus asjas nr 1-09-2029.
110. Viru Maakohtu 26.09.2011 otsus asjas nr 1-11-1758.
111. Viru Maakohtu 26.11.2008 otsus asjas nr 1-08-15623
112. Viru Maakohtu 27.01.2010 otsus asjas nr 1-10-957.
113. Viru Maakohtu 27.01.2010 otsus asjas nr 1-10-957.
114. Viru Maakohtu 28.03.2008 otsus asjas nr 1-08-2089.
115. Viru Maakohtu 28.03.2013 otsus asjas nr 1-12-3652.
116. Viru Maakohtu 29.09.2003 otsus asjas nr 1-351/03.
117. Viru Maakohtu 30.06.2009 otsus asjas nr 1-09-3480.
118. Viru Maakohtu 31.01.2008 otsus asjas nr 1-06-12960.
119. Viru Maakohus 04.09.2009 otsus asjas nr 1-08-17149
120. Viru Maakohus 05.07.2007 otsus asjas nr 1-06-12185
121. Viru Maakohus 11.12.2008 otsus asjas nr 1-08-13102
122. Viru Maakohus 14.11.2013 otsus asjas nr 1-112-2761
123. Viru Maakohus 15.03.2007 otsus asjas nr 1-07-1278
124. Viru Maakohus 26.09.2011 otsus asjas nr 1-11-1758
125. Viru Maakohus 29.11.2006 otsus asjas nr 1-06-6148

Kasutatud Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused

1. Euroopa Inimõiguste Kohtu 01.03.2011 otsus, kaebuse nr 13109/04, *Lalas vs Leedu*
2. Euroopa Inimõiguste Kohtu 01.07.2008 otsus, kaebuse nr 10071/04, *Malininas vs Leedu*
3. Euroopa Inimõiguste Kohtu 02.08.1984 otsus, kaebuse nr 8691/79, *Malone vs UK*
4. Euroopa Inimõiguste Kohtu 04.01.2010 otsus, kaebuse nr 18757/06, *Bannikova vs Venemaa*
5. Euroopa Inimõiguste Kohtu 05.02.2008 otsus, kaebuse nr 74420/01, *Ramanauskas vs Leedu*
6. Euroopa Inimõiguste Kohtu 08.01.2013 otsus, kaebuse nr 25282/07, *Baltinš vs Lāti*
7. Euroopa Inimõiguste Kohtu 09.07.1998 otsus, kaebuse nr 44/1997/828/1034, *Teixeira de Castro vs Portugal*
8. Euroopa Inimõiguste Kohtu 11.02.2014 otsus, kaebuse nr 16463/08, *Sandu vs Moldova*
9. Euroopa Inimõiguste Kohtu 12.11.2013 otsus, kaebuse nr 17711/07, *Sepil vs Türgi*
10. Euroopa Inimõiguste Kohtu 15.06.1992 otsus, kaebuse nr 12433/96, *Lüdi vs Šveits*
11. Euroopa Inimõiguste Kohtu 15.12.2005 otsus, kaebuse nr 53203/99, *Vanyan vs Venemaa*
12. Euroopa Inimõiguste Kohtu 23.03.2010 otsus, kaebuse nr 17426/02, *Calabro vs Itaalia*
13. Euroopa Inimõiguste Kohtu 24.06.2008 otsus, kaebuse nr 74355/01, *Miliniene vs Leedu*
14. Euroopa Inimõiguste Kohtu 26.10.2006 otsus, kaebuse nr 59696/00, *Khudobin vs Venemaa*
15. Euroopa Inimõiguste Kohtu 29.09.2009 otsus, kaebuse nr 23782/06 ja 46629/06, *Konstantin ja Stojan vs Ungari*.

MUUD KASUTATUD ALLIKAD

1. Eesti Adokatuuri 27.12.2011 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta. - Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#LDRdp6Er> (03.03.2013).
2. Eesti Vabariigi Siseministeerium. Turvalisuspoliitika 2012. Kokkuvõte „põhisuundade aastani 2015“ täitmisest 2011 aastal. Tallinn 2012. Arvutivõrgus: https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/siseministeerium/Turvalisuspoliitika_2012_final.pdf (25.04.2014)
3. Justiitsministeeriumi 05.03.2009 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (13.03.2013).
4. Justiitsministeeriumi 23.12.2010 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130302231030> (02.03.2013)
5. K. Koppel (toim). Eakas Maardu pereisa tellis kasupoja mõrva. – Eesti Rahvusringhääling 26.10.2011. Arvutivõrgus: <http://uudised.err.ee/v/eesti/c9240c22-0560-45f6-9eb3-dcb1f15b35f2> (29.04.2014).
6. Korrakaitse seaduse eelnõu. 49 SE III. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=93502&u=201305001337> (05.05.2013)
7. Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu. 594 SE. – Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emspain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (05.05.2013).
8. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 175 SE III. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=1473805&u=20130505005628> (05.05.2013)
9. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 286 SE III. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505002216> (05.05.2013)

10. Pre-trial detention in the European Union. An Analysis of Minimum Standards in Pre-trial Detention and the Grounds for Regular Review in the Member States of the EU. Denmark. – Arvutivõrgus:
<http://www.ecba.org/extdocserv/projects/JusticeForum/Denmark180309.pdf> (05.05.2013).
11. Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Chapter 1. Arvutivõrgus:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (04.03.2013).
12. Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Explanatory memorandum. Arvutivõrgus:
http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/Rec%20_2005_%2010%20E%20Explanatory%20memorandum.pdf (04.03.2013)
13. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2011. aastal. Arvutivõrgus:
http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%2Bpeaprokur%C3%B6ri%2B%C3%BClevaade%2BRiigikogu%2Bp%C3%B5hiseaduskomisjonile%2B2012.pdf (05.05.2013)
14. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. Aastal. Arvutivõrgus:
http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_pohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf (04.05.2014).
15. Riigikogu toimetatud stenogramm 12.09.2013. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1378972622#pk13436> (23.04.2014)
16. Riigikogu toimetatud stenogramm 16.01.1995. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=790246920#pk1900002134> (14.03.2013)
17. Riigikogu toimetatud stenogramm 26.01.1995. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=791107200#pk1900002184> (14.03.2013)
18. Riigikohtu 09.12.2010 täiendav arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III kohta. Arvutivõrgus:

- <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (13.03.2013)
19. Riigikohtu 13.01.2012 arvamus eelnõu 175 SE III kohta. Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#LDRdp6Er> (05.05.2013)
20. Salla, J (koost). 2013.aasta jälitusstatistika aruanne. – Kriminaalpoliitika analüüs 2014/2. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59439/2013.+aasta+j%E4litusstatistika+aruanne.pdf> (04.05.2014).
21. Seletuskiri eelnõu kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse 175 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505025139> (05.05.2013)
22. Seletuskiri julgeolekuasutuste seaduse eelnõu ja vabariigi valitsuse seaduse § 60 muutmise seaduse eelnõu 359 SE juurde. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003671359 (01.03.2013)
23. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 322 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=398413&u=20140429003455> (28.04.2014)
24. Seletuskiri korrakaitse seaduse eelnõu 49 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=93502&u=20130301142604> (01.03.13)
25. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 594 SE juurde. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (04.02.2013)
26. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 286 SE III teise lugemise juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130505025139> (05.05.2013)
27. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III juurde. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313202153> (12.12.2013)

28. Õiguskantleri ettepanek nr 23 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta. Arvutivõrgus:http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ett_epanek_nr_23_riigikogule_krmsrs_ss_25_prim_kooskola_ps-ga.pdf (23.04.2014)
29. Õiguskantsleri 13.09.2013 taotlus nr 12 Riigikohtule. Arvutivõrgus:http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_taatlus_nr_12_kriminaalmenetluse_seadustiku_rakendamise_seaduse_ss_25-1_pohiseadusparasuse_kohta.pdf (23.04.2014)
30. Õiguskantsleri 19.01.2012 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduse muutmise seaduse eelnõu 175 SE III kohta. - Arvutivõrgus:http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_eelnoul_e_kriminaalmenetluse_seadustiku_muutmise_eelnou.pdf (05.05.2013)
31. Õiguskantsleri 24.01.2013 taotlus nr 10 Riigikohtule. Arvutivõrgus:http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_taatlus_nr_10_ja_litustoiimingust_teavitamine.pdf (23.04.2014)
32. Õiguskantsleri 25.08.2011 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III kohta. Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313200742> (13.01.2013)
33. Õiguskantsleri 25.11.2008 arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 286 SE III kohta. Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=326916&u=20130313200742> (13.03.2013)
34. Õiguskantsleri ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta. Arvutivõrgus:http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_12_riigikogule_jalitustoiimingust_teavitamine_ja_kontroll.pdf (01.03.2013)

Kasutatud internetileheküljed

1. Austria code of criminal procedure. – Arvutivõrgus:
http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=235570
2. Criminal procedural code of the Federation of Bosnia and Herzegovina. – Arvutivõrgus:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

3. Nederland wetboek van Strafvordering. – Arvutivõrgus:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/EersteBoek/TitelVA/Derdeafdeling/Artikel126z/geldigheidsdatum_22-03-2013#
4. Republic of Lithuania law on operational activities. – Arvutivõrgus:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=418795
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo. Arvutivõrgus:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=163482&p_query=&p_tr2=2
6. Latvia investigatory operations law. – Arvutivõrgus:
http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/tulkojumi/meklet_dokumentus.html?query=investigatory&Submit=Mekl%C4%93t&resultsPerPage=10
7. Latvia criminal procedural law. – Arvutivõrgus:
http://legislationline.org/download/action/download/id/4779/file/Latvia_Criminal_Procedure_Law_am2013_en.pdf
8. Criminal procedure code of the Republic of Serbia. –
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
9. Police act of Finland – Arvutivõrgus:
<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1995/en19950493.pdf>
10. Criminal procedure code of the Swiss Confederation. – Arvutivõrgus:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
11. Administration of justice act of Denmark. – Arvutivõrgus:
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=121708>
12. Czech Republic act on criminal procedure. – Arvutivõrgus:
<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=953>
13. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Arvutivõrgus:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B2-17/page2>
14. Закон Республики Беларусь об оперативно-розыскной деятельности. – Arvutivõrgus:
<http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb0780.htm>
15. Федеральный закон РФ об оперативно-розыскной деятельности. – Arvutivõrgus:
<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=138366>

Eelnõu nr	Akti nimetus	Akti algataja, esitaja	Juhtivkomisjon	Registreerimise, lugemise/arutamise kuupäevad	Vastuvõtmise kuupäev	Väljakuulutamise otsuse nr ja kuupäev	Avaldatud Riigiteatajas	Jõustumise kuupäev
286 SE	Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seadus	Vabariigi Valitsus	ÕIGK	09.06.2008 05.11.2008 23.11.2010 16.02.2011 17.02.2011	17.02.2011	Nr 854 09.03.2011	RT I, 21.03.2011, 2	01.01.2012 Kehtetu [RT I, 29.06.2012,2]
123 SE	Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse muutmise seadus	Õiguskomisjon	ÕIGK	26.10.2011 16.11.2011 06.12.2011 08.12.2011	08.12.2011	Nr 34 13.12.2011	RT I, 22.12.2011, 3	23.12.2011
175 SE	Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus	Vabariigi Valitsus	ÕIGK	06.02.2012 06.03.2012 30.05.2012 06.06.2012	06.06.2012	Nr 116 20.06.2012	RT I, 29.06.2012, 2	09.07.2012, osaliselt 01.01.2013 ja 01.01.2015

1. BOSNIJA JA HERTSEGOVINA

Kriminaalmenetluse seadustik art 116

- (1) Kui tõendite kogumine muude vahenditega ei ole võimalik või selle kogumisega võivad kaasneda ebaproportsionaalsed raskused, võib kasutada eriuurimismeetodit isiku vastu, kelle suhtes on põhjendatud kahtlus, et ta on toime pannud või oli koos teiste isikutega, kes panid toime või osales käesoleva seadustiku artikli 117 kuriteo toimepanemisel.
- (2) Käesoleva artikli lõikes 1 mainitud eriuurimismeetodid on järgmised:
 - e) teatud objektide simuleeritav ja kontrollitav ost ning simuleeritud altkäemaks;

2. SOOME

Politseiseadus § 18 - Mõisted

- (1) Käesoleva seaduse tähenduses:
 - 5) *varjatud tehing* on ostu pakkumine politsei poolt eesmärgiga ennetada, avastada või uurida kuritegu; või eesmärgiga saada kuritegelikul teel teenitud tulu; või eseme, aine või vara ost, mida saab kasutada näidisenä, v.a kui ennetamine, avastamine või kuriteo uurimine, või kuritegelikul teel teenitud tulu saamine ei nõua suurema ostu sooritamist kui ainult näidiseks või eseme, aine või vara ostmist teatud suurusel tervikuna;

3. LÄTI

Jälitustegevuse seadus § 15 - Uurimiseksperiment

- (1) *Uurimiseksperiment* on jälitusasutuse ametnike poolt läbiviidav toiming eesmärgiga luua teatud tingimused, et seeläbi selgitada välja huvi all olevaid isikuid või asju, või selgitada isiku tegevus/teod, kelle suhtes jälitusmenetlus oli alustatud, või asjade liikumist sellistes tingimustes, ning selgitada selliste isikute motivatsioon (subjektiivne külg) oma tegude toimepanemisel.
- (2) Samuti uurimiseksperimenti võib alustada eesmärgiga:
 - 1) kontrollida isikute tegevuse võimalikkust ja selle eesmärke;
 - 2) modelleerida võimalikku isikute tegevust ja kontrollida asjade olemasolu või liikumist;
 - 3) luua soodne olukord jälitusasutusele jälituslike ülesannete täitmiseks.

- (3) Uurimiseksperiment, mille eesmärk on isikute, kelle suhtes uurimismenetlus läbi viiakse, käitumise jäädvustamine olukorras, kus kutsutakse esile kuriteo või muu õigusvastase teo tunnused, võib toimuda ainult kooskõlastatult prokuröriga.

Kriminaalmenetluse seadustik § 225 - Eriline uurimiseksperiment

- (1) Eriline uurimiseksperiment toimub eeluurimiskohtuniku loa alusel, kui on alust arvata, et:
- 1) isik, kes on varem toime pannud kuriteo, valmistub või on juba alustanud kuriteo toimepanemist;
 - 2) konkreetne kuritegu on võimalik ära hoida alustatud kriminaalmenetluse raames;
 - 3) andmeid tõendamiseseme asjaolude kohta on võimalik saada eksperimendi tulemusel, ja kui vajaliku informatsiooni saamine on võimatu või oluliselt raskendatud ilma sellise tegevuseta;
- (2) Erilise uurimiseksperimentiga luuakse isiku igapäevast elu iseloomustav olukord või tingimused, et soodustada kuriteo tahtluse avalikustamist, ja jäädvustatakse isiku tegevus sellistes tingimustes.
- (3) isiku tegevuse provotseerimine on keelatud samamoodi kui isiku mõjutamine vägivalla, ähvarduste või väljapressimisega, või abitu seisundi ärakasutamisega.
- (4) Kui eriline uurimiseksperiment lõpeb kuriteo toimepannud isiku avaliku salvestamisega, peab protokoll olema koostatud selle isiku juuresolekul sellise salvestuse suhtes.

4. LEEDU

Kriminaalmenetluse seadustik art 159 - Luba simuleeritud kuriteo sooritamiseks

- (1) prokurör, kes sai isikult teada, et talle on pakutud kuritegu toime panna või osaleda selle toimepanemisel, võib pöörduda taotlusega eeluurimiskohtuniku poole, et lubada isikule kuritegu simuleerivat käitumist, mille tulemusel saaks selgitada kuriteo eest vastutavaid üksikisikuid. Taotlus peab sisaldama käesoleva seaduse § 159 p 2 sätestatud nõudeid.
- (3) Simuleeritava kuriteo toimepanemisel on keelatud provotseerida isikut kuritegu toime panna.

Operatiivtegevuse seadus art 3 - Mõisted

punkt 20 - *kuritegu imiteeriv käitumine* tähendab lubatud tegevust, mis omab ametlikult kuriteo tunnuseid ja toimub eesmärgiga kaitsta üksikisiku õigusi ja vabadusi, vara, avalikku ja riigi julgeolekut kuritegelike katsete eest.

5. HOLLAND

Kriminaalmenetluse seadustik art 126i

lõige 1 – kui on kahtlus, et artiklis 67 lg 1 määratletud kuritegu leidis aset prokurör võib anda uurijale loa kahtlustatavalt kauba ostmiseks (pseudo ost) või teenuse osutamiseks (pseudo teenus).

6. VENEMAA

Operatiiv-Jälitustegevuse seadus

§ 6 - Operatiiv-jälituslikud toimingud

punkt 14 - operatiiveksperiment

§ 8 - Operatiiv-jälituslike toimingute läbiviimise tingimused

3 osa 7 lõige - Operatiiveksperimenti läbiviimine on lubatud eesmärgiga tuvastada, ennetada, tõkestada ja avastada keskmise raskusastmega, raskeid või eriti raskeid kuritegusid, samuti tuvastada ja kindlaks teha isikuid, kes neid ettevalmistab, paneb toime või pani toime.

7. UKRAINA

Kriminaalmenetluse seadustik

§ 246 - Jälitustoimingute läbiviimise alused

- (1) Jälitustoiming on uurimistoimigu liik, mille kasutamise fakt ja meetodid ei kuulu avaldamisele, välja arvatud käesolevas seadustikus ettenähtud juhtudel.
- (2) Jälitustoiminguid tohib läbi viia juhtudel, kui andmeid kuriteo või selle toimepandud isiku kohta ei ole võimalik saada muul viisil. Käesoleva seadustiku paragrahvides 260, 261, 262, 263, 264 (tegevuse osas, mis toimub eeluurimikohtuniku otsuse alusel) 267, 269, 270, 271, 272, 274, toimuvad ainult kriminaalmenetluse raames ja raskete ning eriti raskete kuritegude uurimisel.

§ 271 - Järelevalve toimepandva kuriteo üle

- (1) Järelevalvet toimepandva kuriteo üle võib läbi viia siis, kui on piisavad andmed järeldamiseks, et raske või eriti raske kuritegu ettevalmistatakse või pannakse toime, ja toimub järgmistes vormides:
 - 4) eriline uurimiseksperiment
 - 5) kuriteo keskkonna imitatsioon
- (2) Järelevalvet toimepandva kuriteo üle ei toimu, kui selliste toimingute tulemusel ei saa täielikult vältida:
 - 1) rünnakut elule või isiku(te)le raskete kehavigastuste tekitamist;
 - 2) ainete levitamist, mis on ohtlikud inimeste elule;
 - 3) isikute põgenemist, kes panid toime rasked või eriti rasked kuriteod;
 - 4) keskkonna või tehnogeenset õnnetust;
- (3) Järelevalvega seoses jälitustoimingutega toimepandva kuriteo ettevalmistamisel ja läbiviimisel on keelatud provorseerida (kihutada) isikut kuritegu toime panema edasise paljastamise eesmärgil, aidates isikut kuritegu toime panna, mida ta muidu ei oleks sooritanud, ükskõik kuidas uurija ei soodustaks seda, või nimetatud eesmärgil mõjutada isiku käitumist vägivallaga, ähvardustega või väljapressimisega. Sellisel viisil saadud asju ja dokumente ei või kasutada kriminaalmenetluses.

8. AUSTRIA

Kriminaalmenetluse seadustik § 25

Julgeolekuorganitel nagu ka kõigil teistel avalikel ametnikel ja lepingulistel teenistujatel on rangelt keelatud mõjutada kahtlustuse jaoks põhjenduste hankimist või kahtlustatava süü tõendamist seeläbi, et teda õhutatakse karistatava tegevuse toimepanemisele, jätkamisele või lõpetamisele või salaja määratud isikud meelitavad temalt välja ülestunnistused, mis tuleb edastada kohtule.

9. ŠVEITS

Kriminaalmenetluse seadustik art 295 - Raha simuleeritud tehinguks

- 1) Prokuröri palvel võib Konföderatsioon kindlustada vajalikus arvus, vormis ja nimiväärtuses raha summas Keskpanga kaudu, eesmärgiga simuleerida tehingut ja esitada tõendeid maksevõimekusest.
- 2) Taotlus tuleb esitada Politsei Föderaalbüroole koos asjaolude kokkuvõttega.

- 3) Prokurör võtab ette vajalikke abinõusid usaldatud raha kaitsmiseks. Raha kaotamise eest vastutab Konföderatsioon või kanton, kuhu kuulub prokurör.

10. TŠEHHI

Kriminaalmenetluse seadustik § 158c - Simuleeritud üleandmine

- (1) Simuleeritud üleandmine tähendab ostu, müügi või mõne muu meetodi või tegevuse simuleerimist objekti üleandmisel, sh asja üleandmist
- a) mille valdamiseks on vaja eriluba
 - b) mille valdamine ei ole lubatud
 - c) mis pärineb kuriteost või
 - d) mis on mõeldud kuriteo toimepanemiseks.

11. SERBIA

Kriminaalmenetluse seadustik

3 ptk 3 jagu – Eriuurimismeetodid

g jaotis – Simuleeritud tehingud

art 174 - Tingimused loa saamiseks

Kui käesoleva seaduse artikli 161 lõigete 1 ja 2 tingimused on täidetud võib kohus prokuröri põhjendatud taotluse alusel anda loa:

- 1) simuleeritud ostule, müügile või äriteenuse osutamiseks;
- 2) simuleeritud altkäemaksu pakkumisele või aktsepteerimisele;

12. VALGEVENEMAA

Operatiiv-Jälitustegevuse seadus

§ 2 - Käesolevas seaduses kasutatavad mõisted

Punkt 15. Operatiiveksperiment – maksimaalselt reaalsusele lähedase kunstliku keskkonna loomine, mille eesmärk on teatud sündmuse kas esile kutsumine või taasloomine või teatud katsete läbiviimine, mis toimub kontrolli all olevates tingimustes ja jälitusasutuse organi kontrolli all, koos isiku kaasamisega, kelle suhtes on olemas andmed tema õigusvastase käitumise kohta, ilma, et isikut oleks teavitatud operatiiveksperimentis osalemisest eesmärgiga tõendada õigusvastaste tegude toimepanemist antud isiku poolt, samuti raske

kuriteo või kuriteo, mis võib põhjustada kahju riigi julgeolekule, ennetamiseks, tuvastamiseks, tõkestamiseks ja avastamiseks.

§ 11. Operatiiv-jälituslikud toimingud.

punkt 15. Operatiiveksperiment

13. TAANI

Õigusemõistmise seadustik (ingl *Administration of Justice Act*)

68.ptk - Ülekuulamine ja eriuurimismeetodid

§ 754a

- (1) Politsei kui süüteo uurimises osaleja, ei tohi ajendada pakkudes abi või võttes ette muid meetmeid eesmärgiga õhutada kedagi kuritegu toime panema või jätkata selle toimepanemist, välja arvatud:
1. kui kahtlused leidsid kinnituse, et kuritegu peagi pannakse toime või üritatakse toime panna,
 2. muud uurimismeetodid ei võimalda koguda tõendeid menetluse raames,
 3. menetlus on alustatud kuriteo, mille eest on ettenähtud karistusena vabaduse kaotus 6 või rohkem aastat, või kriminaalkodeksi § 289 lg 2 (eriti raske olemusega salakaubavedu) toimepanemise kohta.
- (2) Meetmed, et õhutada kedagi süütegu toime panna või jätkata, ei ole käesoleva paragrahvi lõikega 1 hõlmatud, kui politsei oluliselt ei mõjuta toimepaneva kuriteo tehiolusid.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ **NELLI ROMANYUK** _____

(sünnikuupäev: _____ 15.12.1984 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

JÄLITUSTEGEVUSE REGULATSIOONI ARENGUST JA KURITEO MATKIMISEST

mille juhendaja on _____ Heino Tõnismägi _____,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 05.05.2014 Nelli Romanyuk